د تتمة البيان في تاريخ الافغان پښتو ژباړه

د پښتو ژباړي
د محمد رفيق حبيبي په قلم

ترتيب، سمون او لمنليکونه
د محمد معصوم هوتک
۱۳۸۵ل = ۲۰۰۶ع

www.pdfbook...com
Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تتمة البيان في تاريخ الافغان پښتو ژباړه

تتمه البیان فی تاریخ الافغان د علامه سید جمال الدین افغان(1839 ـ 1897ع) لیکنه ده، چي په 1318 هـ ق = 1901ع کال په مصر کي د علامه سید تر مړیني څلور کاله وروسته چاپ سوې ده. د لیکني ژبه یې عربي ده. دا کتاب په 1318 هـ ش کال د ارواښاد محمدامین خوګیاڼي په قلم په پارسي ژبه ژباړل سوی او په کابل کي چاپ سوی دئ[1]. تر پارسي ژباړي څلوېښت کاله وروسته بیا نوموړی تاریخ د ښاغلي محمدیوسف منصور په قلم پښتو ژبي ته راواړول سو او د "پښتو اکاډمي بلوچستان" له خوا په 1979 ع کال د پنځو سوو ټوکو په تېراژ د کوټي په اسلامي پریس کي د عبدالرحمان بابړ په کتابت چاپ سو. د دغي پښتو ترجمې نوم یې (تاریخ الافغان) ایښی دئ. د ژباړي ټول چاپي مخونه 190 ته رسېدلي دي. په سر کي د ښاغلي یوسف منصور په قلم دوه مخه سرلیک لري، وروسته "د کتاب ترتیب" (فهرست) 3 مخه او بیا د سید جمال الدین افغان لنډه سوانح (5مخه) راغلي ده چي دا هم د یوسف منصور په قلم لیکل سوې ده. په دغه ژباړه کي د هري برخي له پاره عنوانونه ټاکل سوي دي چي که زه خپلي حافظې بې لاري کړی نه وم، ګومان کوم په عربي اصل او پارسي ترجمه کي، چي زما تر نظر ډېر وخت پخوا تېر سوي دي، نسته.

---

[1] ښاغلی غوث خیبري د ارواښاد مولانا محمدامین خوګیاڼي له خولي لیکي چي مولانا مرحوم غوښتل دا کتاب په پښتو وژباړي خو د وخت د مطبوعاتو د مستقل رئیس مرحوم صلاح الدین سلجوقي په امر یې له پښتو ژباړلو څخه تېر سو او په پارسي یې ترجمه کړ، (وګ:- پښتانه د کلتوري ښکېلاک په ځنځیرونو کي - 241، 242 مخونه - 1381 ش چاپ). خو ارواښاد استاد بېنوا (1363 ش مړ) د اوسني لیکوال د لومړي ټوک په (343) مخ کي د ارواښاد مولانا خوګیاڼي د معرفي په برخه کي لیکي چي مولانا صاحب د سید جمال الدین افغان د تتمه البیان في التاریخ الافغان پښتو او فارسي ترجمه کړېده, چي فارسي ترجمه یې په کابل کي خپره سوېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښاغلي يوسف منصور په خپل "سرليک" کي ويلي دي:

"تر کومه حده پوري چي زما معلومات دي په دې ملک کښي دننه اول وار د کوټې پښتو اکيډيمۍ ته دا شرف حاصل دي ـ چي هغه د دې کتاب د پښتو اشاعت دپاره خپل کوششونه پکار راوستل[2]". د "اول وار اشاعت" په برخه کي خو د ښاغلي منصور خبره ښخي سمه ده خو دومره بايد په زياته سي چي د دې اثر اول وار پښتو ژباړه د کوټې تر اشاعت 32 کاله وړاندي د يوه بل پښتانه فاضل اروانښاد محمد رفيق حبيبي په قلم سر ته رسېدلې وه او د دغي ترجمې يادونه اروانښاد عبدالروف بېنوا په اوسني ليکوال لومړي ټوک 247 مخ کي کړې ده[3]. اروانښاد محمد رفيق حبيبي د مولانا زين العابدين زوی، د شهيد مولوي عبدالرحيم کاکړ لمسی او علامه حبيب الله کندهاري (حبو اخوندزاده) (رح) کړوسی و. په شلمه پېړۍ کي د افغانستان د ادب او تاريخ د ځلانده ستوري لوی استاد علامه پوهاند عبدالحي حبيبي (1298 ـ 1363 هـ ش) او اروانښاد محمد رفيق حبيبي د اکا (تره) زامن دي[4].

زه د خپل اثر (درنه کورنۍ) تر خپرېدلو وروسته د کندهار د زلميو ليکوالو له خولې خبر سوم چي د اروانښاد محمد رفيق حبيبي په قلم د تتمه البيان پښتو ژباړل سوې نسخه له ښاغلي اسدالله خان مشهور په کاکا سره خوندي ده او د سږ کال په

[2] منصور - محمد يوسف - تاريخ الافغان - 6 مخ - 1979 ع، پښتو اکاډمي بلوچستان.

[3] اروانښاد بېنوا د دغي پښتو ترجمې د ليکلو کال 1320 هـ ش بللی دئ خو زما سره چي د اروانښاد محمد رفيق حبيبي پخپل ليک د دې ژباړي د خطي نسخې کومه پاڼه سته، هوري يې د (مترجم) تر سرليک لاندي بيان په پای کي کښلي دي:- پېښور حمل 1326 محمدرفيق حبيبي قندهاری. ما ته دا خبره معلومه نه ده چي دا نسخه به د پښتو ژباړي لومړی اصل وي که د هغه دوهم نقل.

[4] د تفصيل له پاره وګورئ: درنه کورنۍ. د دې قلم د ښتنې ليکنه, 1382 ش, کابل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنوري کي د دغي ترجمې ټايپ سوې کاپي د ګران مطيع الله جان روهيال له خوا کاناډا ته د کتلو له پاره راولېږل سوه[5]. دا کاپي ما وکتله او د ښاغلي يوسف منصور له چاپ سوي پښتو ژباړي سره مي مقابله کړله. توپيرونه مې په حاشيو کي ور زيات کړل او پر ځينو ټايپي ورانيو او توضيح غوښتونکو ځايو مي لنډي ځرګندوني وکښلې او پر څنګ مي د ارواښاد محمد رفيق حبيبي ژباړه او د ښاغلي يوسف منصور ترجمه له فني او علمي اړخه ځای ځای سره پرتله کړه.

د ارواښاد حبيبي ژباړه د شپېته کاله وړاندي نثر يوه ښه بېلګه ګڼل کېدلای سي. ده هڅه کړې ده چي د پښتو ژبي هغه سوچه اصطلاحات او محاوري پخپله ترجمه کي کار کړي چي د ده په چاپېريال کي يې رواج درلود. د مرستيالو فعلونو په کارولو کي يې د خپلي لهجې تلفظي ځانګړتياوې په پام کي نيولي دي خو دا توان يې بيا نه دئ موندلی چي د عربي ژبې د ګرامري جوړښتو له اغېزې څخه ځان وژغوري. دغه راز جوړښتونه د ټکي په ټکي ترجمې ښکارندويي کوي او ټکي په ټکي ترجمې بيا د مطلب ادا ينه يو څه ګرانه (مشکله) کړې ده او په پوهېدلو کي يې ستونزې پېښې کړې دي. په ترجمه کي يې ځيني داسي لغتونه راوړي دي، چي که له اصل څخه سم رانقل سوي وي، نو اوس يې څوک په محاوره کي د استعمال موارد نه سي موندلای او مروجو قاموسو هم ثبت کړي نه دي، لکه: ناتروړکي يا ناتوروکي، نتني، انهار، زليلانده، ځکل، رخي کښل، پونجول يا پونځول... او نور. دې کار که د متن پوهېدل ګران کړي دي خو نوموړي لغتونه يې د ثبت له امله له مرګه او هېرېدوني څخه را ګرزولي دي.

---

[5] دا کاپي د ښاغلي کاکا اسدالله خان د شخصي نسخې له مخي تهيه سوې ده. د کاکا اسدالله خان فرهنګي احساس د ستايلو وړ دئ چي خپله په بيه رانيول سوې نسخه يې د ښاغلي روهيال په واک کي ورېيا او بې له کومي ملاحظې ورکړې ده. د دغه شان با احساسه فرهنګياليو کمی دې نه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښاغلي يوسف منصور ترجمه بيا سره له دې چې ځيني برخي يې د ټکي په ټکي ترجمې بوی ورکوي خو په پوهېدنه کي تر دې دوهمي ژباړي اسانه او روانه ده. ده د مطلب د ادايني په خاطر د اصل جملې سره ماتي کړي او لنډي کړي دي. د ده په ترجمه کي هم د عربي ژبي د ګرامري جوړښتونو سيوری ليدل کېږي.

که د ارواښاد حبيبي ترجمه د عربي ژبي د اغېزي له امله ځای ځای بېخونده سوې ده نو د ښاغلي منصور دا بيا د اردو ژبي اغېزې زيانمنه کړې ده. ځيني ځايونه د ارواښاد حبيبي عبارتونه محاورې ته نژدې وي او ځای ځای بيا د ښاغلي منصور عبارت ډېر روان او خوندور وي. د دواړو ژبه د خپل وخت او چاپېريال ښه پوره نمايندګي کولای سي او د متونو د خپرولو يوه ګټه هم دا ده.

که د ارواښاد حبيبي په ترجمه کي د علی ای حال (66 مخ) ترکيب، بلدهٔ محمديه (84 مخ)، معسکر (86 مخ)، اکراد (38 مخ)، تحصن (61 مخ)، اشربه (105 مخ)، استخلاف (26 مخ)، زريه (35 مخ) د عربي ډوله ملايي پښتو بېه لري، نو د ښاغلي منصور بهر کيف (105 مخ)، ماتمي پوشاک (57 مخ)، ناکام مهم (61 مخ)، شرافت مکتسبه (126 مخ)، قحط عظيم (57 مخ)، ذليل و کمينه (126 مخ) او خاص کر (63 مخ) ... هم د جملو پښتني جوله ور بدرنګه کړې ده او د اردو ځبلي پښتو رنګ يې اخيستی دئ.

د ارواښاد محمدرفيق حبيبي دغه جملې نه د ګرامري جوړښت له مخي او نه د لغاتو د استعمال له مخي پښتني ايسي:-

"... مورخين په منشاء کي د دې اصل اختلاف لري".

"وروسته په ذريعه د ځينو پاچهانو د خراسان د ښارو د مشرق و خوا ته رانقل سوي دي".

"دوی خپل نوی ځای د استوګي، په ياد سره د هغه وادي چي د شام په مځکه کي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده او غور يې بولي، بللی دی... ".

"زړونه د خپل اولس د اسلام و دين ته راوګکوي ".

"په استولو کي د ميرويس و اصفهان ته ".
د ښاغلي منصور ترجمه هم له دغه راز بېخونديو څخه خلاصه نه ده :

"ده دا دعوی درلوده ... چي هغه د عادات په امورو قدرت لري ".

په زمانهٔ نامعلوم کښي څنی باچاهانو دوی د بلاد خراسان په ختيځ کښي آباد کړل ".

"... دي خلکو خپل جديد ټاټوبی د غور لمني يعني وادی غور واقع ارض شام په يادونه کښي د غور نوم ورکړ ".

"چي په ګران قدر سوغاتو لېږلو د شهنشاه ايران نظر التفات ځانته وګرځوي ".

د دواړو په ترجمو کي دغه راز مثالونه د ان د پاسه دي. ما يې په دا څو جملو غاړه وايسته.

اوس چي مو په يوه لنډه څېړنه کي د دغو دواړو پښتو ژباړو جوله تر يوې اندازي وښووله، بده به نه وي چي د دغه تاريخي اثر د اصل په باب هم يو څه وڅېړم. دا کار مي بايد وړاندي لا کړی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تتمه البیان فی تاریخ الافغان
څه وخت لیکل سوی دئ؟

علامه سید جمال الدین د خپل کتاب د لیکلو د نېټې په باب څه نه دي کښلي خو په متن کي يې يو ځای د عبدالرحمن خان د استوګني په باب کښلي دي چي "تر ننه پوري " په سمرقند کي استېږي[6]. عبدالرحمن خان له خپل اکا امیر محمد اعظم خان سره يو ځای په شش ګاو او زنه خان کي د امیرشېرعلي خان له لاسه تر ماتي وروسته روس ته ولاړ او په سمرقند کي میشت سو. دغه پېښه په 1868 ع = 1285 هـ ق کال منځ ته راغلې ده. سردار عبدالرحمن خان تر 1880 ع = 1297 هـ ق کال پوري په سمرقند کي پاته سو او د دغه کال د ځلرمي خور (جمادی الثاني) پر ځلرمه تر آمو سیند راواوښت او مخ پر کابل راوړاندي سو. چي په دې حساب نو د علامه سید تتمه البیان فی تاریخ الافغان تر 1297 هـ ق کال وړاندي باید لیکل سوی وي. علامه سید دغه راز د افغانستان د تاریخ لړۍ د امیرشېرعلي خان په پاچهي کي پر دغه هیواد باندي د انګرېزي لښکرو پر یرغل او د افغان ـ انګلیس د دوهمي جګړې پر پیل باندي درولې ده. ده د خپل کتاب تاريخي برخه په دې عبارت سره پای ته رسولې ده: "په سنه 1295 کي د روس وفدونه امیر ته راتله. په دې سبب وسوسې او اندېښني انګرېزانو لویانو ته ولوېدې. یو سفارت يې چي له ځو کسو مهندسانو او زرو سپرو څخه جوړ و، د امیر حضور ته ولېږه. امیر په دې سبب چي انګرېز له ځو کالو راهیسته هغه کلني مواجب بې سببه پر شلولي وه، د سفارت له قبلولو څخه يې نټه وکړه. پر انګرېزانو دا وضع بده ولګېده په خښم په زښت ظالمانه ورځ يې د پښتنانه پر وطن لښکر وروخوځاوه[7] ".

---

[6] د همدې کتاب 90 مخ.

[7] د پښتو باړي ټاپ سوی متن - 91 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګرېزانو دا يرغل په 1879 ع = 1296 هـ ق کې پېښ سوی دئ[8] نو ويلای سو چې د تتمه البيان فی تاريخ الافغان ليکنه هم په دغه کال سوې ده خو د چاپ چارې يې تر ليکنې 22 کاله وروسته په 1901 ع کال په مصر کې سر ته رسېدلې دي.

آيا په دې 22 کلونو کې د علامه سيد دغه تاريخي اثر د چا په لاس کې و که نه؟ ما ته داسې ښکاري چې د دې پوښتنې جواب به "هو" وي. شېرمحمد خان ګنډاپور د خپل کتاب تواريخ خورشيد جهان په 133 مخ کې د ميرويس نيکه په باب د بيان په ترڅ کې د يوه عربي تاريخ نوم اخلي او وايي چې په دغه تاريخ کې د ميرويس نيکه د وخت پېښې په "شرح وار" ډول بيان سوي دي.

تواريخ خورشيد جهان په 1894 ع = 1311 هـ ق کې د تتمه البيان تر ليکنې 15 کاله وروسته چاپ سوی دئ. ليکنه يې، طبيعي ده چې تر دغې نېټې وړاندې ده. ما ته په عربي ژبه کې تر تتمآ البيان فی تاريخ الافغان په ها خوا داسې کوم تاريخ معلوم نه دئ چې د ميرويس نيکه حالات دې پکښې بيان سوي وي. تر دغه کتاب وړاندې د هوتکي غورځنګ په باب د کروسينسکي تاريخ خپور سوی دئ (1727ع) خو د دې تاريخ د عربي ژباړې خبره چا نه ده کړې[9] ځکه نو ما د ميرويس نيکه په نامه د اروابناد استاد عبدالروف بېنوا (1293 ـ 1363ش) د کتاب د دوهم چاپ په سر کې وکښل چې: "له امکانه لېرې نه ده چې له دغه عربي تاريخ څخه به مراد د سيد

---

[8] حبيبي. عبدالحی (پوهاند) د افغانستان پېښليک, 204 مخ، 1353 ش، کابل.

[9] د علامه سيد په تتمه البيان فی تاريخ الافغان کې د اصفهان د جګړې په ترڅ کې د هغه افغاني سرتېري له بيان څخه، چې په جګړه کې لاس غوڅ پرې سوی او د جګړې له ډګره وتلی و ... او دغه راز د اصفهان پر تخت باندې د شاه اشرف هوتک د کښېنستلو پر وخت د چور او چپاو له ببرې د اصفهان د ښارو د دوکانو د تړلو ... له کيسې څخه (د پښتو ژباړې د ټايپ سوي متن 93 ـ 94 مخونه) داسې ښکاري چې علامه سيد د کروسينسکي له کتابه استفاده کړې ده ځکه دا روايتونه له کروسينسکي پرته بل چا نه وه ليکلي او په را وروسته تاريخو کې د کروسينسکي له کتابه اخيستل سوي دي...

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمال الدين افغان د تتمه البيان فی تاريخ افغان کومه خطي نسخه وي[10] ".

زه د ويلو نور څه نه لرم او خبري به ګران مطيع الله جان روهيال ته د نورو زياتو فرهنګي هڅو په دوعا پای ته ورسوم. بری دي تل په برخه وي.

محمد معصوم هوتک
اکويل ـ کاناډا
8 می 2006 ع

[10] بېنوا - عبدالروف - ميرويس نيکه - د سريزي 5 مخ - 1384 ش (دوهم چاپ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

څو خبري

د هیواد د ملي شتمنیو د چور، چپاول، عامو قتلونو او نورو ورانیو په اړخ کې د غوايي د دوهم اړودوړ په لړ کې ملي فرهنګ ته هم داسي زیانونه واوښتل چي زموږ د هیواد په میلیونونو ټوکونه کتابونه هم له دې تاړاک څخه په امن کې پاته نه سوه، چاپ او ناچاپ آثار، دولتي او شخصي کتابتونونه غلا او چور سول. له دې جملې څخه ډېر کتابونه د نورو په لمسون د افغانانو د علم او پوهې د دښمنانو لخوا ګاونډیو هیوادونو ته یووړل سوه، هلته ډېر کتابونه حتّی په وزن خرڅ او اکثره یې د عطارانو او قصابانو په دوکانونو کې ترې کار واخیستل سو.

د همدې غلا او چور سوو کتابونو څخه یو تعداد هم د کابل د پُل باغ عمومي د سړک د غاړې کتاب پلورونکو د کتابونو د خرڅولو او رانیولو بازار ډېر ګرم ساتلی و، دا ځکه چي د طالبانو د رژیم په راتګ سره په پلازمېنه کابل کې د وزارتونو په تشکیلاتو کې ډېر بستونه تنقیص او مامورین نور هم د پخوا څخه ډېر د بیکارۍ سره لاس او ګریوان سول. په دې کړۍ کې د کورنیو چارو د وزارت یو افسر ښاغلي عمراخان هم د کتابونو په پیرودلو او پلورلو ځان مشغول کړ او د تختو څخه یې جوړ یو دوکان ګوټي ځان ته برابر کړ.

زه به هم چي کله کابل ته د خپلو کارونو له پاره ولاړم د فراغت په وخت کې به مې د کتابونو په لیدلو ځان مصروف ساتی او کله نا کله به مې یو و نیم د خپلي خوښي کتابونه هم رانیول، د 1376 ش کال د قوس د میاشتي 25 ورځ وه چي د ښاغلي عمراخان دوکان ته ورغلم، د نېکه مرغه هغه راته همدغه کتاب (تتمه البیان في التاریخ الافغان) چي د هیواد د ستر علامه سید جمال الدین افغان تالیف او د هیواد د نامتو پوه مرحوم محمدرفیق حبیبي په قلم په پښتو او دري دواړو ژبو ژباړل سوی و، راته وښوده. خدای سته چي د کتاب په لیدلو ډېر خوښ سوم او دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

مي ښه چانس وګاڼه چي کتاب د اورله لمبو او سوځلو له توپان څخه په امان کي پاته سوی دئ، کتاب مي له هغه څخه رانیوی د ځان سره مي ژمنه وکړه چي په مناسب وخت کي به یې د چاپولو له پاره هلي ځلي وکړم تر څو ټول هیوادوال، څېړونکي او لیکوال ځني مستفید سي.

کوم وخت چي په هیواد کي ښاغلي حامد کرزي د افغانستان په تاریخ کي د لومړي ځل له پاره د برهان الدین رباني څخه په صلح آمیزه ډول واک واخیست، د مطبوعاتو آزادي یې اعلان کړه، د کتاب د چاپ په اړه مي د ښاغلي مطیع الله روهیال څخه د مرستي غوښتنه وکړه، ښاغلي روهیال یې په ورین تندي د کمپیوټر او دوباره د اصل سره د تصحیح چاري پر غاړه واخیستلې، د تحقیق، څېړني او لمن لیکونو چاري یې په کاناډا کي استوګن مهاجر ورور، درونـد لیکوال او څېړونکي محمد معصوم هوتک تر سره کړې، د ښاغلي هوتک صاحب په وینا د چاپ له پاره یې په جرمني کي د افغانستان د کلتوري ودي ټولني ژمنه کړېده.

زه د دوی ټولو څخه د زړه له کومي مننه کوم چي په لاس ته راغلي امانت کي یې د چاپ ته اماده کولو او په دې لاره کي د ډول ډول ستونزو ګاللو ته سینه ورکړې، د دوی ټولو دي کور ودان وي، او د کتاب د چاپ مبارکي ورته وایم.

په ډېر ادب
کاکا اسدالله پوپل
د معلمینو کارته، کندهار
1385/11/9

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمړی فصل

د دې امت په نامه کې

فارسیون دویافغان بولي، ځکه چې یو وخت بخت نصر دوی بندیان کړي وه دوی غلبلې وهلې او فغان یې کاوه له هغه وخته دا نوم پر دوی کښېښو سو، او دغه رنګه ویل کېږي چې افغان د ساوول[1] د لمسي[2] نوم و، د پښتنو نیکه و د خپل نیکه په نامه یاد سوي دي، عام فارسیون دوی اوغان هم بولي چې اولني نامه ته څرمه دی. د هندوستان خلق یې پټان بولي، ځیني قبیلې د پښتنو لکه اوسپدونکي د کندهار او غزني ځان پښتنو و پښتان بولي. اوسېدونکي د خوست او کورم او باجوړ پر ځان پختو و پختان نوم ایږدي، که په ژور نظر وکتل سي او په نزدې والي کي د دغو لوړو لفظو دقت وکړه سي دا خیال کیږي چې رېښه د دې ټولو الفاظو یوه ده او افغان و اوغان و پټان له پختان څخه محرف دي او دا سمه ده چې پختان او پښتان له پاشتان څخه اخیستي سوي دي، پاشتان په نیشاپور کي یو کلی دی. یا له بشت څخه چې یو د خراسان د ښارو څخه دی اخیستی سوی دی او سم د فارسي ژبې د قانونه سره د جمع حروف الف او نون پر زیات سوي دي، ځکه چې دوی په هغه ښهر کي استوګه کوله وروسته تر پرېښودو د هغه ځای په نامه یاد کړه سوه (و) په پښتو او پغتو کي له الف او نون څخه محرف او د نسبت دپاره دی، لکه په عربي ژبه کي چې (ی) ده په جوړېدو کي جمع حذف سوي دي، او احتمال لري چې دا دوه لفظونه د بشیت د لفظ څخه اخیستـه سـوي دي، بشیت د فلسطین د کلو

[1] ساوول: د شاول په بڼه هم ثبت سوی دئ او دا نوم د (طالوت) له پاره کارېږي، طالوت د بني اسرائیلو یو سردار و چي وایي داود (ع) یې په سپاهیانو کي و، (غیاث).
[2] په کوټه چاپ کي: "د ساول کړوسی" لیکل سوی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ثخه یو کلی دی چي دې احتمال کي دوی له بني اسرائیلو چي وروسته تر دې بحث ځني کوو وبولو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم فصل

د دې امت په نسب کې

دا ټولی له ډېرو قبیلو څخه مرکبه ده، لکه غلجي، عبدل، کاکړ، وزیري یوسفزي، مهمند، آفریدي، بنګښ او نوري قبیلې چې د خپل استوګې د ځای په نامه نومېږي، لکه خوستي، کورمي، باجوړي. د دوی هره قبیله پر ډېرو کامو باندي وېشل سوې ده، لکه:- غلجي چې هوتک، توخي، سلیمانخېل، اوریاخېل[1] یې ښاخونه دي. عبدل (ابدال) له بارکزي، الکوزي، علیزي، بامیزي[2] څخه مشتق ده.

هر یو د دغو کامو څخه پر تنو وېشلي سوي دي او هره تنه پر ښاخو وېشلې سوې ده، په سبب د تنګی د ځای اوس مورږ له تنو او ښاخو او هغه چې اړه په هغو پوري لري بحث نکړو، واړه دا تنې او ښاخونه و یوې بخیلي[3] او رېښې ته رسېږي چې په پښتو یا پشتان سره یادېږي. مؤرخین په منشاء کې د دې اصل اختلاف لري، ځینو ویلي دي چې دوی د خزر له طائفي[4] څخه دي چې د کاستبان[5] د سین پر غاړه او په باب ابواب او شرواناتو[6] کې استېده، او د ایران و ښارو ته پرله واوښته چور او چپاو یې کړه، وروسته په ذریعه د ځینو پاچهانو د خراسان د ښارو د مشرق و خواته را نقل کړه سوي دي.

---

(1) په کوټه چاپ کې: "اوباخېل" دئ.

(2) په کوټه چاپ کې: "بادین زی" دئ.

(3) په کوټه چاپ کې: "مجتمع" لیکلی دئ.

(4) په کوټه چاپ کې: "د بحر خزر اوسېدونکي" لیکلي دي.

(5) کاستبان = کاسپین.

(6) په کوټه چاپ کې: "شروان نبهر" لیکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني بيا چي په تاريخ خبر نه دي د دوی نسبت و امير تيمور ګورګان ته کوي او حال دا چي د دوی نظريه ناتروړوکي او بې ريښې ده ولي پښتانه قرنونه قرنونه پخوا د تيمور تر وخت په خپلو ځايو کي استېده.

ځيني بيا دوی د ضحاک[7] اولاده بولي، هغه ضحاک چي پر دواړو اوږو يې دوه مرغړي راوتلي وه او لکه دوه هيپان (افعي ماران) داسي ښکارېده، او د فارس ستيولوجي[8] کي په دغه سره مشهور دي.

ځيني داسي وايي چي دوی د آثور کلدان د نسل څخه دي تر داسي حده چي ځيني د فرنګ سياحان دا ادعا لري چي په پښتو ژبه کي د کلدانِ ژبي څه لفظونه ليدل کېږي.

بله ډله بيا پر دي ولاړ دي، چي د پښتنو طائفه په هغه غرو کي چي ميانځ د اټک د سين او خراسان[9] دی استوګه لري، د مصر د قبطيانو د نسل څخه دي چي د سوزستريس سره د هندوستان په فتح کي ملګري وه.

بله ډله بيا وايي چي دوی د بني اسرائيل د اسباطو د نسل څخه دي، بخت نصر وروسته تر هغه چي ډېر يې ځني مړه کړه نور يې په کوهستان غور يا صرف غور کي پنډ[10] کړه. او ويلي يې دي چي دوی خپل نوی ځای د استوګي په ياد سره د هغه وادي چي د شام په مځکه کي ده او غور يې بولي بللی دی، او دغه رنګه پغتو چي

---

[7] د فردوسي د شهنامې له مخي ضحاک يو ډېر ظالم پاچا و. د ده له اوږو څخه دوه ماران راوتلي وه. دغو مارانو د انسان د سر ماغزه خوړل. وايي ده چي به انسانان ووژل، د سر ماغزه به يې دغو مارانو ته ورکول. ضحاک د فريدون له خوا ونيول سو.

[8] دا لغت به غالباً تيولوجي وي او تيولوجي د مذهبي او ديني چارو پوهني ته وايي.

[9] په کوټه چاپ کي: "د دريای اټک څخه تر کوهستانه پوري" ليکلی دئ.

[10] پنډ :- ميشت، استوګن.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پختو ځخه محرف دی بخت نصر ته منسوب دی، نوم يې اينبی دی. لکه چي دمخه مو بيان کړی دی په فارسي ژبه کي (و) لکه په عربي ژبه کي نسبتي يا داسي دی. وروسته تعداد د دوی ډېر سو پر شاوخوا يې تسلط وموند د دوی او د يهودو په ميانځ کي مراسلات او مکاتبات کېده. هغه وخت چي عربو يهودو د اسلام دين قبول کی يو سړی چي خالد نومېده د افغان و الکي[11] ته يې ولېږه دوی يې و دين ته د اسلام وبلله، افغانانو هم يوه ډله خپلو مشرانو ځخه واستوله چي يو له هغو ځخه قيس نامی و چي نسب د ده په اوه ځلو ښت پښته د بني اسرائيل و اسباط ته او په پنځه پنځوس پښته و ابراهيم ته رسېږي.

خالد دوی و حضور ته د رسول اکرم (ص) حاضر کړه او د ده و عناياتو ته يې ورسوله.

مخصوصاً پر قيس خاصي مهرباني د ده (ص) وسوي، پر ده يې د عبدالرشيد نوم کښېښو او د امير لقب يې ورکړ. انحضرت (ص) و فرمايل چي دی د دغه لقب قابل دی، د بنی اسرائيلو د پاچهانو د نسل ځخه دی.

دغه سفيران د مکي په فتح کي د آنحضرت (ص) پر اوږه ودرېده، پوره او بشپړه مړانه يې ښکاره کړه وروسته قيس سره له خپلو ملګرو و خپل وطن ته لاړ، آنحضرت (ص) ده ته د خير او برکت دعا وکړه او د پاره د ترويج او ځرګندېدو د اسلام د دين د خراسان د غور په غرو کي[12] يې يوه ډله د مديني د استېدونکو ځخه د ده سره ولېږله.

قيس چي خپل وطن ته راورسېده زښته زيار يې وکښه چي زړونه د خپل اولس د اسلام و دين ته راوځکوي، هغه و چي مطلب يې تر سره سو او واړو پيروانو يې د

---

[11] الکي: الکه، مځکه، سيمه، وطن ته وايي.

[12] په کوټه چاپ کي: "د کوهستان په غور کي" ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلام دين ومانه.

قيس پر ځلو ښتم کال د هجرت چي عمر يې اته اويا کاله و ، مړ سو[13]، دړې زامن يې پر مېنه پرېښوول،. ځينو ويلي دي چي د قيس نسب په شاول[14] پوري نښلي چي تر اوسه يې د پښتانه په ښارو کي په ښه توګه ذکر کېږي تر داسي حده چي لويان او غټان د پښتنو زيار کاږي چي خپل نسب و هغه ته ورسوي. پښتانه خپله شجره چي بشپړه بروسه پر لري تر اوسه يې په لاس کي ده او هغه شجره انتسال د دوی د بني اسرائيلو ځخه ثابتوي، سره له دې چي نوکی[15] مشابهت په منځ کي د پښتو او عبراني نه مونده کېږي، هو کې د دوی عقيده چي دوی د هغي ريښې ځخه دي سره د دې چي په ميانځ کي د دوی د وطن او د بني اسرائيلو د الکې ډېر شکل[16] پروت دی او وجود د خيبر د دوی په وطن کي ځيني وخت ګمان د ځينو پر صحت او رشتيا والي د دې روايت ګماري.

ځيني بيا دوی د ارمنيانو ځخه بولي چي په شبروان کي په الپان سره مشهور دي، استوګه يې کوله. هغه کليسې (کليساوي)[17] چي په قره باغ کي و شبروان ته نزدې دي او تر ننني ورځي په قندسار سره شهرت لري د دې مطلب تائيد کوي. ډېر شکل د دغو اطرافو ځخه اغوانج بولي د اغوانج معنی د دوی په ژبه کي ډېر اغوانه ده.

هغه ارمنيان چي په کنجه او روان او نخجوان او ګيلان کي استوګه لري د اغوان په نامه فخر کوي او اغوان والی غواړي، احتمال لري چي د افغان کلمه دي له اغوان يا الپان ځخه محرفه وي او وايي چي د قندسار رئيس وروسته تر راتګ دې نوي

---

[13] په کوټه چاپ کي: "د قيس عبدالرشيد وفات د 87 کالو په عمر کي" ليکلی دئ.
[14] وګورئ د لسم مخ اوله حاشيه.
[15] نوکی: لږ څه، هيڅ.
[16] شکل: لږ فاصله، لږلار (پښتو ــ پښتو تشريحي قاموس).
[17] په کوټه چاپ کي: "عبادت خاني (ګرجاوي)" ليکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای ته او استوګه په هغه کي یې قندسار په نامه سره بللی دی چي وروسته وروسته په قندهار سره اوښتی دی.

د دوی له اطوارو څخه دا ښکارېږي چي په وخت کي د هجرت د اولني ځایو څخه و اوسني الکي ته دوی نصاری وه او وروسته یې د اسلام دین قبول کړی دی ولي تر ننني ورځي پوري ځیني عادتونه د خپلو نیکه ګانو په دوی کي مونده کېږي لکه شکل د صلیب، پر مخ ږوږدی تکول.

د ځینو قولو نه چي بیان مو کړه که څه هم له صحته څخه پر مخ خلاص نه دي بیا هم قندهار له قندسار څخه محرف بلل دلالت پر دې کوي چي د دوی معلومات په تاریخ کي لږوه، ولي قندهار له خورا پخوانیو ښارو څخه دی چي ذکر یې په مهابران چي د هندوانو د متیولوجی کتاب دی سوی دی، ځیني دا وایي چي دا طایفه له پخوا څخه په دې سبب چي د نورو طائفو څخه بېل وګڼل سي په دغه غرو کي اوسېده حتی چي د سکندر رومي سره یې جنګونه کړي دي، بلکه د ګشتاسپ په وخت کي موجوده د سجستان په ولایت پوري تړلي او د مشهور رستم تر فرمان لاندي اوسېده، هر کال یې د خراج په نامه لس د غویو پوستونه ده ته ورکوله، وروسته پر ده ور پورته سوه او له خراجه یې نټه وکړه. تر څو چي د هغه د خوا دوهم وار مغلوب کړه سوه.

الحق چي دا امت اصلاً ایرانی[18] او د دوی ژبه له زند و استا څخه اخیستې سوې ده چي فارسي پخوانۍ ژبه یې تر اوسه په خولو کي ده، وروستني مورخین لکه فرنسیس لنورمان او نور هم د دغه نظریې تینګار کوي[19].

---

[18] له "ایرانی" څخه به مراد غالباً اریانی وي (مرتب).

[19] په کوټه چاپ 24 مخ کي تر "تینګار کوي" وروسته لیکل سوي دي: "مولانا د نورمان په رایه د اعتماد کولو وروسته دا خبره کړېده چي ژند او اوستا څخه چي په پښتو ژبه کي کوم مشابهت لیدل کېږي هغه د افغانانو د ایراني کېدو دلیل نه سي ثابتېدای، هغه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریبیم فصل

پیل د سلطنت او ولاړه د یوه زعیم و پاچهي ته

دا امت فطرتاً زړه ور، جنګي او توریالی دی، پردی سلطې ته هیڅ کله سر نه کښېته کوي، د محمود غزنوي او چنګېز تاتاري او تېمور ګورګاني په وخت کې سره له دې چې بشپړه غلبه یې پر موندلې وه، بیا هم تبعیت د دوی د هغو دپاره هیڅ کله د خطره خالي نه و، همدغه رنګه هغه وخت چې د دوی ملک د هند او فارس په میانځ کې ووېشل سو تل یې ملا و ضرر ته د مستولي حاکمانو تړلې او ورته غلي وه چې د فتنو اورونه بل کې، کله کله غلجو د محمود غزنوي پر چونې لاس اچاوه په تاړاک یې وړه او یو وخت یې هم د غزني پر ښهر غلبه میندلې ده یو طائفې له دوی نه په دهلي کې هم پاچهي کړې ده.

لوی شاه عباس چې پر قندهار بری وموندہ غلجي او عبدل (ابدالیانو) یې اطاعت ومانه وروسته چې یې د هغه د حاکم څخه ظلم ولیده د ابدالي ټولی څخه یې سدو و شاه ته ولېږه چې شکایت ورته وکې.

سدو چې ور ورسېده او وروړی شکایت یې عرض کړ، پاچا د ده و فصاحت ته حیران لاړ، د ده د خوښي دپاره یې هغه حاکم بېرته کی او دی یې پر ځای وټاکه، سدو د خپل حکومت په وخت کې په عدالت او ښه سلوک سره ژوند کاوه، د ټولو پښتنو زړونه یې ساتلي وه تر داسي حده پوري چې پاتېده د حکومت د ده په اولاده کې له ضروریاتو شمېرل کېده.

ایرانیانو تر لاس لاندي کېدو له کبله پیدا سوېده، ربښتیا همدا دئ چې افغانان د حضرت یعقوب (ع) له اولادې څخه دي، د کتاب په آخر کې به لنډه ربا و اچوله سي".

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا بنه عقيده ددوی و داسي حد ته ورسېده، چي که له اولادي څخه د سدو د کام يو وکړی وژلی وای په قصاص يې نه رساوه او که د کام يو وګړي پر يوه له اولادي څخه د هغه توره کښلې وای په قتل محکوم کېده.

د سدوزو کام د سدو له نسله دی، احمد شاه بابا چي بيان يې وروسته راځي له همدغه کامه دی، د شاه حسين په عصر کي چي د ايراني صفوي پاچهانو وروستنی پاچا او په 1106 کي پر تخت کښېنستلی دی د غلجو کام چي په کندهار او خوا و شا کي استېده په بغاوت وخوزېده، د شاه حسين د دولت رجالو هر څو مري چي زيار ويوست بېله دي چي لمبه د فتني بنه غورېده بله نتيجه يې لاس ته نه ورغله، وروسته تر دي چي زښته ډېري حيلي يې وکړې، ګرګين خان ګرجی يې د قندهار په حکومت ولېږه، ګرګين پخوا له دي نه په ګرجستان کي حاکم و، څرنګه چي پر پاچا يې بغاوت کړی و پاچا نيولی و د ده د ګناه د پاره يې دا کفاره غوره کړه چي دی دي د عيسي د دينه راوا ړوي او د حضرت محمد (ص) په دين يې مشرف کړي.

ګرګين خان په بنه تدبير او دوراندېشي او دروند تيا سره شهرت لري پاچا دی د کندهار په حکومت مقرر کړ. شاه داسي ګڼله چي د هند تېموري پاچهان و دې اور ته خاشې ور اچوي ځکه يې شل زره ايراني لښکر سره له يوې زړه ورې هوښياري توريالی ډلې د ګرګين خانه سره ولېږله چي د پردو د شرارت او مداخلې لاس ونيسي.

ګرګين خان چي شا او خوا ته د قندهار ورسېده فتنه لتهوونکي يې مخې ته ور وواته اطاعت يې وکی، ګرګين د پاره د دي چي دوی حتماً متواضع کي خورا بېرحمي او زښته خشونت يې ورسره وکړ، نامتو وګړي يې ذليل کړه، غښتلي يې بېواکه کړله، مشران او لويان يې په بند کي واچوله، وروسته يې ظلم تر داسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځایه ورسېده چي د سهلو وووت، د کندهار خلقو یوه ډله د شکایت په توګه اصفهان ته ولېږله چي د ظلمو ویر هلته و شاه ته مخامخ ثرګند کي، اصفهان ته چي ورسېده زښته زیار یې وکښه چي شاه ته ورسېږي او شکایت عرض کي، وروسته تر ډول ډول حیلو یې له حاجبانو چي د شرق په ملکو کي اساس د ظلم باله کېږي او همدغه سبب دی چي د امراء او مامورینو لاسونه یې د رعیتو پر حقوقو ور اوږده کړي او هم تر ننه ورځي پوري په دغه ډول پاته دي، ځانونه تېر کړل شاه ته ورسېده او د ویر دفتر یې ورته خپور کړ.

په دې وخت کي دوستان د ګرګین خان د شاه په مخ کي ولاړ وه، د دوی شکایت یې و شاه ته دورغ ثرګند کی او و شاه ته یې داسي ښکاره کړه چي دوی غواړي لکه ګرګین خان غوندي یو پوه انظباط درلوونکي حاکم څخه ځان خلاص کي بیرته هغه پخواني حال ته هڅه لري.

هغه و چي له شاه څخه یې بې له قهر او خښم بل څه وانه وربده، نا امیده په مات زړه بیرته د وطن پر خوا را روان سوه حال یې خپلو اقوامو ته راووړ او ثرګند یې کړه.

والي سړي پسي اچولي وه له حاله یې ځان خبر کئ په زړه کي ورته غلو، فرصت یې کوت، و هغو وګړو ته چي په شکوه کي داخل وه په تېره بیا میرویس چي په حسب او نسب کي د بشپړ شهرت مالک او سربېره پر هغه د یو زښته لوی کام مشرتیا یې درلوده او پر دې ټولو برسېره د ښو اخلاقو، د فصیحي ژبي او تېره فکر خاوند و په قام کي یې زښت عزت او احترام درلود، کلکه سزا ورکي.

څه زمانه وروسته والي د ظلم چپلاخه پر میرویس پورته کړه دی یې اصفهان ته ولېږه د هغه ځای واک درلوونکو ته یې ولیکل چي یو ازینی د فساد وسیله او د فتنې لټولو دغه سړی دی، څو دی بندي نه سي او د بیرته راتلو و کندهار ته منع نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سي په ملک کي آرامي امکان نه لري.

ګرګين خان د ميرويس په استولو کي و اصفهان ته سهوه سو، ولي دی پوهېده چي د ارتشاه هځي د شرق د امراء په زړو کي ځای نيولی دی و مقصد ته رسېده يا پاتېده په رشوت ورکولو يا نه ورکولو پوري اړه لري په استولو کي د ميرويس و اصفهان ته ګواکي ګرګين خان په خپل لاس ده ته موقع ورکي چي رشوت وښندي او خپل مطلب تر سره کي. ميرويس چي اصفهان ته ورسېده په لږ مده کي د حکومت له طرز، د شاه د ناتروړوکي[1], عاقلي او د واکدارانو د نفاق خبرونه وله راغله، ځکه يې د ګرګين د ډېرو غليمانو سره دوستي واچوله ځو چي يې فرصت د پادشاه و حضور ته وميندہ واړه خبري يې چي له ځانه سره راوړي وې يوه يوه يې د شاه و غوږو ته ورسوله، د ده هوښيارو خبرو او خواږه بيان د شاه نظريه رارخي کښله[2], او نور واکداران خو يې پخوا لا په رشوت د ځان کړي وه ځکه ځومره وخت تېر نه سو چي د شاه حکومت د واکدارانو په ډله کي رسماً مېشت سو، وروسته تر دې چي بشپړه آګه سو چي د ايران دولت څرنګه ناتروړوکی او چاري په څه ډول وراني دي نو يې د کندهار د تګ هوډ وکړ.

په کوټي کي يې هسک فکرونه درلوده چي د افغان هيواد به د ايران د ځپې خلاصوي.

په عين حال کي يې دا خيال وکاوه چي ورګډېده په دوني[3], لوی کار په تلوار ښه نه دي نو يې په هوډه د حج د سفر، له شاه نه رخصت واخيست چي مکې ته ورسېده، دا يې مناسبه وګڼله چي د اهل سنت د ملايانو څخه فتوی واخلي چي جګړه د شيعه

---

[1] ناتروړوکی: قاموسونو نه دئ راوړی. ښايي د بې عقل او بې کفايت معنا ولري؟
[2] رارخي کښله: ځان ته راجلب کړه.
[3] دوني = دومره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه سره واجب ده، او په دې سره خپل کام د شاه پر شیعه دولت راوخوره وي.

د حج مناسک یې ادا کړه او فتاوی یې لاسته راوړې، اصفهان ته رهي سو، مسئله یې د شاه نه پټه ساتله او په ښکاره یې شاه ته زښته اخلاص څرګنداوه په دې وخت کې نابېره یو عجیبه پېښه سوه په تېره بیا د ده د مقصد د پر مختلو دپاره لو وسیله بلله کېده، هغه دا ده چې د یوه کام نامعلومه ارمني سړی و چې په ځینو شرقي ژبو هم پوهېده او د روس د دولت دپاره یې په عثماني هیوادو کې ډېر خدمتونه کړي وه، د پطرس کبیر امپراطور روسخخه یې وغوښته چې دی د سفیر په ډول د شاه و دربار ته ولېږي.

څرنګه چې ده ښه خدمتونه کړي وه امپراطور د ده هیله ومنله، د ایران دربار ته یې د سفیر په توګه واستاوه سربېره پر دې د ښه خدمتو په بدله کې یې ټول هغه تجارتي مالونه چې په ده اړه درلوده د ګمرک د محصوله معاف کړه. نوموړي سفیر یوه لو ډله د سوداګرو ارمنیانو یې پر ځان راغونډ کړه د ایران و لور ته روان سول و ایران ته چې نژدې سوه سفیر ځان په دې سره مشهور کی چې دی یو له اولادې څخه د ارمن د پاچهانو دی. میرویس د دې سفیر ورود و ایران ته د خپل مقصد دپاره یوه ښه وسیله وبلله، په ټولو جرګو او ټولیو کې یې په برملا او پټه دا ویله چې نصرانیون غواړي ګرجستان او ارمنستان د شاه د لاسه وباسي او دا هم یقین دی چې ګرګین خان د کندهار حاکم په دې کار کې زښت لوی وساطت لري.

څرنګه چې ګرګین خان په دغو شپو کې مسلمان سوی و، دې وینا د خلقو په زړو کې ځای ونیوه د دولت د واکدارانو زړه ته ولوېده هوډه یې وکړه چې ګرګین خان سره کنښکاري، زمول یې کي، بیا هم د هغه له غښتلي اوړې او له ثبات څخه په قندهار کې په اند ښېنه کې وه له بغاوته یې بېرېده ځکه یې میرویس بیرته خپل ملک ته ولېږه، که چیري ګرګین غاړه په عصیان لکه کي میرویس به د پخوانۍ دښمنۍ له امله د ده په مقابله کې ولاړ سي، اوس نو ښه وګورئ د شرقیونو د رای و ضعف او اضطراب ته د فکر چې تر ننه پوري لا سته دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میرویس چي کندهار ته ورسېده د ګرګین د غیظ او غضب اور په لمبو سو د ده د وژلو دپاره يې لوبي پلټلې، میرویس ته يې مرکه ولېږله، د ده لور يې د خپل زوی دپاره هیله وکړه میرویس وپوهېده چي دا د خبنم سره میشته د ګرګین غوښتنه زما قدر کموي، د پښتنو يوه جرګه يې جوړه کړه حال يې ورته بیان کی، پښتنو چي دا واروېده زښته په قهر سوه دا يې غوره کړه چي میرویس دي په مقابله ولاړ سي، او له خپله شرفه څخه دي مدافعه وکي، میرویس چي حال داسي ولید خورا خوشحاله سو بیا يې هم دوی په صبر او تاني سره امر کړه ويې ویل ښه دا ده چي زمری د بیدو په حالت کي مړ کو، که غواړئ چي مقصد لاس ته راولی ثبات او استقامت ضرور دی، پر ما بشپړ اعتماد او بړوسه ولرئ، ژر دی چي له غلیمه به کسات وکاږم، دې لوړنیو خبرو د دوی زړونه پوره کړه په ډوډۍ او مالګه، توره او قران يې قسم وکی چي ده ته به اوږه ورکوي، او له اطاعته به يې سر نه پېچي او دا يې وویل:-

هر هغه څوک چي له دې معاهدې وګرځي ښځه يې پر ده طلاقه ده.

میرویس یوه ښایسته خادمه درلوده چي په خپل کور کي يې لو کړې وه، په دې نامه چي د ده خپله لور ده و ګرګین خان ته يې د ده د زوی دپاره ازدواجاً ورولېږله او خورا خوشحالي يې وکړه، دا يې ښکاره کوله چي د ګرګین خان سره پر مخ دښمني نه لري، د میرویس دې حرکت عقده (په اصل کي حقد لیکلی دئ) او حسد د ګرګین د زړه بشپړه ویوست بلکه بړوسه يې بړیره؟ سوه څو ورځي وروسته میرویس د ښهر دباندي په يو باغ کي د مېلمستیا محفل جوړ کی ګرګین يې سره له خپلي ډلي راوباله د دې مېلمسیتا خورک او چښن د زهرو او ګنډیرو کټوري وه چي د ساقي محفل میرویس له خوا و مېلمنو ته ورووېشل کېده.

امراؤ او پاچهانو لره دا هیڅ معقوله نه ده چي یو څله پر سړي ظلم وکي حق يې وسوځي بیا بیرته پر دغه سړي بړوسه وکي په خپلو لویو چارو کي يې د څان ملګری کي، ولي کین چي یو څله په زړه کي ځای ونیوه لړ داسي پېښیږي چي بیرته

(c) ketabton.com: The Digital Library

له زړه ووزي.

هغه و چي ميرويس په خپله د ګرګين کالي واغوسته او نورو پښتنو د ګرګين د ملګرو لباسونه په غاړه کړه ورروسته تر لمر لوېدو په ښهر ور ننواته پر قلعه ساتونکو يې حمله ورووړه، دا نور پښتانه چي د ښهر په شاوخوا کي غلي وه سره له واړه ځايي استېدونکو د دوی سره ګډ سوه پر ورغله په دې شخړه کي هغه چي وتښتېده، وتښتېده پاته يې واړه د پښو واچوله قلعه يې ونيوله ړغ يې وکی:-

امان د هغو په برخه دی چي د ګرګين وګړو ته يې ځای ورنه کی، په دغو ورځو کي ګرګين شپږ سوه مېړه د ځينو کامونو د ترټلو دپاره د ولايت شا او خوا ته لېږلي وه په داسي حال کي چي ډېري اولجې يې له ځانه سره راوړي وې کندهار ته راورسېده په توپ او توپک جګړه ومښته زړه وران د پښتنو چي له اصل حاله خبر سوه ناڅاپي جګړې ته يې پيل وکی ميرويس په خپله د پنځه زره مېړو سره د شخړې ډګر ته ورغی، د دوی پښه يې په جګړه کي ښه ونجتله دا شخړه درې ورځي اوږده سوه پښتنو داسي مړانه وکړه چي د ستايني وړده، هغه و چي د غليم لښکر مات سو، صرف دوني يې وکړای سوای چي ځانونه د زمرو د منګلو څخه وژغوري او د خراسان لار واخلي.

هلته چي ورسېده او خبر يې ورکی د ايرانيانو غړو رېږد واخيست، د کندهار غولی چي له غليمه پاک سو، ميرويس د کامو مشران راغونډ کړه د خطيب په څېر ولاړ سو د آزادۍ په ښېګڼو او اسارت د سختيو او ناوړه نتيجو په شاوخوا کي يې ويناوي وکړې استربل يې[4]، ووېل:-

که تاسي زما سره ملګري سئ او کلکه اوږه راکئ په لږ وخت کي به د ذلت غاړوندي له غاړو وکاږو او د عزت جنډه به جګه کو، د شيعه ايران د سلطې څخه

---

[4] استربل يې = په پای کي يې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

به په کورته خلاص سو.

وروسته يې هغه فتواوې چې د شيعه وو د جګړې د پاره يې پخوا لا د مکې د ملايانو څخه اخيستي وې رامنځته کړې او په لوړ ږغ يې وويل:-

هر هغه سړی چې ايران ښه بولي او د دوی تر سايه لاندې يې ژوند خوښ وي د استوګې هيله دې زموږ په هيواد کې و شلوي، ولې د ده ژوند بيا زموږ سره نه سي کېدای او نه زموږ دوستي او خپلوي د ده سره کېږې، د کامو مشران ورسره مله سوه د ټينګار د پاره يې قسمونه واخيسته.

وګوره !

د غسې دې د خرم او فضيلت خاوندان چې د خپل ملت د آزادۍ د پاره ځانونه په خطر کې اچوي او په بدله کې بې له خير له ذکره بله هيله نه لري نه د اسې لکه دني[5]، او بې همته خلق چې د شهوت په سين کې غوټه وي خپل هيواد او ملت د خورا کښته قيمت په بدله کې پر پردو خرڅوي.

د پښتنو د اتحاد خبر چې شاه ته ورسېده پر ځای د دې چې يو وتلی لښکر يې د دوی د ترټنې د پاره ورلېږلی وای، محمد جامي خان يې ولېږه چې ميرويس او د هغه مله تهديد کې، نوموړی سفير چې کندهار ته ورسېده، د ايران د لويې او غښتلتيا په باب کې يې اوږدې اوږدې ويناوې وکړې، ميرويس يې وبېراوه چې ستا دا اقدام به يوه ناوړه نتيجه وښندي.

ميرويس په ځواب کې وويل:-

[5] دني: بې همته، ټيټ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاسو داسي ګڼلي ده چي عقل او هوښیاري یوازي د عیاشانو او بډایانو په کوټیو کي[6], ستـه د افغانستان د غرڅنیانو په کوټیو کي نسته ده که د شاه دا د لاسه کېدای چي پر موږ بری وموسي ستا رالېږلو ته اړي او و دي ناتوروکو کاواکه[7], وېناوو ته څه حاجت و ، دغه یې وویله سفیر یې بندي کی ، سره له دي بیا هم شاه له خپله درانه خوبه وېښ نه سو ، د لومړي سفیر د بنده چي خبر سو دوهم سفیر یې ورولېږه ، دا سفیر محمد خان نومېده د هرات حاکم و.

محمد خان د میرویس پخوانی دوست و د حج پر لار یې هم د ده سره ملګري کړې وه ، دوهم سفیر چي کندهار ته ورسېده میرویس دی مخاطب کی ورته ویې ویل :-

که د پخواني صحبت او محبت پاس په میانځ کي نه وای خوراکلکه سزا به مي درکړې وای ، باید وپوهېږي چي پښتانه مړونه چي یو ځله د مریبتوب له اوره خلاص سوه بیا ځان په هغه اور نه سوځوي ، د زمري له غاړي چي غاړوندی ووت بیا په دام کي نه کښېوزي او کښلي توره تیکي ته نه ځي ، ژر دی چي ستاسي هیواد به مغلوب او دولت به مو سکوت سي ، وروسته یې امر وکی چي بند ته یې واچوئ.

د ایران د دولت واکداران وپوهېده چي سفیران لېږل څه ګټه نه لري بله چاره بې جګړې نسته ، د خراسان حاکمانو ته یې خبر ورکی چي لښکر پر وروباسي ، او پر پښتنو باندي هجوم ور وړي.

څو پرله پسي ماتي د خراسان لښکرو ته ورکړه سوې ، وروسته وپوهېده چي د پښتنو د ربنو کښلو د پاره یوازي د خراسان لښکر کافي نه دی نو یې یو لوی لښکر سره غونډ کی د خسروخان تر لاس لاندي یې ولېږه ، خسرو خان د ګرګین

---

[6] په کوټیو کي = په سرونو کي.
[7] کاواکه = کمزورو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وراره او په زړه وري او غښتلوالي کي تر خپل اکا پاته نه و.

قيادت د عسکرو چي ده ته وسپارل سو، مطلب دا و چي د خپل اکا د کسات اخيستو دپاره به دى ښه جګړه وکي برى به راوړي. حماطله او اهمال[8]، بېله دې چي سرې په جګړه کي اچوي او خلاصېده له هغه نه بيا زښته ګران وي بله ګټه نه لري.

هغه و چي خسرو خان د ميرويس سره د جګړې په ډګر کډه او د شخړې اور بل سو، په دې شخړه کي ميرويس ماتې وکړه خسرو خان د کندهار ښهر قلعه بند کې د قلعه ساتونکو د خسرو خان څخه دا غوښتنه وکړه په دې شرط چي موږ ته امان راکې ښهر به در وسپارو، خسرو خان دا شرط ونه مانه.

څرنګه چي پښتنو چاره په ځان حصر وليده لاس يې د جګړې سامان ته وا چاوه هره ورځ يې پر محاصرينو پرله پسې حملې وروړې له بلې خوا ميرويس تيت عسکر راغونډ ول او د دباندې له لوري يې پر غليم څپې وروړې، تر هغه چي د خسرو خان خوراکه تمامه سوه، ناچاره سو محاصره يې پرې ښووه پر ميرويس يې مخ ور ونيوه په نتيجه کي خسرو خان مقتول سو او د تولـه ايراني لښکره څخه چي په شمېر پنځه لس زره مېړه[9]، وه زياتي تر پنځه سوه مېړه روغ ونه واته، دا دى د کبر او غرور عاقبت.

د ايران شاه بيا نوى لښکر سره غونډ کى د محمد رستم خان تر جنډې لاندي يې ور ولېږى، دا ځل يې بيا بشپړه ماتې په نصيب سوه او په مخ کي يې ځوک نه سوه پاته. وروسته ميرويس وفات سو، دوه زامن ځني پاته سوه چي د لوى زوى عمر يې تر اتلس کاله زيات نه و ځکه پښتنو د استخلاف حق د ده و ورور مير عبدالله ته ورکى حکومت يې ور وسپاره.

---

[8] اهمال: ځنډ، بې غوري؟

[9] په کوټه چاپ کي دا رقم "25 زره مېړونه" ليکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میر عبدالله د ایرانیانو سره د روغي هڅه درلوده، پښتانه په دې باب کي نه وه ورسره مله، بلکه نټه به یې کوله، او ویل به یې:-

"که دوني غښتلی نه یې چي د خپل ورور د جګړه کولو توریالی ځای دي ونیسي دوني[10] وکه د روغي په خنډ کي زیار وکاږه.

میر عبدالله د دوی وینا وانه روېده د خپلو څو مصاحبینو سره یې مرکه وکړه دا غوره کړه سوه چي یو څو مېړه د خپلو معتمدینو څخه د ایران دربار ته ولېږي او سم له دې درو وروستني شرطو سره روغه لاسلیک کي:-

1. شاه چي له کندهاره خراج اخلي بیا به یې نه اخلي.
2. د ایران لښکر به په کندهار کي نه اوسي.
3. د امارت وراثت به د میر عبدالله په کورنۍ کي محصور وي.

د پښتنو مشران او لویان چي له دې نه اګه سوه ډېر په قهر سوه، له ده نه خوا پوته سوه، د میرویس لوی زوی محمود چي د نجابت او مېړاني نخښي یې په تندي کي ښکارېدې، د تېري په سبب چي اکا یې پر حق د ده کړی و خپل اکا لره یې په زړه کي کینه درلوده، په دغه وخت کي یې څلور ښت مېړه له ځانه سره مله کړه، د اکا په کور ورننووت په داسي حال کي چي هغه خبر نه و مړ یې کی، دا نور پښتانه چي له دې نه خبر سوه دی یې د ځان مشر او حاکم ومانه او د کندهار شاه لقب یې ورکی، همدغه وخت کي ابدالي آزادخان را ولاړ سو د هرات ښهر یې ونیوه د استقلال جنډه یې هسکه کړه چي د خراسان پر علاقه چي د ایران حکومت اخیستي وه حمله ورووړي.

---

[10] دوني = دومره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ایران حکومت د برش زره لښکر د صفي قلیخان تر قیادت لاندي د دوی د ترټني دپاره ور وخوزاوه، دوی هم په مقابله ورغله، له سهار څخه تر ماپښینه پوري د شخړي اور بل و، مګر غالب او مغلوب معلوم نه سو.

داسي سهمناکه او درنه جګړه وه چي د ایران توپچیان په شک کي ولوېده، وروسته یې د خپل او پردي بېلېده نه سواى کولاى د توپو خولي یې مخ پر خپل سپاره لښکر راوګرزولي د ایران لښکر دا د جګړې د لوبو یوه لوبه وګڼله څرنګه چي دوی پوهېده چي پښتانه توپونه نه لري هغه و چي د ایران لښکر په خپله سره تیت او پرک سو.

پښتنو دا موقع غنیمت وبلله حمله یې پر ور وړه د ایران لښکر یې پر مخ مات کی صفي قلیخان یې سره له زویه او نوراتیا زره[11] ایراني لښکره تول تر تېغ وکښه واړه د جنګ وسلې سره له شل توپه د توریالیانو پښتنو لاس ته ورغله، د دې واقعې له لامله آزاد خان بشپړه لاس د هرات پر ولایت وموند، لکه په کندهار کي چي د غلجو د حکومت جنډې ورپېده په هرات کي د ابدالو د حکومت جنډه جګه سوه.

په دې میانځ کي سني کُردیانو د تاړاک دپاره پر ایران ځپه وروړه، په دننه هیواد ور ننواته تر داسي حده چي د اصفهان دېوالو ته ورغله له بلي خوا مسقطی عرب سره وپونجېده د فارس د خلیج جزیرې یې ونیولې او پر څنډو یې تسلط وموندہ.

د کندهار شاه محمود چي د ایران د دولت له چارو او د ایران د امراوْ د ناتروړوکو عاقلو او اختلاف د فکر، لکه چي تر ننه پوري چي د شرق په واکدارانو کي سته دي، آګه سو د هغه د پاچهي هیله یې وکړه خپل لښکر یې د جګړې دپاره د کرمان

(11) په کوټه چاپ کي دا رقم: "اته زره" لیکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له لاري سره له هغه چي اوبه او شنګيا[12] يې نه درلوده ور وخوزاوه.

کرمان ته چي ورسګيده ځرنګه چي د هغو په غفلت کي يې حمله ور وړې وه هغو د جګړې توان په ځان کي ونه ليده، ښهر يې بې له جګړې ور وسپاره. لښکرو لکه چي د شرقي بلکه غربي بري موندونکو عادت دی د اهاليو په چور يې لاس پوري کی.

وروسته د ايران شاه د بندر عباس والي لطف عليخان ته امر ورکی چي د پښتنو سره په جګړه ولاړ سي او دوی له هيواده و باسي، والي د جګړې ډګر ته ولاړ هغه و چي په لومړۍ جګړه کي پښتنو ماتې وکړه بې له هيڅ ځنډه چي پر لاري يې وکي کندهار ته ورسېده.

په دې وخت کي د کرمان د اوسېدونکو حال لکه د هغه چا داسي و چي له تونبښ څخه اور ته پناه وړي، وروسته د ايران لښکر داسي حال پر دوی ورووست چي دوی شکمن سوه چي آيا د پښتنو د بري سختي درنې وې او که مرسته د دوی د خپلو حکومته سره د سهلو وتلې وه.

لطف عليخان وپوهېده چي مير محمود دوهم ځل حمله راوړې، ځکه يې د لښکر په غونډېدو پيل وکی، ذخيرې او د جګړې وسلې يې په شيراز کي کوترم[13] کړې، د وخت اقتضا دغه شی وه يا د جګړې د تياري انتظام ښه نه و، خبره دا ده چي پر اهاليو زښته ظلم وکړه سو، مالونه يې ترې واخيسته، حيوانات يې د خپلو چارو دپاره ترې ته ضبط کړل د لطف عليخان غليمانو دا حال د ځان دپاره يو پخه وسيله وګڼله شکايت يې و شاه ته وکی، شاه دی د لښکر له مشرتابه څخه بيرته کی، هغه و چي تولـه سره تيت او پرک سوه هري خواته چي يې زړه غوښته ولاړه.

---

[12] شنګيا: شنه ګياه، وابنه.

[13] کوترم: راغونډول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګورئ و حال ته د دونانو[14] رذیلانو او خاینانو د وطن او ملت چي څرنګه د خپلو کوچنیو غرضو او دښمنیو او دپاره د خوښېدو د یوه سړي د لښکر چي د وطن او ملت د ساتني سبب دی د تفرقې موجب وګرزېده، هغه پر دې تفرقه مرتب سوه وروسته به یې بیان وکړ سي په دې وخت کي ابدالیانو د خراسان ډېر ښارونه ونیوله او نزدې و چي د مشهد ښهر یعني پخوانی طوس دي هم ونیسي.د دې فتنو په منځ کي یوه زښته درنه زلزله د تبریز په ښهر کي وسوه، چي اتیا زره نفره یې تر خاورو لاندي کړه، او داسي تیاره سوه چي د لمر روښنایي نه معلومېده، د لمر سترګه لکه سور مس داسي لیده کېده. عامو خلقو دا د خدای قهر او غضب وباله، او پیل یې د آسماني بلاوو د نزول وکانه، ډول ډول لوبي یې وکړې چي راز راز فسق او فجور او نور منهیات ورک کړي، ملایان او مشایخ په کوڅو کي ګرزېده وګړي یې په استغفار امر کوله، منجمینو قطعي حکم وکی چي دا پېښه د اصفهان د ویرانېدو نخښه ده، هغه و چي عقلونه په وحشت کي ولوېده، پر افکارو تیاره وغوړېده، زړونه بې سبکه سوه ، همتونه کوړنګ[15] سوه، تر داسي حده چي دا لوی ملت تولهو مرګ ته منتظر ناست وه، د ژوند او خلاصېدو یې هیله کښلې وه.

اوس نو ښه فکر وکئ د ناوړه مزخرفو عقیدو او هغه نتیجې چي ترې زېږي لکه د نفس ضعف، بې همتي، له کاره او چارو د لاس اخیستلو ضرر وګورئ.

په 1135 هجري کال کي میر محمود دوهم ځل د کجستان له لاري تر کرمانه پوري د پنځه ویشت زره لښکر سره مخ راوګرځاوه بې له هیڅ زحمته یې کرمان ونیاوه، اما د قلا نیول چي حکومت پکښي ناست و، ونه سوه، په بدله کښي د دوه نیمو زرو تومنو یې د قلا ساتونکو ته ور پرېښووه، هر تومن له نیم انګلیسي پونډ سره برابر دی، د خلقو په فکر او عقیده کي دې ځای نیولی و چي محمود د ایران دپاره د

---

[14] دونان: کم همتان، تیټ خلق.

[15] کوړنګ: کمزوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای (ج) غضب دی، او لکه علماوْ او منجمينو چي ويلي وه دی يې د اصفهان د ړنګېدو موجب بللی و، محمود د يزد د نيوو د پاره ملونه راوګرزوله مګر کامياب نه سو، هغه خوا يې ايله کړه پر اصفهان يې مخ ور ونيوه.

اصفهان ته چي نژدي سو شاه دوه ايلچيان ور ولېږله هيله يې وکړه چي که دوی د چور او چپاو نه لاس ونيسي په بدله کي به يې پنځه لس زره تومنه ورکي.

له دې پيښي نه محمود وپوهېده چي ايرانيان بې سبکه دي او په زړو يې ببره ننوتلې ده ځکه يې په سفيرانو کي خيال ونه کی د کلتاد پر لور چي له اصفهانه دوه پرسخه ليري کلی دی روان سو او عسکر يې هورې واچول، څرنګه چي وپوهېده چي جګړه د ده او د شاه په منځ کي هم په دغه ځای کي پېښېږي د لښکر پر خوا او شا يې خندق پرې کی، په دې وخت کي ډېر مجوسيان چي د زرتشت په دين وه په دې هيله چي برى د محمود و خواته دی او دی به دوی د شيعه ګانو له ظلمه خلاص کي د محمود په لښکر ګډ سوه، د شاه په مغزو زښته ببره ننوتلې وه ځکه يې ټول وزيران د مشورې د پاره راغونډ کړه په دې باب کي يې پوښتنه ترې نه وکړه، محمد قليخان وزير وويل که څه هم پښتانه زړه ور دي او د جګړې پر ډګر د کلکي پښې خاوندان دي بيا هم د قلاوو د فتح طاقت او قوت نه لري، نظريه دا ده چي موږ خپل عساکر د اصفهان په قلاوو ننباسو او مدافعه کوو په دې توګه به غليم پښېمانه سي د قلا د فتح نه به مخ واړوي لکه په کرمان او يزد کي چي پېښه سوه بيرته به خپل وطن ته ولاړ سي، شاه دا وينا خوښه کړه.

د عربستان والي خان اهواز ولاړ سو په ډېر حميت يې وويل دا خورا بې زړه توب او زښت بې سبکي ده څرنګه دې ته تن ورکو چي محمود د يو څو لړو مېړو پښتنو سره د ايران د شاهي دولت پايتخت محاصره کی زما فکر دا دی چي د دښمن پر مخ ور ووزو په داسي وخت کي چي دوی خملبدلي وي پر ورسو او ورسره په جګړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بوخت سو.

دې نظرېې د شاه د غيرت رګ پر ښور راووست پنځوس زره لښکر يې سره د شلو توپو د محمود په مقابله ولېږله، دواړه خواوې د کلتاد د کلي سره مخامخ سوه ښی او کيڼ او منځ د لښکر يې سره ترتيب کی، محمود پخپله پر فيل سپور سو، د لښکر پر خوا او شا ګرځېده، ياد د هغه مجد او شرف چې دوی په پخوانيو جګړو کې حاصل کړی و، ورته کاوه او ويل يې:-

که برې وموموئ د اصفهان ښهر ستاسو د زيار بدله ده، او که ماتې وکی وپوهېږئ چې له مرګه تښتنه نسته، ستاسې او د وطن تر منځ زښته اوږده لار ده، نو د اجل زهر په ډېر فضيحت او ذلت چيښی، د محمود د عسکرو له ځايه تر کندهاره پورې پنځوس مزله لار وه د مخابرې وسيلې هم ټوله شلېدلې وې، د پښتنو څخه توپ نه و، سل زنبورکه يې درلوده، زنبورک لکه توپ داسې آله ده، پر اوښ يې بار کې د اوښ د شا نه ډزې کوې، پښتنو د زنبورک اوښان د لښکر تر شا چوک کړه ايرانيانو په جګړه پيل وکی، د دوی کيڼ د پښتنو پر کيڼ ځپه وروړه، پښتنو ماتې وکړه تر شاه سوه څه غنيمت هم د ايرانيانو لاس ته ورغی.

وروسته د ايرانيانو ښی پر پښتنو حمله وکړه پښتنو دلته د جګړې د لوبو نه کار واخيست تر شا سوه د ايران سپرو د پښتانه لښکر غارت کی، د ايران لښکرو چې د پښتنو پر عسکر ګاه حمله وروړه، پښتانه پر دوې ډلې وويشل سوه د ايران د لښکرو پر مخ يې زنبورکونه ور خوشې کړه داسې يې سره ورژوله لکه د مني پاڼې.

په دې وخت کې امان الله خان پښتون د ايران د لښکر پر استربل حمله وروړه توپچيان يې ور مړه کړه، سمدلاسه يې د فير امر د ايران پر عساکرو ورکی، څومره وخت نه و تېر سوی چې د ايران لښکر ماتې وکړه، واړه خپل حربي لوازم او د جنګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسلې يې پښتنو ته په غنيمت پرې ښوولې، د ماتې خبر چې اصفهان ته ورسېده زړونه يې په لړزه سوه او شاه هولکي[16] سو، وزيران يې د مشورې د پاره راغونډ کړه ويې ويل:- زما فکر دا دی چې موږ له اصفهانه ووزو خزانې راسره بار کو، بل چيرته بيا لښکر سره غونډ کو د شا د خوا پر پښتنو ټپه وروړو، ريښې يې وکاږو.

محمد قليخان دا نظريه خوښه کړه مګر د عربستان والي په هغه سبب چې موږ يې وروسته وايو موافقت ونه کی او ويې ويل:-

د شاه سره دا وړنه ده چې په يوه ماتې سره د هيواد پايتخت پرېږدي، ځکه دا د بې سپکې نخښه ده، او سربېره پر هغه اهالي د شاه څخه متنفر کوي، هغه و چې د مدافعې لوازم يې سره غونډ کړه، و محاصرې ته تيار کښېناسته، په دې حال کې محمود په خپلو چارو کې متردد و، څو چې د عربستان د والي د تبعه وه خوا د مخصوصو جاسوسانو په ذريعه ده ته خبر راورسېده چې د ايرانيانو په زړو کې زښته درنه ببره لوېدلې ده.

له دې خبر نه د محمود زړه پوره سو لښکر يې د فرح آباد و لور ته ور وخوځاوه خرنګه چې هورې عسکر نه وه بې له کومې جګړې يې هغه ځای ونيوه وروسته تر استېلا يې پر جلفا چې په اصفهان کې د ارمنيانو د استوګې ځای و حمله وروړه، هغه يې هم ونياوه استېدونکو ته يې په دې شخړه کې لوی تاوانونه ورسېده.

وروسته يې د اصفهان د ښهر پر يوه برج حمله وروړه، د توپو او ټوپکو د زور نه بيرته پر شا سوه، سمدلاسه يې فکر وکړ چې دا پر شا کېده زموږ ببره د ايرانيانو د زړه باسي، زښته زيار يې وکښه چې هغه يې فتح کی. دوهمه ورځ يې د توريالیانو

(16) هولکي: وارخطا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنو په مرسته پر ځینو استحکاماتو حمله وروړه، داسي زړه ورتیا او رشادت یې وکاوه چي که احمد آغا چي یو د حرم له آغایانو څخه و، نه وای ښهر یې نیولی و. احمد آغا زړه وري وکړه پښه یې کلکه و نجتله پښتانه یې پر شا کېدو ته ناچاره کړله. دې واقعې د محمود په زړه کي ببره واچوله روغي ته یې هڅه وکړه، په دې شرط چي د قندهار، کرمان او خراسان حکومت به د ده په اولاده کي ارثي وي او هم به شاه خپله لور ده ته سره د پنځوس زره تومنه ورکوي[17].

د عربستان والي چي د دې نه آګه سو محمود ته یې پټ ایلچي ولېږه او د روغي د غوښتلو په سبب یې پر ده ملامتي وویله، وصیت یې ورته وکی چي پښه ټینګه لګوه، ځان بري ته تیار که دا یې هم ور ورسوله چي:- زه په مذهب کي ستا سره اشتراک او وحدت لرم مه بېرېږه پښه و نجته.

محمود چي له دې نه اګه سو بیرته پر ښور راغی، نورو لوبو ته یې پیل وکی، هغه دا وه چي واړه د اصفهان پر شاوخوا کلي ړنګ کي د خپلو لښکرو د پاره ذخیرې ترې نه راوباسي، څه چي پاته سي اور ور واچوي دا نقشه یې هم واچلوله

د کلیو استېدونکي و ښهر ته وتښتېده، د ښهر واک درلوونکو خورا په خوشحالي دوی قبول کړه. ولي په اصله مسئله دوی خبر نه وه دا فکر یې وکړ چي د دوی په راتګ به زمونږ شمېر د مدافعې د پاره ډېر سي، مګر د کاختي د پېښې فکر یې ونکړ، ولي د ښهر محاصره له یوې خوا نه پېښېدونکې وه.

پښتنو له بله لوره ښپه پر وړوړه، او پر یو کلک ځای یې بری وموند، د هغه

[17] د کوټې چاپ په 52 مخ کي تر دې وروسته دا جمله "دا شرط د ایران پاچا قبول نه کړای سوای" اضافه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استحکام ساتونکي کوچيان[18] وه، په چښن د شرابو اخته او د سده وتلي وه، پښتانه په دې ځای کي پر يوه پله ور تېر سوه، ځيني ځايونه يې ونيوله، پښتنو وارو بده چي ايرانيانو ذخيري د ځانه سره اخيستي دي، ښهر ته يې ورېي، ځان يې پر پېښ کی ټوله يې تري يووړې، پخوا تر هغه چي خپلي چونۍ ته ورسيږي له يوه کوچني کلي څخه يو کام پر رااووت ذخيري يې بيرته تري نه واخيستې، د محمود اکا يې سره د وروره او د اکا له زويه بنديان او قتل کړه[19]، شاه امر وکی چي نه دي قتل کېږي، او محمود يې وغوښت مګر پخوا تر رسېدو د امر د قتل موضوع ختم سوې وه. محمود چي دا خبر واروېده په بدله کي يې د ايران اسيران مړه کړه و محاصرې ته يې ځان ښه چمتو کی، د تګ راتګ او مخابرې لارې يې سره پرې کړې. په دې حال کي يوه له واکدارانو څخه د ايران له شاه نه غوښتنه وکړه چي دی دې د مدافعت په قيادت وټاکه سي، دی به پښتانه د ايران د شاوخوا څخه طګرد کی، مګر د عربستان والي خان اهواز په ډول د چمو شاه له قبوله څخه د دې غوښتو منع کی.

څرنګه چي د محاصرې مده اوږده سوه، نرخونه لوړ غورځېده، د کاختیٔ نخښي ښکاره سوې، شاه بې له دې چي خپل زوی شاه طهماسپ وليعهد د ايران و نورو ښارو ته ولېږي او اهالي دې د پايتخت د خلاصېدو او د پښتنو د جګړې دپاره راوبولي، بله چاره ونه مونده، دا بلنه د اهاليو له خوا ونه منله سوه. زحمت او تکليف ورځ په ورځ پر خلقو ډېرېده څکه واړه د شاه حضور ته ولاړه کلکه هيله يې وکړه چي د پښتنو په جګړه کي ملګرتيا وکي، او ځان له لوږې او کاختیٔ نه خلاص

---

[18] په کوټه چاپ کي: "ګورجستاني محافظان" ليکلي دي.

[19] دلته يوه جمله له ژباړونکي څخه پاته سوې ده. په کوئټه چاپ کي تر "قتل کړه" وروسته راغلي دي: "محمود له شاه ايران څخه غوښتنه کړې وه چي دا خلګ بايد چي ونه وژل سي. که څه هم ... ".

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي، په تېره چي وا يې رو بېده[20] چي په نزدو ورځو کي دوی ته د خوراک ذخيره راځي، د ارګ پر شاوخوا راغونډ سوه، او چيغي يې وهلې چي شاه دې د جګړې ډګر ته ووزي، نه چي راتلونکې ذخيره د پښتنو په لاس کښېوزي، او د ښهر وګړي د کاختیۍ واري (قربان) سي.

د دې غوښتني ځواب شاه و صبا ته واچاوه مګر اهاليو لاس د غوښتني نه واخيسته خورا کلک ودرېده تر څو چي شاه زښته تنګ سو، خادمانو ته يې امر وکی چي ډزي پر وکي، چي اهالي وبېرېږي بيرته ولاړ سي، د شاه د دې چاري نه د اهاليو زړونه ډېر ملول سوه، که احمد آغا، چي د مخه يې نوم اخيست سوی دی، نه وای راوتلی او د وګړو زړونه يې بيرته لاس ته نه وای راوستلي نزدې وه چي د شاه پر مېنه دې ځپه ور وړي.له ارګه چي راوګرځېده يوې ډلي د زړه ورانو څخه د لښکرو ټولۍ سره وکړه، يو ناځاپه ځپه يې پر پښتنو ور وړه څو چي ځيني استحکامات يې هم ترينه ونيوه. مګر هغه ډله چي د خان اهواز تر امر لاندي وه قصداً يې پر شا کېدو ته پيل وکی، احمدآغا چي دا وليده او ر په ولګېده خپلو عسکرو ته يې امر وکی چي د خان اهواز پر ټولۍ ډزي وکي.

څرنګه چي جګړه په منځ کي د عسکرو پيدا سوه، يو د بله په غاړه کي سره ولوېده، پښتنو دا فرصت غنيمت وشمېره حمله يې وکړه دوی يې مات کړه، په دې وخت کي احمد آغا شاه ته ورغی ويې ويل چي لوی سبب د ماتي زمونږ خان اهواز دی، ولي دی د محمود سره په مذهب کي يو دی، که دی زمونږ په لښکر کي نه وای په لمړي ځل به مو پښتنو ته ماتي ورکړې وای.

له بلي خوا خان اهواز هم د قلا ساتونکي سره وپونځوله[21] چي شاه ته عريضه وکي

---

[20] وايي روبېده = وايي وربېده.

[21] وپونځوله: ولمسول، تحريک يې کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

احمد آغا له رياسته ولاړ کي، احمد آغا چي دا وليده د زهرو ګوټ يې پر سر پورته کی ځان يې وواژه.

پښتنو چي دا واروېده زښت خوشحاله سوه او د اصفهان په اهاليو کي ډېر اضطراب پېښ سو شاه ناچاره سو محمود ته يې ايلچي ولېږه پر هغه پخواني شرطونو يې روغه ومنله، محمود ځواب ورکی، شاه اوس د هيڅ شي خاوند نه دی، چي ماته يې راکي، بلکه هر هغه څه چي د ده په لاس کي دي زما دي.

د دې شخړو په منځ کي ملک محمود د سجستان حاکم سره وځونېده، د لس زرو لښکرو سره مخ پر اصفهان ور وخوزېده، د اصفهان د اهاليو په ځان کي نوی روح و پونځېده، د هيلي واښ ته يې لاس واچاوه.

محمود چي له حقيقته خبر سو د سجستان حاکم ته يې خبر ورکی چي له خپلي دې هوډې څخه وګرزي، د خراسان او سجستان ولايتونه ستا دي، چي ته او ستا ذُريه[22] مستقله حکمراني پکښې ولري، د حاکم سترګي دې رشوت ور وترلې هغه خوا يې پرېښووه مخ يې د هغو ولاياتو پر لور چي محمود ورمنلي وه راوګرزاوه، د اصفهان د وګړو د هيلي واښ وشلېده، د خلاصېدو لاري د هري خوا پر وترلي سوې، قاختي هم هر ګړی ډېرېده، تر داسي ځکله[23]، چي په خوړلو يې د هغو حيوانانو پيل وکی چي غوښې يې حرامې دي، لکه مردار هډي[24]، پيشياني او سپي، او وروسته وروسته يې د مړو سړو غوښې هم خوړلې، وګړي له لوږې په لارو کي مړه کېده.

---

[22] ذُريه: اولاده.

[23] تر داسي ځکله: تر داسي اندازې.

[24] مردارهډي: مجازاً د (خره) په معنا راوړل کېږي. (مرتب)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زاينده رود واله د مړو په لاښو ډکه سوه، تر داسي حده چي د لاښو د ډېرښته او به پر بل حال واوښتې د هيچا د اوبو څښن ته زړه نه کېده.

خبره چي دې حال ته ورسېده پر 21مه نېټه د اکتوبر 1722 عيسوي سم له 1153 هجري وه چي سلطان حسين د آهنګر لباس[25] واغوست د ټولو واک درلوونکو سره د اصفهان په کوڅو کي ګرزېده، او له هغو مصيبتونو څخه چي د ده د پاچهۍ په وخت کي پر ملک او ملت اوربدلي وه په وټ وټ يې ژړله ويله يې:-

"دا ټوله د ناصحينو د خيانته او د مشرانو له بده ديانته راپېښي دي و بس " او وګړو ته يې دا برېښوله چي دی هوډه لري چي تاج او تخت دي و پښتنو ته ور پرېږدي.
وګړو چي دا ژړاند حالت د ده وليد خپل دردونه او مصيبتونه يې هېر سوه تر سترګو يې په شوراوو[26] اوښکي را ايله سوې، دا ټوله بدله د غفلت او خوب ده او ډوبوالی په شهواتو کي او رخي کنبل[27] د هغه کسانو و خدمت ته د لوړو مصالحو چي په جنس او مرام کي ضديت لري په تېره بيا د جګړې په وخت کي.

په دا بله ورځ يې د سپارلو ليک وليکه د واړو لويانو او مشرانو په لاسليک يې ورساوه په درويشتمه ورځ د نومورې مياشتي[28] سلطان حسين سره له ټولو مشرانو او لويانو او درې سوه سپرو سره ورغله چي د هغه په ماڼۍ ور ننواته،)محمود (د خپل ځايه ونه ښورېده، دوی چي د سالون منځ ته ورغله وروسته شاه د پاچهۍ خول له خپله سره ويوست محمود يې مخاطب کړ ويې ويل:-

---

[25] په کوټه چاپ کي: "ماتمي پوشاک " راغلی دئ.
[26] په شوراوو: په ليو ليو، په شورهارې.
[27] رخي کنبل: کشول، بيول (لس زره لغتونه).
[28] په کوټه چاپ کي: "11 محرم 1135 هـ، اکتوبر 1172 " ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ای زویه ! ښتن زما ناسته د ایران پر تخت نوره نه ده مقدر کړې اوس ته ډېر مستحق باله کېږې.

محمود ځواب ورکی: ان الله یعطی الملک من یشاء و ینزعه ممن یشاء. شاهي خول یې وا خیست په خپله بګړی کي یې وواهه، د ده سره یې د لاس روغبړ وکی، شاه په هغه ټولی کي خپله لور ده ته په نکاح کړه.

په دوهمه ورځ محمود د اصفهان ښهر ته ور ننووت د سلام رسم ادا کړه سو، لویان او واک درلوونکي د ده مخي ته ورغله او د ده پاچهي یې ومنله، محمود چي د اصفهان پر تخت او کرسۍ ټینګ سو ډېر زیار یې وکښه چي خلق د کاختی د توره تمه خلاص کي او د وګړو مات زړونه ور سکنده[29] کي په دې سره وګړو ده ته هڅه وکړه. ده هر منصب درلوونکی پر خپل پخواني منصب پرېښووه له هره یوه سره یې یو پښتون وټاکه چي د سلطنت چاري زده کړي او سم له لاسه د سلطنت د چارو انضباط سبب د اطمینان هم وي[30].

وروسته یې امان الله خان د شپږو زرو لښکرو سره د قزوین د ښهر د فتح د پاره ولېږه، ده په لار کي د قم او قاشان ښارونه هم ونیوله او بې له هیڅ راز ممانعته د قزوین په ښهر ننووت، د قزوین وګړي خورا کلک غښتلي او ډېری وه دا یې نه خوښوله چي هغه چاته چي د دوی څخه په مذهب کي بېل وي ضررخي کاږي.

---

[29] سکنده: تسکین، آرام.

[30] تر دې مطلب وروسته د کوټي په چاپ کي دا سي لیکل سوي دي: "کومو خلګو چي د ایران له پاچا سره خیانت کړی وه، او د جنګ په دوران کښي یې له ده سره خیانت کړی وه، د خان اهواز پرته نور ټول یې مړه کړل، د خان اهواز ټول مال او اسباب یې ضبط کړ، ډېر ذلیل او رسوا یې کړ، لاکن مړ یې نه کړه، ممکن دی چي له ده سره د جان بخښنی عهد کړ سوی و."

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته وروسته يې ځيني تېري د پښتنو څخه وليده، سره غونډه سوه او له هره لوره يې پر پښتنو حمله ورووړه، څرنګه چي هغه قلا ته چي حاکم پکښې استېده نژدې ورسېده، امان الله خان د فتنې د اور وژلو دپاره پر راووت او زخمي سو. هغه و چي اهاليو برى وموندە پښتنو وروسته چي يو زر مېره يې واري کړه مخ يې و تښتې ته کښېښنو 1136 کال.

پښتنو د تښتې لار وهله چي د محمود د اکا زوى اشرف د درو سوو پښتنو سره بېل د کندهار لار يې ونيوه د قزوين تر ښخږو وروسته د خنسار او نورو ښارو وګړي ولاړ سوه د قزوين لوبه يې د پښتنو سره رانوې کړه، ټوله پښتانه د اصفهان په ښهر کي کوترم سوه.

محمود چي دا حال وليد خيال يې وکى چي د اصفهان وګړي يقيناً هغه چاري چي بل د دوى سره کړي دي، دوى به يې د ده سره وکي ځکه يې حيله غوښته چي ټوله د حکومت ليري مستخدمين او پاته د قلا ساتونکي او هغه عسکر چي د شاه سره يو ځاى وه قتل کي، واړه وګړي يې د ښاره وايستله تر داسي حده چي د ښهر څخه يوه کنډواله جوړه سوه.

محمود وليده چي د پاچهۍ شالوده داسي ښه نه ده، ځيني وګړي د کردي کامو چي سني وه او په رجزين[31] کي استېده راوبلله اکراد[32] چي راغونډ سوله او د کندهار مرسته راورسګېده يوه ډله د عسکرو يې د جلبايکان خنسار[33] او کاشان[34] و لور ته ولېږله او هغه ځايونه يې ونيول.

---

[31] په کوټه چاپ کي: "درجزين" دئ.
[32] اکراد = کردان (د کرد جمع).
[33] په کوټه چاپ کي (خوانسار) دئ.
[34] په کوټه چاپ کي: "(شاقان) دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجوسی نصرالله يې چې په کرمان کې د ده سره يو ځای سوی و ، شيراز او نورو ځايونو ته چې د فارس د خليج پر غاړه پراته وه واستاوه نوموړي نصرالله هغه ځايونه پرله پسې ونيوله مګر شيراز چې د هغه په محاصره کې يې تېر واخيست مړ سو. د ده تر تېرورو سته د عسکرو مشرتوب د زبردست خان پښتانه په لاس کې ولوېده.

د محاصرې په وخت کې د قلا دننه وګړي له ډيري لوږې مړه کېده، ښهر په زښته زيږه او بده ورځ خلاص کړه سو ، دی ښهر ته ور ننووت هغه ګړی يې امر وکی چې د غلې محتکرين دې مړه کړه سي تر دا سې ځايه چې ځيني ګدامو ته چې ور ورسګېده محتکرين يې په خپلو ګدامو کې ځوړند کړه تر هغه چې د لوږې مړه سوه.

د شيراز تر فتحې وروسته د محمود هوډ نوی سو او په پلو کې يې نوی قوت وپونځېده د برش زره لښکر يې سره غونډ کی او د کوه کيلويه پر لور چې درې درجې د اصفهان د جنوب و خواته پروت دی وخوزاوه هغه کامونه چې په لار کې پراته وه د دوی د لښکرو پر مخ را ولاړ سوه ښه يې وشکوله، زوبل يې کړه.

نابېره يې په لښکر کې د بدې هوا او کرغېړن والې د استوګنې د ځای د له امله د مړيني ناجوړي پيښه سوه، حتّی چې پر ده په خپله هم اثر وسو ، ځکه نا اميده سو راوګرځېده په شپه کې په اصفهان ننووت، همدغه رنګه يې د ګز په ښهر کې ماتې وکړه د لښکرو لو ډله يې تلف سوه، څو چې دا واقعه موجب د نفرت د پښتنو د زړه وګرځېده دی يې ناچاره کی چې اشرف د کندهاره راوغواړي او د ده وليعهد يې کې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته د محمود پر دماغ د وسوسې لښکرو تاړاک وروی (وروړی) غوښته یې چې په ګوښه کې کښېني مرسته وغواړي. دا د شرقینو عادت دی چې هغه وخت چې د خپل غفلت له لامله بې سبکه سې مخ پر هلاکت ځي، له ظاهري اسبابو نه چې څښتن تعالی د بري او مقصد موندلو دپاره پیدا کړي دي، ځان تېول کې مخ د باطني اسرارو مرستې ته وګرزوي. د غوښو خوړل پرېږدي ګوښه غوره کې، او دا د صنم پرستو[35] هندیانو عادت دی چې په دولسمه هجري صدۍ کې په مسلمانانو کې څرګند سوی دی. چې د عالم غیبه یې و ظاهري دنیا ته مخ راوګرزاوه او له پټې دنیا نه لخې ته راورسګېده، وسواس او سوظن یې په دماغ کې ډېر سو، تر داسې ځایه چې په اروېده د یوه خبر چې هیڅ حقیقت یې نه درلود د صفوي پاچهانو د اولادې څخه یې نهه دېرش مېړه مړه کړه، دا وسواس تل د ده سره و، چې لېونی یې کی. ملا حزین ویلي دي چې د ده لېونتوب و داسې حال ته ورسېده چې خپلې غوښې یې په غاښو شکولې.

د میر محمود د لېونتوب په وخت کې پښتنو واروېده چې شاه طهماسب د دوی د غارت دپاره په تیاري بوخت دی، ناچاره سوه چې اشرف د محمود په ژوند کې د پاچهۍ پر تخت کښېنوي مګر اشرف ننه وکړه چې تر هغو څو محمود د ده د پلار میر عبدالله په قصاص نه دی واژه سوی، دی به پر تخت کښېنني. هغه و چې په 1138 هجري کال کې یې محمود وواژه او سر یې اشرف ته حاضر کړ اشرف وروسته پاچهي ومنله او د حکومت واښ یې په لاس کې ونیوه.

محمود اوه ویشت کلنی مړ دی، او د پاچهۍ مده یې درې کاله وه.

اشرف هغه چاري چې محمود د خپل ژوندانه په وروسته توک کې کړې وې

---

[35] صنم پرست: بت پرست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وغندلې او د عامو په حضور کې یې بد پر ویل، د اهالیو د خوښې او د دوی د زړه د ساتنې دپاره یې د پاچهۍ خول واخیست د شاه حسین و مخ ته یې کېښېښو او ډېرې جګۍ[36] او زښته ټینګار یې وکړ چې هغه یې پر سر کې.

مګر شاه قبوله نه کړه په خپل لاس یې خول واخیست د اشرف پر سر یې کېښېښو ویې ویل:-

ما عزلت پر عزت غوره کړی دی خپله دوهمه لور یې ده ته په نکاح ورکړه. اشرف هوډ وکړ چې پر شاه طهماسب یو چم راوباسي، لیک یې ورته ولیکه دا یې ښکاره کړه. دا هاړو دوړ[37] چې په ایران کې لوېدلې دی د پردو غلیمانو لاس هیوادته را اوړېدلی سو، راځئ چې سره یو سو روغه وکو د غلیمانو د ریښو د کښو دپاره یو له بله مرسته وکو.

د اشرف د دربار ځینې واک درلوونکي خبر سوه پټ یې شاه طهماسب ته خبر ورکی او دی یې ووېراوه چې د اشرف پر وینا بړوسه ونه کې او ورسره ملګری نه سې.

اشرف چې له دې چارو خبر سو، د ایران پاته اولیاء چې د میر محمود له توري نه بچ سوي وه له دې سببه چې د ده د دښمن سره مراسله او مکاتبه لرې تر توري تېر کړه.

د محمود تر مړینې لږ وروسته عثماني سلطان د روس د پطر کبیر سره معاهده لاسلیک کړه چې هغه د ایران (هغه برخې) چې د پښتنو په لاس کې نه دی سره ووېشي، او پښتانه له هغه ځایو نه چې نیولې یې دي وباسي، او که شاه طهماسب دا معاهده ومنې و ده ته یې وسپاري.

---

[36] جګۍ: زارۍ.
[37] هاړودوړ: اړودوړ، اله ګوله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه اشرف چي د حکومت واښ په لاس کي ونياوه قسطنطنيې ته يې سفير ولېږه د هغه ځای د علماوو سره يې خبري اتري وکړې چي سلطان لره نه ښايي د نصراني پاچا سره د سني مسلم سلطنت د ړيښو په کښو کي معاهده وکي، که څه هم په دې چاره کي علماء ورسره مله سوه، مګر وزيرانو علماوو ته دليل وړاندي کی ويې ويل: عثماني سلطان د مومنانو امير او خليفه د رسول د رب العلمين او د څښتن تعالی سيوری دی پر مځکه، هر څوک چي د ده امر ته غاړه کوږنګه[38] نه کي او خطبه د ده پر نامه ونه لولي او خراج ده ته ور نه کي د دين غليم دی، د هغوی سره جګړه د نصاری تر جهاد افضله ده.

علماء له دې دليله څخه چي له نفساني اغراضو څخه و، پتهه خوله سوه، سفير نا اميده سو بيرته را رهي سو احمد باشا ته چي پر مراغه او قزوين يې تسلط درلود حکم وکړه سو چي لښکر د اصفهان پر لور ورولاړ کي، اشرف چي دا واروېده اور يې و کلو ته واچاوه لښکر يې سره غونډ کی مخ پر عثماني لښکرو وخوزېده، د اصفهان څخه پنځلس فرسخه ليري لومړی له دوو زرو مخ لښکرو سره د هغو ونښت، او جګړه يې له استربله د هغه شروع کړه ترکانو چي دا خبر واروېده په زړو يې روي ننوته ځکه احمد باشا حکم وکړ چي لښکر دي ودرېږي امر يې وکی چي پر خوا و شا دې خندق پرې کړه سي.

په دې وخت کي اشرف ځيني وګړي په پته د پاره د دې چي د کرديانو زړونه لاس ته راوړي او د ده دوستۍ ته ميل پيدا کي وخوزوله په عثماني لښکر کي يې دا ځرګنده کړه چي دا اوسنۍ جګړه پر ضد د حنفي مذهب ده، بلهډله علماء يې په ښکاره و احمد باشا ته ولېږله چي د ده خاطر امن و سلام ته مائل او د صلح او صلاح برکت او ښېګڼې ده ته وړاندي کي احمد باشا دې وينا ته ته اعتبار ور نکی،

---

[38] کوږنګه: ټيټه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امر يې وکی چې لښکر ور وپاڅوئ. د احمد باشا لښکر شپېته زره مېره، او يا توپه وه، په مقابل کې اشرف شل زره مېره، څلوېښت زنبورکه درلوده.

چې دواړې خواوې سره مخامخ سوې، عثمانيانو خورا مدهشه ماتې وکړه، دوولس زره لښکر يې و مرګ ته وسپاره، تولهٔ د جګړې وسله يې و غليم ته پرې ښووه، پخپله احمد باشا و کرمان شاه ته وتښتېد. له دې بيرې چې اشرف په ده پسې دی هلته هم ونه ځنډېده بغداد ته ولاړ.

اشرف د عثمانيانو د زړه د لاس راوړو د پاره دا ښه موقع وليده احمد باشا ته يې ليک واستاوه پکښې ښکاره يې کړه چې د مسلمانانو په مالو کښې تصرف زه خوښ نلرم يو امين او خپل د بړوسې سړی راولېږه چې پرته د حربي وسلو نور واړه ستاسو شيان ور وسپارم.

همدغه وخت کې تولهٔ عثماني بنديان چې له ده څخه وه ايله يې کړه دې چاري دی په ښه سيرت او غوره سلوک په عثمانيانو کې څرګند کی، ناچاره سوه چې د ده سره روغه وکي او د ايران په پاچهي يې وپېژني، او اشرف د زړه عثماني سلطان د خدای سيوری په ارمينو کې ومنی.

دې حوادثو څه اشکالات پېښ کړل لومړی دا چې:-

د محمود وږور په کندهار کې د استقلال ډول ودرباوه، په غلجو کې يې نفاق او شقاق واچاوه پر شاه اشرف يې د مرستې رسېده وشلول.

دوهم ملک محمود سجستاني ځان پاچا څرګند کی د خراسان پر ډېرو ښارو يې لاس وموندہ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم نادر چي په هوډه او زړه وري مشهور و د شاه طهماسپه سره یې لاس یو کی او د استراباد په ښهر کي یې د ده د لښکر مشرتوب ونیاوه.

د دې اشکالاتو په منځ کي شاه اشرف هوډه وکړه چي د یزد ښهر ونیسي او ویې هم نیوه، وروسته یې عثماني سلطنت ته سفیر ولېږه چي د عثماني رجالو د خوا په ډېر عزت استقبال سو.

شاه اشرف دا واقعه د ځان د پاره د اقبال فاتحه وبلله، مګر خوشحالي یې څومره اوږده نه سوه، ځرنګه چي خبر سو چي نادر د طهماسپ له خوا لښکر سره غونډ کړی او پاڅولی یې دی چي مشهد او هرات د ابدالیانو پښتنو د لاسه وباسي، هغه و چي نادر هغه ځایونه ونیوله او ځان یې هوري ټینګ کی.

شاه اشرف ډېر مضطرب سو زیار یې وکښه، د ېرش زره لښکر یې غونډ کی او د خراسان پر لور یې وخوزاوه دامغان ته نژدې د نادر د عسکرو سره مخامخ سوه، هلته یې امر وکی چي پښتانه او عسکر دي یو ځای سي، د ښهر په شمال کي مورچه خوار ته نژدې یې خندق پرې کی ټینګ او کلک ځایونه یې جوړ کړه.

نادر د ده لار پسي ونیوه په لار کي نور ایرانیان ورسره مله سوه د عسکرو شمېر ډېر سو څو چي د اشرف و چونې ته ورسېده، سره له دې چي د اشرف استحکامات یې زښته کلک ولیده بیا یې هم امر پر حمله ورکی، پښتنو په دې هاړ ودوړ کي زښته زړه وري او خورا کلک همت وکی، ځرنګه چي د غلیم لښکر زښته ډېر و پر دوی یې بری وموندی څلور زره توریالي او جنګالي پښتانه په قتل ورسېده، دوی ناچاره سوه اصفهان ته پر شا سوه، او په هغه ځای کي یې هم ډېره پاتي نامکنه وبلله، شپه یې هلته تېره کړه باروبونه یې سره وتړله د مخه تر لمر ختو پر شیراز وپاخېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايي چي اشرف دمخه د ښهر تر پرېښوو بدبخته سلطان حسين د عدم کندي لېږلی و، څو مياشتي وروسته نادر د طهماسپ په امر سره عسکر د شيراز پر لور وخوزاوه او د مات زړګي پښتنو سره چي پر شا او خوا د اصطخر غونډ سوي وه مخامخ سوه چي وروسته تر يوي جګړې وپاشل سوه او اشرف خان و شيراز ته پر شا سو.

څرنګه چي وپوهېده چي د خلاصېدو لار پر ترلې ده د دوو سوو سپرو سره د ښاره ووت د کندهار لاره يې ونيوه. پښتانه سره له خپلو غتانو چي شمېر يې شل زره ته رسېده سره وپاشل سوه.
د کندهار په لار کي يې ډېر زحمتونه وليده، آزوقه يې نه درلوده ايرانيانو او نورو کامو يرغلونه پر راوړه ډېر څني مړه سوه څو مېړو ځان سلامت ويوست. شاه اشرف په داسي حال کي چي د کامو سره په جګړه اخته و بلوچستان ته ورسېده، د بلوچستان اهالي هم په جګړه ورسره ولاړ سوه تر داسي حده چي پرته بې دوو کسو د اشرف سره څوک نه سوه پاته وروسته عبدالله خان بلوڅ[39] پر ده پيښ سو، دی يې وپېژانده سر يې وربرې کی سره له يوې داني الماسه چي له ده څخه و د شاه طهماسپ حضور ته يې ورولېږدي کی. دا واقعه په 1142 کال کي پېښه سوې ده.

شاه اشرف په پښتنو کي په ښو خويو او غوره اخلاقو څرګند و، ايرانيان هم دی تر محمود ښه بولي، په ايران کي د پښتنو پاچهي اوه کاله اوږده سوه په دې زمانه کي ايرانيانو په جګړو کي دوه مليونه خپل نفوس د مرګ ومنګلو ته سپارلی دی. څه وخت چي نادر د ايران پر تخت پښه کښېښووه، او د صفويه وو د لاسه يې ويوست اتيا زره لښکر يې تيار او د کندهار پر لور يې ولاړ کی، چي کندهار ته ورسېده هغه يې خورا محکم وليده ولي چي کندهار د قيطول غره پر اړخ پروت دی او په

---

[39] په کوټه چاپ کي: "د عبدالله خان بلوڅ له يوه زويه" ليکلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل د نیمي دائرې پر هغه راګرزېدلی دی، او له هغه خوا بیا چي غر نه دی پر را څرخېدلی کلک او محکم برجونه یې درلوده نادر ناچار سو چي د محاصرې دپاره بل ښهر و یوې خواته واچوي بشپړ یو کال یې ښهر په محاصره کي واچاوه څرنګه چي د پښتنو سره ثوري زښته ډېر وه ویې نه سوای نیولای هغه و چي هجوم یې پر محاصره غوره کی وروسته تر څو حملو یې ځیني برجونه ونیوله، توپونه یې پر کنبېښوده، خولې یې پر ښهر وروګرزولې، داسي اور یې پر ښهر بل کی چي وګړو بې ځان سپارلو بله لاره ونه موندله.

دروازې یې وپرانیتلې د نادر لښکر ښهر ته ننووت د دوی د ورننووتو څخه لږ زیان هم د ښهر وګړو ته ونه رسېده څرنګه چي نادر دا پر ځان لازمه ګڼلې وه چي که دی پاچا سي رفض به دفع کي او د اصحابو د تراضي[40] مرسته به وکي.

هغه وخت ته ایرانیانو دی خپلي پاچهۍ ته راببللی و ده ننه کړې وه ویلي یې وه: زه تر هغه وخته پاچهي نه کوم څو تاسي رفض پرېږدئ او د صحابه وه څخه خوښي کوی دوی دا منلې وه وروسته ده پاچهي قبوله کړې وه. وروسته یې و عثماني دولت ته ولیکل چي ایرانیانو د صحابه وه د ښکنځلو څخه لاس اخیستی او له هغو څخه خوښي کوي مګر جعفري مذهب چي اهل سنت یې غوره مذهب بولي هیله لرم چي حکومت اجازه وکي لکه نور مذهبونه چي امام لري جعفریون[41] هم خپل امام ودروي.

شیخ الاسلام دا ونه منله او دولت یې هم په نه منلو ولتاوه. پښتانه د اشرف تر مړیني وروسته د نادر د وفات تر وخته د ایران تر پاچهي لاندي پاته سوه.

---

[40] ښایي مراد یې د اصحابو له نامه سره د (رضي الله تعالی عنه) ویل وي. تراضي په لغت کي "خوشاله کېدو، راضي کېدو" ته وایي.
[41] د جعفریه مذهب پیروان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي نادر په 1161 کال وفات سو سدوزی ابدالي احمد خان چي د نادر په لښکرو کي ميشت و د پښتنو او اربکو په اوږه سره يې يو زليلانده[42] يرغل پر ايرانيانو وروی وروسته يې زښته په يوه ګړندۍ ورځ مخ پر کندهار ونيوه هغه يې ونياوه څه خراج چي د کابل او سند د ښارو د کندهار د لاري د نادرشاه حضور ته وړه کېده لاس ته يې راووست خپل ځان يې ښه مروچه کی د استقلال ادعا يې وکړه ځان ته يې د شاه لقب کښېښنو او خپل قام يې ابدالي دراني وباله.

وروسته يې د هرات، مشهد، سجستان او د خراسان پر نورو ښارو لښکر وپاخاوه هغه واړه ښارونه يې ونيوله که يې څه هم کولای سوای چي بشپړه د ايران هيواد تر خپله سلطه لاندي کي، مګر له دې سببه چي د پښتنو زړونه له پخوانيو اوضاعو نه مات وه او هم يې مذهب چي سبب يې نادرشاه و تغير موندلی و د احمدشاه زړه په پوړه نه و، پري يې ښووه، وپوهېده چي نيول د هغو هيوادو ګټه نه لري، لومړی يې انتظام د دننه لازم وګاڼه او په رشتيا خلاصېده د خپل ملت يې له پردي تسلطه څخه حتمي وبلل. ځيني د خراسان ښارونه يې د نادرشاه زوی ته د پلار د حقوقو له امله ور پرېښووه او سربېره پر هغه يې ساتنه د هغو هم پر ځان کښېښووه.

چي په خپل هيواد کي يې ښه ښه ونجتله شپږ ځله يې د هندوستان پر لور لښکر وخوزاوه او هر وار يې بری وموندہ په تېره بيا د پاني پت په دښت کي چي د دهلي و ښهر ته ور څرمه دی.

دا شخړه د بت پرسته مرهټه و سره پېښه سوې ده د مرهټه زښته غټان د هند تيمګوري پاچهانو مات کړي وه اوس يې دا هوډ درلوده چي د مسلمانانو د لاسه پاچهي وباسي په دې شخړه کي د مرهټه وه لښکر اتيا زره مېړه او د احمدشاه د

---

[42] زليلانده: ناڅاپه، چټک.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لښکرو شمېر و شپېته زره ته رسېګده چي نیم د هغو پښتانه وه او د احمد شاه زړه په پوړه و.

احمد شاه په دې جګړه کي مرهټه وه ته داسي کلکه ماتې ورکړه چي نه یوازي یې دوی هغه وخت د پښو واچوله بلکه دې پېښې د دوی د وروستنیو بریو لار هم وتړله.

دې بري د احمد شاه ښه نوم په هند کي څرګند کی او د ده فتوحات یې په نور هند کي هم تائید کړه. څرنګه چي نور ځایونه یې هم لکه پنجاب، کشمیر، سند او نور شاوخوا د هغه یې ونیوله. وروسته یې پر بلوچستان، بلخ او نورو نقاطو لاس وموند ه په دې سبب نورو غتو امراوو هم غاړي ده ته کوږنګي[43] کړې هغه و چي دی د هوښیاری او ښه تدبیر له لامله د خورا ارت هیواد خاوند سو. که څه یې هم د ملک وګړي بډایان وه ولي بیا هم د حکومت مالیاتي حالت فقر باله کېده، د کابل او کندهار خراج د قامو غټانو ته ورکول کېده چي په بدله کي یې پرته بې اطاعته او لښکر تري نه جوړول بله هیله تري نه کېده.

دا لوی او نامتو پاچا لکه دمخه چي مو وویل د (سدوزو) له قامه و، پښتنو دوی ته خورا په درنه سترګه کتله او عقیده یې پر درلوده، سربېره پر دې احمد شاه یو زړه ور، هوښیار او د کلکي هوډي، علم و حکمته، ښو خویو، پاک نفس خاوند و پر ضعیفو یې د شفقت سترګه درلوده د رعیت اصلاح ته یې په ژوره کتنه کتله.

هم له دې لامله د ده میني د واړو رعیتو په زړو کي له هر جنسه چي وه په تېره بیا د پښتنو په زړو کي ځای نیولی و، دی یې د ښتن تعالی (ج) له مقربینو او د پښتنو

---

[43] کوږنګي: ټیټي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلار باله ځکه يې پر ده د بابا لقب ايښی و، چې تر ننه پوري په هغه نامه څرګند دی او احمد شاه بابا يې بولي.

د ملک او پاچهۍ ريښه يې خورا مروجه کړې وه مګر د مروجتوب سبب يوازې د ده د حکمت او تدبير نتيجه وه ځرنګه چې وروسته تر ده د ده په څېر څوک نه و، تر وفات وروسته يې خود ملک خورا هولکي او کړغېړنه ورځ وموندله.

د ده وفات په 1185 کال کې پېښ سوی دی او ځينو ويلي دي چې په 1187 کال کې چې له عمر يې پنځوس تېر سوي وه پېښ سوی دی[44]. په دې وخت کې د ده زوی تېمور په هرات کې چې د پلار له وفاته يې واورېده علماء، مشران و غټان د لښکر يې را غونډ کړه خطاباً يې وويل:- "پلار زه په خپل ژوند کې د ځان وليعهد ټاکلی وم مګر وزير يې د ځکندن پر وخت دی واړاوه سلېمان يې زما پر ځای په ده وليعهد وټاکه، لکه چې اوس د پاچهۍ ډول په کندهار کې د ده په نامه وهل کېږي ځان يې مروج کړی دی په تاسې کې څوک سته چې زما سره مرسته وکي څو له هغه مغتصبه څخه خپل حق واخلم".

حاضرينو دا ومنله او په لوړ آواز سره يې وويله: لو برخه زمونږ له تا سره مله يو زمونږ اختيار ستا په لاس دی ستا د غزم او مقصد چلولو د پاره مونږ واړه حاضر يو.

وروسته يې د خواجه عبدالله انصاري په زيارت کې ټولنه وکړه مشهور عالم شيخ يحيی[45] د پاچهۍ توره په غاړه ور وځړوله ټولو پښتنو غاړه ورته کېښوده کړه تر څو

---

[44] لوی احمد شاه بابا د 1186 هـ ق کال د لومړۍ خور (ربيع الاول) په دوهمه د پنجشنبې په ورځ (3 جون 1772ع) د کندهار په توبه کې وفات سو، (مرتب).

[45] خليفه مير يحيی قتالي (1192 مړ) په هرات کې د چشتيه طريقې لوی مرشد او ستر عالم و، (مزارات هرات 152 مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې مرسته وکړه چې پر وروړ يې برى ومونده. وروړ يې ونيوه په قفس کې يې واچاوه بندي يې کی څو چې د تېمور د پاچهۍ تر پايه په بند کې پاته او په 1233 کال هوري مړ سو.

بيا يې نو هوډه وکړه چې د پلار وزير قتل کي چې د ده په خلع کې يې زيار کښلی و، وروسته يې مخ پر هند او کشمير لښکر وروړ کی چې د هغو هيوادو اهالي چې د پښتنو د اطاعت د واښه يې سر ايستلی و بيرته تر لاس لاندي کي خپل دوهم زوی محمود ته يې ډېر کلونه د هرات تصرف ورکړی و، پايتخت يې له کندهاره کابل ته نقل کی تصرف يې خپل درېيم زوی زمان ته وسپاره دا زوی يې د خورا ښو خويو درلوونکی و.

په دې وخت کې داسې پېښه سوه چې شاه مرادبېګ د بخارا امير د مرو ښهر ونيوه لوټ يې کی اهالي مذهباً شيعه وه استغاثه[46] يې تېمور شاه ته يووړه فيض الله چې يو له قاضيانو څخه و ځان يې په ميانځ کې ور واچاوه فتوا يې ورکړه چې سنيانو ته دا روا نه ده چې د شيعه وه په خلاصېدو کې زيار وکاږي.

فاعتبرو يا اولى الابصار[47].

تېمور د کوچني اختر د مياشتي پر اتمه په 1207 کال کې په کابل کې وفات سو هغه و چې د پښتنو راحت هم د ده سره تر خاورو لاندي سو.

تېمور ښه خويونه درلوده او پوست سړی و هم د دغه لامله و چې د ځينو ځايو اميرانو سر د ده د امره واخيست.

---

[46] استغاثه: عرض و داد و فرياد کول.

[47] په کوټه چاپ کې د دې جملې پر ځای: "څه د عبرت خبره ده" ليکلي ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تېمور درې سوه ماينې درلودې چي يوه هم پښتنه نه وه، دو د پرش فرزنده يې پاته سوه. همايون چي په کندهار کي د پلار د مرګه واروېده د پاچهۍ په توګه په قام کي ودرېده لښکر يې غونډ کی مخ پر کابل يې وخوزاوه، زمان چي دا واروېده د يو تکړه لښکر سره پر مخ ور وپاڅېده. د غلجو په کلات کي د جګړې اور ولګېده په دې شخړه کي د همايون د استقامت پښه ونښوهېده د هرات پر لور وتښتېده خپل بل وررور محمود ته يې پناه ورووړه، هيله يې وکړه چي پر زمان باندې د ده سره مرسته وکي مګر محمود قبوله نه کړه.

چي د محموده يې هيله وخته د هرات ښهر يې پرېښو، د کندهار لار يې ونيوله د هرات او کندهار تر منځ يې ځای ونيو. له پېښو څخه يوه قافله د کندهار څخه هرات ته تېرېده همايون تاړاک پر ورورې قافله والا يې مړه کړه مالونه يې ځيني يووړه د لښکر په ټولېدو کي يې مصرف کړه د دې د پاره چي دوهم ځل د وروره (شاه زمان) سره په جګړه غاړه لکه کړای سي.

دا خبر د حيدر[48] غوږ ته ورسېده پورته سو چي بيرته يې کي مګر برې يې ونه مونده مات سو. همايون د کندهار په ښهر ننووت د وګړو سره يې زښته خشونت وکاوه سوداګر يې سخت کښېکښنه، مالونه يې ترې نه رخي کښله[49] په لښکرو يې خرخ کړه، زمان شاه چي له دې نه آګه سو مخ پر کندهار يې لښکر ور وخوزاوه پر همايون يې حمله وکړه د مقاومت غولی پر همايون تنګ سو، ملتان ته وتښتېده هلته د ملتان والي پر را ولاړ سو مات يې کی زوی يې ځني مړ کی، دی يې په خپله ونياوه د زمانشاه حضور ته يې ولېږه زمان شاه يې ستر ګي وکښې.

لنډه دا چي زمانشاه ته د قاضي فيض الله او پاينده خان او د بخت په مرسته د

---

[48] حيدر د شاه زمان زوی و.
[49] رخي کښله: وترونښوله، يووړله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاچهي غولي ور ايله سو، رحمت الله خان يې پر وزارت کښېناوه که څه هم غتهانو دی د دې ټاکني وګواښه مګر ده غوږ پر ونه نيوه پای ته هغه و چې دې ټاکني داسي فسادونه پېښ کړه چي زه به يې وروسته ذکر کړم.

د زمانشاه اقتدار په هغو ښارو کي چي د ده پلرو خواړه لکه: سند، کشمير، ډېره، ښکاپر او بلخ ارتوالي ومونده.

وروسته يې د کندهار هوډه وکړه په دې منځ کي په هرات کي محمود استقلال وغوښته لښکر يې سره غونډ کی پر کندهار يې ويونځاوه[50]. زمانشاه چي ويوهېده له کندهاره يې پر مخ وروت د ګرشک او زمينداور په منځ کي سره مخامخ سوه.

زمانشاه لمړی د خپل ورور محمود څخه د روغي غوښتنه وکړه محمود پر خپل قوت او اقتدار اعتماد وکی نته يې وکړه هغه و چي د جګړې اور د دوو لښکرو په ميانځ کي بل سو، محمود ماتې وکړه هرات ته وتښتېده، ډېر لويان يې بنديان سوه خزانه يې د ورور په لاس کي ولوېده.

له دې شخړې وروسته يې روغه سره وکړه، په دې شرط چي هرات او فراه محمود ته ورکړه سي مګر خطبه او سکه به هلته د زمانشاه په نامه ويله کېږي او وهله کېږي وروسته تر دې شاه مخ پر کابل ونيوه له کابله پر لاهور ولاړ لاهور يې سره له خپله شاوخوا ونيوه دې بري د ده لښکر ډېر بډای کی.

دی په لاهور کي و چي وايې روېده چي محمود معاهده ماته کړه د کندهار د فتح

[50] ويونځاوه: ور رهي يې کړ، ويې لمساوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوډه يې وکړه زليلاندي[51] يې مخ پر کندهار راوګرزاوه، له هغه ځايه پر هرات ورغی.

محمود چي له دې نه خبر سو لښکر يې غونډ کی له هراته په جنګ ور وووت، مګر لنډه يې واروېده، کوم چي لويان چي ده تر شا په هرات کي پري ايښي وه شخړه يې جوړه کړه په اخيستو کي د هغه په غاړه کي سره ولوېده دا شخړه يې د ده د وزير د شيعه والي له امله چي غوټه يې په زړه کي ورته درلوده اچولې وه، محمود ناچار سو بيرته راوګرزېده.

چي ښهر ته ورغی قليچ خان د ايماقو رئيس، چي د ترکو يو قام دی، سره د يو ډلي لښکر ولاړ سو بغاوت يې وکی، محمود خپل شيعه وزير د دوی د استمالت[52] د پاره ورولېږه دوی وزير بندي کی پښه يې لا په طغيان ونجتله.

په دې وخت کي واروېده سوه چي د شاه زوی قيصر د هرات ښهر ته نژدې راغلی دی بله چاره نه وه د خپله زويه کامران سره ور وووت د عجمو د ښارو[53] پر لور وتښتېده، فتح علي شاه ته يې چي د اوسني شاه نيکه دی هيله ور وړه[54].

ځکه قيصر بې هيڅه مزاحمته د هرات په ښهر ننووت، خپل پلار شاه زمان يې هورې پرېښو والي يې کی[55].

---

(51) وګورئ د 45 مخ 42 حاشيه.

(52) استمالت: ځان ته راکشول، راضي کول، د ځان پلوي کول.

(53) "د عجمو د ښارو " څخه مراد ايران (فارس) دی.

(54) اوسنی شاه مظفرالدين شاه دئ.

(55) په کوټه چاپ کي وايي چي: "شاه زمان راولاړ سو قيصر يې د هرات والي مقرر کړ". 81 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څه زمانه وروسته محمود د هرات شاوخوا ته راغی دپاره د نیوو یې ځینې لښکر سره ټول کی مګر بېله ماتي یې بله نتیجه ونه مونده څرنګه چې زړه یې نه غوښته فتح علیشاه ته ورسي د امیر بخارا شاه مراد حضور ته ولاړ.

اته میاشتي هوري پاته سو وروسته یې اجازه ځني واخیسته چې مخ پر خوارزم وخوځېږي د خوارزمه څخه یې دوهم ځل هوډ وکړ چې فتح علیشاه ته ورسي.

وروسته تر یو څه مودې یې یوه تکړه ډله توریالي عسکر د هغه څخه وغوښته، مخ پر کندهار یې وخوزاوه هغه و چې بې له څه کوانښني په کندهار ننووت په کندهار کي د پاینده خان زوی فتح محمد خان ورسره مل سو په ګډه یې عسکر پر کابل ور ولاړ کی.

شاه زمان چې خبر سو پر مخ یې ور وووت دواړه ډلي سره ونښتي درنه جګړه یې سره وکړه د دواړو خواوو ډېري ویني توی سوې، شاه زمان ماتې وکړه، بندي د محمود په لاس کي ولوېده، امر یې وکی چې سترګي دې وخېژي، او وزیر یې رحمت الله خان خاین چې پاچهي ته ډېر سولېدی، سره ورځ یې کوله شاه زمان یې په قتل د امراوو او پاینده خان د فتح محمد خان پلار چې د محمود سره مل و، وغولولی ژوندی یې لاس ته راووست.

محمود امر وکی چې د هغه شریر وزیر څخه کالي وکاږي د بوریا کالي په واغوندئ، پر خره یې سپور کئ په ښهر یې وګرزوئ[56] وروسته یې نو مړ کی. څرنګه چې قیصر د شاه زمان زوی د اکا پر مخ د ولاړي اقتدار نه درلود د هرات ښهر یې د محمود ورور فیروزالدین ته ایله کی پخپله یې د ایران و پاچا ته التجا

[56] مراد د کابل ښهر دئ، (ترتیبوونکی).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ور وروه هغه و چي د محمود سلطه بشپړه سوه لاس یې د کابل پر تخت وموندهٔ.

ځرنګه چي د محمود هځه شیعه مذهب ته وه سنیان ځني خواشیني وه د غیرت وینه یې په ښور راغله سره وځونبېده[57] وروسته وروسته شیعه و هم په سپکه سترګه ورته کتله ټوله سره مله سوه چي دی وځځیري، ویې نیوی په بالا حصار کي یې بندي کی.

ړوند شاه زمان له بنده خلاص سو د پاچهۍ واښ یې په موټه کي ونیوه تر څو چي شاه شجاع ورسره یو ځای سو.

پنځه ورځي وروسته شاه شجاع له پنجابه وارد سو محمود یې له بنده ایله کی، شاه زمان ته یې ودراوه، چي دی خپل قصاص ځني واخلي، مګر شاه زمان[58] دی وباخښه مرحمت یې وکی امر یې وکی چي بیرته دي د بالاحصار په محبس کي واچول سي، وروسته تر یو څه زماني شاه شجاع سره له یوه تکړه لښکره مخ پر کشمیر ونیوه، چي د شېرمحمد خان زوی عطامحمد خان چي سر یې اخیستی و، وترټي.

چي مظفرآباد کشمیر ته نږدې ورسېده د عطامحمد خان سفیر ورته راغی، د عطامحمد د سر اخیستو نه یې ډېر عذرونه وکړه د بادار اطاعت او عبودیت یې پېش کړ. شاه شجاع چي ښه زړه پوړه سو بیرته لاړ، په لار کي خبر سو چي محمود ګډ له نورو غټانو سره د قلا محافظین وژلي او تښتېدلی دی. په قندهار کي یې فتح خان له بنده خلاص کړی او بیا نو تللی دی د محمود زوی کامران سره یې چي په دې وخت کي د پښتنو د اُلکو په شاوخوا کي و، لاس یو کړی دی د دې خبر د

(57) وځونبېده: وښورېده.
(58) په کوټه چاپ کي دا نوم شاه شجاع دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخیستو نه په کابل کي زښت اضطراب پېښ سو.

شاه شجاع چي په ښهر ننووت له هغه اضطرابه چي وګړو ته پېښ و ډېر تاسف یې وکی. محمود او زوی یې سره له فتح خانه مخ پر هرات ولاړه چي د هرات د والي فیروزالدین څخه مرسته واخلي، والي خورا ښه استقبال وکی عزت یې ورکی، هدیې او ښه د برم کالي یې دوی ته وړاندي کړه، مګر ښهر ته یې پرې نه ښووه، او د مرستي له ورکړې یې هم نټه وکړه، عذر یې وغوښت. څرنګه چي مقصد لاس ته وره نه غی بیرته راوګرزېده په لار کي نابېره پر دوو قافلو چي د یوې مخ له کندهاره پر هرات او د بلي مخ د هراته پر قندهار و پېښ سوه دا هوډ یې وکړه چي قافله ووهي مال یې یوسي او دغسي یې هم وکړه.

دا چي یې واخیسته څلور زره سپاره مېړه یې تیار کړه د کندهار پر فتح یې ور وخوزوله چي ښهر ته نژدې ورغله، د هغه ځای حاکم عالم خان د لښکر سره په جګړه ور وووت درنه جګړه وسوه عالم خان ونیوه سو وروسته تر یو لږ تېک او تو که ښهر خلاص سو دوی ونیوه.

یو څه زمانه وروسته یې سل زره لښکر سره غونډ کی او د شاه شجاع د مقابلي دپاره یې وخوزاوه په غزني کي دواړه سره ونښته زښته درنه جګړه وسوه، شاه شجاع ماتې وکړه بیرته مخ پر کابل لاړ.

څرنګه چي ده د کابل پر وګړو بروسه نه درلوده ځکه یې د دوی و مړوند ته هیله ونکړه ښهر یې د شاه زمان زوی امیر حیدر ته پرېښووه په خپله مخ پر پېښور وپاځېده. دي پېښي د محمود بری ور بشپړ کی. په ښهر ورننووت د هیواد پر تخت یې لاس وموند، د وګړو سره یې ښه وکړه فتح خان یې وزیر وټاکه، واړه د ملک چاري یې ده ته وسپارلې، بشپړه واک یې ورکی خپل زوی کامران یې د کندهار

(c) ketabton.com: The Digital Library

والي وټاکه.

وروسته وزير فتح خان خپل ټوله وررونه هر يو په بېل ټکي کې د وطن واليان مقرر کړه، په دې وخت کې د محمود زوی کامران قيصر (چې رمبی مو يې د تښتېدو ذکر و ايران ته کړی دی) د شاه شجاع د پاچهۍ په ارو بدني بيرته راتی (کار ورتمام کی)، څه مده وروسته شاه شجاع د پېښوره طرد سو د کشمير والي عطامحمد خان سره يې ليک وکاوه، و يې غوښته چې د ده سره د روپو مرسته وکي.

عطامحمد خان جواب ورکی چې که هغه غمی چې ستا څخه دی ماته يې په ګروي کښېږدې زه به د برش لکه روپۍ[59] در ولېږم هر لک روپۍ لس زره پونډه کېږي.
د شاه څخه پرته د دريای نور بې غمي نور غمي نه وه هغه يې عطامحمد ته ولېږه، عطامحمد خان پنځلس لکه روپۍ په بدله کې ورولېږلې د نورو د استوني يې وعده وکړه.

شاه شجاع لښکر سره غونډ کی پېښور ته ولاړ چې وروسته مخ پر کابل وخوزېږي. دا خبر چې محمود ته ورسېده شاه زمان يې له بنده خوشي کی ورته ويې ويل:-

ملک تر ببره او خطر لاندي دی مخ پر ببراني ځي، او هم د مسلمانانوويني خوشي تويېږي راسئ چې دا نفاق او بېلتون په اتفاق او ټولنه اليش کو او په هغو چارو ځان اخته کو چې د هيواد ښېګڼې پکښې ليده کېږي، زه دا پر خپل ځان اخلم چې ستاسي حقونه بشپړه درکم او هر يو له تاسو نه پر ښو ښو چارو وټاکم او هم واره غټان چې په بند کې دي له بنده خوشي کم.

---

[59] په کوټه چاپ کې د برش لکه کلداري دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرنګه چي زه زموږ د پلار غوره زوی يم تاسي ته ښايي چي زما د منزلت رعايت وکی، شاه زمان دا وينا واروېده خپل وروړ شاه شجاع ته يې ليک ولېږه شاه شجاع دا ليک د عطامحمد د بېرولو د پاره ښه وسيله وبلله ليک يې ورولېږه چي:-

که ماته په مال او هم په مېړو مرسته رانه کې زه به د وروړ سره مل سم ريښې به دي وکارېم عطامحمد سره پونځيده پنځه زره مېړه يې غونډ کړه پر پېښور يې ولاړ کړه.

شاه شجاع دا سي وګڼله چي عطامحمد د ده په مرسته ور روان دی خوشحاله سو او حال دا چي عطامحمد په چم کي و، شاه يې نابېره په پېښور کي ونياوه، په قفس کي يې واچاوه کشمير ته يې ولېږه، د ښهر په تېنګار کي يې زښته زيار وکښه، په پسې يې د انګليسي حکومته سره ليک وکی چي په تيارېدو کي د لښکر د رنجيت سنګ(60) دا بت پرست چي په دې کورنيو جګړو کي يې د پښتانه ځيني ځايونه په پنجاب کي نيولي وه او ځيني نور د پښتانه نيولي ځايونه يې بيرته اخيستي او انګرېز ته يې په دې شرط ورکوله چي که محمود پر ده راولاړ سي انګرېز به مرسته ورکوي د جګړې د پاره د ده سره مل سي، داسي ښېښه سوه چي دا ليک د رنجيت سنګډ جاسوسانو په لاس کښېووت ده ته يې وړاندي کی، رنجيت سنګ دا ليک محمود ته ولېږه هيله يې وکړه چي د عطامحمد په جګړه کي د ده سره مل سي. وروسته هر يوه د دوی څخه لښکر تيار کی يرغل يې پر ورورړی دی يې بندي ونياوه. سره له دې محمود دی وباخښه شاه شجاع يې له بنده خلاص کيفتح خان خپل وروړ عظيم خان د کشمير والي وټاکه، رنجيت سنګ د شاه شجاع سره يو

---

(60) رنجيت سنګ يو د بابا نانک د اتباعو څخه دی، بابا نانک په وروستني زمانه کي په بت پرستانو کي ښکاره سوی او يو کتاب يې چي له څلورويد څخه اخيستي سوی دی را ايستلی دی څلورويد اسماني مقدس کتاب دی، دی يې ګرنت بولي دغه سړی و چي پر خلاف د نورو بت پرستانو يې غوښې خوړل جايز وبلله، په معابدو کي يې د بتانو ايښوول منع کړه او د هغه پر ځای يې د نوموړي کتاب په ايښوو امر وکی. (مولف)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای لاهور ته ولاړه.

دوه کاله وروسته د حرص او شرارت اور د رنجيت سنګ په ځان ولګېد په هوډ د کشمير د نيوو سو اتيا زره بت پرسته باباڼکي لښکر يې سره غونډ کی مخ پر ښهر يې ورووست.

عظيم خان په مخ کي تر لس زره مېړه زيات نه درلوده. عظيم خان خپل وګړي پټ ګني کړه چي بت پرسته لښکر ټوله په ناوه کښېوزي، وروسته تر څه جګړې يې امر وکی چي د پټ ګني لښکر پر راووزي، دي ټولې يو زليلاند [61] يرغل پر ووری ځلو ښت زره مېړه يې ځني مړه کړه يا يې په بند بوتله پاته لښکر مخ پر کور و تښتېده په ډېر زحمت يې ځانونه وژغورله.

رنجيت سنګ له دې حرکته سره کيځووت [62] په ليک يې د محمود څخه عطوفت وغوښت ، عذر يې وکی هغه چا چي زه په دې چار کي غولولی وم شاه شجاع و، شاه شجاع په دې خبر سو هوډه يې وکړه چي د لاهوره ولاړ سي رنجيت سنګ هيله وکړه چي غمي يې لاس ته راولي مګر شاه شجاع له په ځان ورکولو څخه نټه وکړه، امانت يې ورکړه له هغو څخه يو دريای نور و. زه داسي انګېرم چي دا هغه غمی دی چي اوس د برطانيې په خول کي ځلېږي.

(شاه شجاع) په شپه و تښتېده د انګريز حکومت ته يې هيله ووړه رنجيت سنګ پر دې چار ډېر لاسونه ومښله ده ته يې ليک واستاوه، د ده د بيرته راتګ غوښته يې وکړه. په دې يې هم زړه تم نه سو غمي يې بيرته ورکړل.

---

[61] وګورئ د 45 مخ 42 حاشيه.

[62] په کوټه چاپ کي ليکلي دي چي رنجيت سنګهـ له دې حرکته ډېر پښېمانه سو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګرېز حکومت چي لا هیسته کله د شاه داسي هیلي ته تیار و له دې چاري نه ډېر سره وغوړېده د ده ډله یې په زښته اکرام هرکلی کړه.

په دې وخت کي ړوند شاه زمان چي په علماء او غتانو کي یې درنه مرتبه درلوده، د بلخ د سفر دپاره د زیارت د هغه ځای چي د سیدنا علي (رض) په مقبره مشهور دی عزم وکی وروسته تر رسېدو مخ پر بخارا ولاړ د بخارا د امیر میر حیدر د خوا په ډېر عزت هرکلی سو خپله لور یې ورکړه[63].

وروسته د بخارا څخه د طهران پر لور ولاړ فتح علیشاه هم په درنه سترګه ورته وکتل له هغه ځایه بغداد والي په هغه وخت کي مشهور داود پاشا و، له هغه ځایه یې د حج هوډ وکړه د حجاز په اورشو کي وفات سو.

د دې چارو تر میانځ په 1222 هجري کال کښېي د هرات والي فیروزالدین د خپل ورور محمود له خوا د خراسان پر فتح وخوزېده دا هوډ د ده د بخاري صوفي اسلام چي یو له جهریه صوفیه طبقې نه و او خپل وطن یې د ببګ بان ازبک له بیري پرې ایښی و په مهمت سره وه. دې صوفي داسي زعم درلود چي وحی ورته راځي، او خرق عادت کولای سي غوښته یې چي د باطني انفاسو له امله د پاچهۍ پر تخت کښېني.

نو یې پنځوس زره وګړي د هرات، کندهار، اندخوی، کندوز، میمنې، فاریاب له قامونو سره غونډه کړه د شکیبان د قلعې پر لور یې وروه پنځوله. د خراسان نائب محمد خان قاجار چي له دې چاري خبر سو د مقابلې دپاره یې لښکر ټول کی پر مخ ورغی، دواړه لښکره اوه فرسخه د هراته لیري سره مخامخ سوه د جګړې اور بل سو

---

[63] شاه زمان خپله لور د بخارا امیر ته ورکړه (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دواړو خواوو شخه ډيرى مړه سوه په خپله صوفى اسلام ښايسته کړي جوپان کي د معسکر په منځ کي ناست و شپږ شپېته[64] وګړي مخلصين يې شاوخوا پر راګرځېدلي وه وروسته تر دې چي واړه مريدان يې په قتل ورسېده په خپله دی هم قتل کړه سو.

په پای کي د فيروزالدين لښکر ناچاره سو چي هرات ته پر شا سي د محمد خان لښکرو د صوفي اسلام جسد و سو د کوټي پوستکی يې وکيښ فتح عليشاه ته يې ولېږه.

هغه کسان چي د شيخۍ او پيرۍ د لاري د دوو مسلمانو ډلو تر منځ نفاق او فتنه او شخړه اچوي دوی په دې توګه غولوي او داسي ښکاره کوي چي د ټولو کائناتو د تصرف واښ د ده په لاس کي دی او د ځښتن قوه او اسرار له ده سره مله دي مسلمانان يو له بله سره ولاړوي وينې تويوي، دا يې سزا ده.

فيروزالدين تر ماتي وروسته ناچار سو چي د شاه حضور ته ښه ښه هديې ولېږي، زړه يې لاس ته راوړي او په دې چم د ده د لښکرو د ضرره ځان وژغوری او ګايه[65] يې وکړه چي هر کال به شاه ته يو لوی ټوک د خراج ورلېږي.

دا روغه چي د ايرانيانو سره وروسته تر پرمختګ او بيرته راتګ او روغو او جګړو او سني والي شيعه والي وسوه، د فيروز سياست د حسن علي ميرزا د فتح شاه زوی د خراسان د والي سره وران سو او وبېرېدی نه چي د ده پر ښارو حمله وروړي.

---

[64] په کوټه چاپ کي: دري سوه شپږ شپېته ښوول سوي دي، (مرتب).

[65] ګايه: ژمنه، تعهد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته يې خپل ورور محمود ته سفير ولېږه مرسته يې وغوښته محمود دا چار د هرات د نيوو دپاره وسيله وبلله وزير فتح خان يې د يو تکړه لښکر سره د هرات پر لور وخوځاوه، چي ښهر ته خرمه سوه فېروز هولکي سو د ده ننواته يې ښهر ته ونه منله، بلکه امر يې وکی چي غوريان دي د ايرانيانو د لاسه وکښل سي.

مګر فتح محمد خان د خپل بادار د خوا مامورو، چي په ښهر ننوزي، بې چمه يې بله چاره ونه ليده فېروز ته يې حال ورکی چي معسکر ته راسي چي مشوره او خبري اتري ورسره وسي فېروز چي راووت فتح محمد خان ونياوه، د اهل سره يې بندي کندهار ته واستاوه، دی په خپله په ښهر ننووت خپل ورور کهندل خان يې د غوريانو د نيوو دپاره تيار کی په شاوخوا کي د خراسان يې ليکونه خرګند کړه غتهان او مشران د قامو يې د ايران د جګړې دپاره د ځان پر خوا راوبلله.

حسن علي ميرزا چي دا خبره واروېده د هغه ځای د ساتني دپاره يې عسکر ولېږل، څه وخت چي مدافع او مهاجم لښکر په تصادم کي سوه فتح خان يوه لو ډله عسکر د کندهار، هرات بلوچستان، جمشيدي، فيروز کوهي د وګړو څخه سره غونډ او د توپو او زنبورکانو سره يې د هغه ځای او د خراسان د نورو ښارو د نيوو دپاره وخوزاوه.

چي کوسيا[66] ته ورسېده خبر ورته راغی چي حسن علي ميرزا خپل لښکر کافر قلعي ته رارسولی دی چي د دوو غليمانو تر منځ دوه فرسخه ځکل نه وه، حسن علي ميرزا ته يې سفير ولېږه د غوريان تسليمېده يې ځني وغوښته او په حرب سره يې وبېراوه دا سي يې ښکاره کړه:-

---

[66] په کوټه چاپ 92 مخ کي يې "کوسيه" ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاته معلومه ده چي عاقبت د جګړې به ستا په ګټه که په زيان تمام سي دا ستا کبر او لويي چي له خودبينۍ نه پيښه ده ځان د سلطان زوی بولې و داسي حال ته ورسېږې چي د پلار باچهي په تزلزل کي واچوې.

حسن علي ميرزا دا جواب د سفير په لاس ور ولېږه: ستا بادار محمود چي د شاه په نعمت تربيه سوی دی د داسي خبرو کولو لياقت نه لري ځه لا ته خاين چي د سدوزو د غتانو سره جنګېږې.

سفير بيرته مايوس لاړ فتح خان خپل لښکر پر کافر قلعه ورو پاڅوله خورا درنه محاربه وسوه لو ډله د دواړو خواوو ښخه مړه سوه.

نژدې و چي ايرانيان ماتې وکي نابېره د فتح خان په خوله کي ګولۍ ونښته، هرات ته پر شا سو، محمود او د ده زوی کامران چي په هرات کي وه هولکيان سوه.
وروسته يې دوه سړيه ملا شمس الدين د هرات مفتي او خان ملا خان شيخ الاسلام و فتح عليشا ته ولېږله چي هغه خبر کي چي محمود د فتح خان د دې جرئته هيڅ خبر نه و، غوښته يې په دې توګه د شاه زړه پر ځان نرې کي[67].

شاه چي په دې وينا آګه سو سفير ته يې کتل ويې ويل:-

تر هغو ځو محمود په سر سره فتح خان ماته راونه سپاري يا يې سترګي ونه باسي زه به ځني راضي نه سم. کامران چي دا واروېده بې سبکۍ، د نفس جبن او بېعقلي پر ړند بدو د هغه زړه ور مړه، چي د ده پلار د هغه په مرسته و پاچهۍ ته رسېدلی و، ولاړ کی د وروره سره يې چي شېردلخان دی په بند کي واچاوه.

---

(67) له "نرې کي" ښخه مراد دا دئ چي د شاه ترحم ځان ته جلب کړي، (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ده بل ورور (شېردل خان)[68] له هراته د نادعلي کلي ته وتښتېده د غلجو د يوې ډلي سره ملګرى سو چي خپل ورونه د بنده خلاص کي.

کامران چي د دې ټولني خبر واروېده جبن او بې سيکي ورپېښه سوه امر يې وکى چي دوى دي د بنده خلاص سي. د فتح خان د ړندېدو ازانګه په شاوخوا کي تيت سوه د درېيم زړه ور وروو عظيم خان غوږ ته ورسېده هغه و چي ده دوه نور خپل ورونه دوست محمد خان او يارمحمد خان د محمود د وروو شاه زاده ايوب د غوښتو د پاره ولېږله امر يې وکى چي هغه دي په پاچهي وخوزاوه سي دوى هم د غسي وکړه د ده په نامه يې ږغ وکى د جلال آباد شا و خوا ته ننواته، دوست محمد خان پر کابل يرغل ورړوى ويې نياوه، خپل ورور محمد زمان خان يې د شاه شجاع د راغوښتو د پاره چي په انګليسي هندوستان کي استېده ولېږه. شاه شجاع راغى د سمندرخان سره يې چي د درې والي و ، جګړه ومنښلوله او برى يې پر وموند. لنډه دا چي د فتح خان ورونه چي شمېر يې شلو مېړو ته رسېده)د تيمورشاه له زامنو سره(ټوله ولاړ سوه هر يو د تيمور د پوه زويه سره چي په شمار د دودېرش مېړه وه، مله سوه د افغانستان هيواد يې د شرقه تر غربه ورزه د محمود د پاچهى ريښي يې وکښېي.

څو چي د محمود په لاس کي پرته بې کندهاره او هراته بل ځاى پاته نه سو. بيا يې نو د تيمور د زامنو څخه پاچهي واخيسته هر يوه د افغانستان په يوه ولايت کي په استقلال حکومت کاوه، دا ټوله د وروو فتح خان د ړندېدو د غچ د پاره وه.

لږ زمانه وروسته يې پر کندهار لاس وموند ه د محمود سلطه يوازي پر هرات پاته سوه، په 1241 کال کي محمود پر خپل زوى بدګمانه سو ، د هغه د ولاړي او بغاوته

---

[68] په کوټه چاپ کي دا نوم (دل) دئ، 94 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې ډار وکی چي نه چي دی ونيسي، د هراته راووت د فراه ځيني کامونه يې سره غونډ کړه د خپل زوی په جګړه يې وخوزوله، زوی يې ناچاره سو حسن علي ميرزا ته يې استغاثه يوړه (د مرستي) هيله يې وکړه:-

حسن علي ميرزا هم د ده سره مرسته وکړه تر څو چي پر پلار يې بری ومونده مات يې کی. نوموړي زوی کامران يې په هرات کي د دې چاري وروسته خورا د برم مېلمستيا جوړه کړه حسن علي ميرزا يې راوباله د پنګو کيلۍ[69] يې وروسپارلې.

د دې چارو په وخت کي د رنجيت سنګ بت پرست متې مړوچه سوي وه څو چي د کشمير ولايت يې په غياب کي د محمد عظيم خان والي چي د خپل ورور دوست محمد خان د ليدو دپاره کابل ته تللی و، ونيوه.

په 1245 کي يې سفير د شاه حضور ته ولېږه دوهمه مرسته يې پر خپل پلار څني وغوښته اتفاقاً داسي پېښه سوه چي د ده سفير ايران ته ورسېده پلار يې وفات سو.

سفير په ايران کي د هغه فيروزالدين سره چي دمخه يې ذکر سوی دی او په کندهار کي بندي و، او د فتح خان په واقعه کي ايران ته تښتېدلی و پېښ سو، په چاره کي د کامران د ولاړېدو او د ده د کښېنولو د هرات پر تخت ورسره وږغېده، دی يې وغولاوه چي د شاه په مرسته به دا چار تر سره کو. وروسته چي کاربار يې څه پرله پوري سو لښکر يې تيار کی مخ پر هرات يې ولاړ کی، په لار کي نابره د فيروزالدين د خادمانو او د ځيني ايرانيانو شخړه پېښه سوه فيروزالدين د خادمانو په مرسته ووت، ايرانيانو بې له دې چي خادمان يې خبر وموی دی يې

---

[69] د پنګو کيلۍ = د خزانو کيلۍ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مړ که.

په 1248 کال کي عباس ميرزا د هرات د نيوو هوډ وکړ خپل زوی محمد ميرزا يې د يوه تکړه لښکر سره ولېږه وروسته تر يوې درنې جګړې هرات محصون[70] سو.

په دې وخت کي مستر کميل انګليس زښته زيار وکښه چي هرات محاصره نه سي مګر ټوله زيار يې هدر ولاړه.

نابېره محمد ميرزا محاصر[71] د ښار ته د پلار د موت خبر ورسېده دا يې غوره وبلله چي کامران ته د روغي دروازه وټکوي کامران هم د روغي چار ومنله مګر د روغي چار و وزير يارمحمد ته چي په مشهد کي بندي و ، واچوله سوه.

روغه داسي وسوه چي په هرات کي دي سکه د فتح عليشاه په نامه ووهله سي او کامران به هر کال پنځلس زره تومنه و شاه ته وړاندي کوي، انګليس چي دا واورېده چي د پښتانه ښارونه د ايرانيانو په الکه ګډ سو دا چار يې د خپل سلطنت د ړنګېدو د پاره په هند کي سبب وشمېره ، شاه شجاع يې راولاړ کی د لښکر مرسته يې ورسره وکړه سربېره پر دې يې رنجيت سنګ او مير غلام عليخان د سند مير ته خبر ورکی چي شاه شجاع ته اوږه ورکي، دوی سره له دې چي د انګليس تر لاس نه وه لاندي بيا يې هم امر ومانه شاه شجاع ته يې عسکري مرسته ورکړه د برش زره ميره يې ور ټول کړه، د پنجاب د لاري يې مخ پر کندهار وخوزوله، کهندل خان سره له خپلو ورونو په مخي کي ورته ولاړ او د جګړې په ډګر ګډ سو زښته کلکه ماتې يې ورکړه، شاه شجاع مخ پر هرات وتښتېده، د خپل وراره کامران څخه يې مرسته وغوښته هغه نټه وکړه. وروسته تر ډېرو زحمتو د بلوڅ

---

[70] محصون = کلابند.

[71] محاصر : محاصره کوونکی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هيواد ته ورغی او له هغه ځايه هند ته تېر سو.

خبره دا ده د تيمورشاه حرص او په شهوت کي غوټه ورځي او هځي و لذاتو او ډېرو اولادو له ډول ډول مندو څخه سبب د نا آرامۍ وګرزېده امنيت له منځه ولاړ او په زرو زرو خونونه وسوه د يوه زوی حرص يې و سلطنت ته موجب د حرمان د نورو وګرزېده.

په کال 1250 کي کامران د سجستان د نيوو هوډ وکړ د سجستان امير و محمد شاه د عباس زوی ته يې التجا وروړه محمدشاه دا د هرات د نيوو د پاره ښه وسيله وګڼله لښکر يې تيار کی او مخ پر هرات يې ولاړ کی هرات يې خورا اوږده زمانه په انحصار[72] کي واچاوه پښتانه د حصاره راواته او د شاه پر عسکرو يې يرغلونه وړه، ډول ډول زړه ورۍ يې ښکاره کولې.

پر کامران چي کار دروند سو زوی يې نادر ميرزا ميمنې، شبرغان او سرپول ته ولېږه چي هزاره او ازبک راوبولي دي کامو د ده غوښته ومنله لوی لښکر يې تيار او مخ پر هرات يې ولاړ کی چي د حصار د ناورينه يې وژغوري، هغه و چي د شاه د عکسرو او د دوی په منځ کي ډېري جګړې سره وسوې د دواړو خواوو څخه ډېری مړه سوه شاه بری ومونډ.

کامران چي دا وليده هولکي سو د خپله وزير سره يې مشوره وکړه رايه پر دې راکښته سوه چي د ديني جګړې ږغ وکي.

نو هغه و چي په ملا عبدالحق وخرېده چي يو د هرات د علماء څخه و[73] دا ملا د

---

[72] مراد يې کلابندي ده.

[73] په کوټه چاپ کي ملا عبدالحق "د عراق عالم" بلل سوی دئ. (99 مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمعې په ورځ د خطيب په خبر ودربده خلقو ته يې اجازت د ديني جګړې ورکی د ښار وګړو او د نژدو کلو او سپدونکو ا د ده بلنه ومنله.

اهاليو د جمعې لمبو ووهله[74] نکان يې پرې کړه کفنونه يې غاړې ته کړه راووا ته، پر غليم يې يرغل ورو ی، د ايران د غټو کسانو څخه يې ډېری مړه کړه مګر دا يې د لاسه ونه سوه چې ګرد سره په بيرته کې، بيرته ښار ته لاړه.

وروسته تر دې چې د محاصرې موده اوږده سوه مکنيل د انګرېز سفير له طهران څخه د شاه و معسکر ته مخ ونيوه، چې له شاه سره يو ځای سو وپوهېده چې دا چار موجب د انقياد د پښتنو او د دوی د ملتيا د ده سره ده او دا خو ښکاره زيان دی چې نتېه نه ځني کېږي چې د دوی د هند و سلطې ته يې رسوي نو يې شاه ته کتل ويې ويل:-

ما پرېږده چې ښار ته ننوزم او کامران په تسليم راضي کم. شاه داسي ګڼله چې دی په خپله وينا کي رشتينی دی، اجازه د ښار د ننوتو يې ورکړه. چې په ننووت او له کامران سره يو ځای سو زيار يې وکښه چې دی زړه ورکی او ښنه يې ونجتي، ويې ويل هيڅ صحت نه لري چې تسليم دي سي، که يو لږ وخت ښنه ونجتي موږ به توپ، ټوپک، وسله او نور ذخاير تاته ورسوو.

کامران يې په دې چاره کي زړه پوره کی، بيا نو شاه ته ورغی هغه ته يې کتله ويې ويله: هر څومرې چې ده او د ده لښکر ته د ترغيب او تهديد بېره وسوه په ترغيب توزن نه سو. شاه چې دا واروېده امر يې وکی چې هر څومري مس چې په چهاونۍ کي سته دا دي واړه غونډه کړه سي (توپ دي ځني جوړ کړه سي) پر شاګۍ[75] دي

[74] د جمعې لمبو ووهله: يعني د جمعې د ورځې غسل يې وکړ.

[75] شاګۍ: وړه غونډۍ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخېژاوه سي خوله يې د ښار پر وګړو وروګرزوئ اور پر ورکئ.

له دې نه اهالي ډېر تنګ سوله برسېره پر دې چي په خورا قاختي اختـه سوه ځلور زره بې سېکه او فقيران يې د ښار وياسته زياتو يې تحمل ونسواى کولاى کامران شاه ته يې سفير ولېږه چي تسليم سي.

د انګرېز سفير چي په دې خبر سو هولکي سو ، په پټه يې کامران ته خبر ورکی هيله يې وکړه چي پښه ونجتي او ټکايه يې وکړه چي دا ټکه به ژر تر ژره ترې نه ليري سي. بيا نو شاه ته ولاړ ويې ويل :-

د انګرېز او شاه په منځ کي دوستي او خپلوي ده او دا منلي خبره ده چي د هرات فتح په هند کي شخړه خوزوي، هيله لرم چي د هرات د فتح نه لاس واخلي، شاه د اوږدې محاصرې نه سرغاړی سو ، پر خپل آس سپور سو د لښکر په مخ کي ودرېده دغ يې وکی، چي پر ښار يرغل وروړئ. لښکر يې هم په يوه وار حمله پر ښار وروړه او پر توپو يې اور ورکی، ډېر برجونه يې ونړوله نژدې و چي ښار ونيسي، د انګرېز سفير شاه ته ور پر مخ سو ويې ويل: زه له تا نه دا هيله لرم چي درې ورځي ماته اجازه راکی چي ښار ته لاړ سم کامران او وزير به بې ويني توېېدو او د مالو د ضياع تاته وسپارم. د انګرېز د شان او لويي روی وګوره زما دا هيله ومنه.

شاه د انګليس مجد[76] ته وکتله د ده هيله يې ومنله چي د کامران او د ده د ډلي سره يو ځای سو پنځه زره پونډه يې ورکړه ورته ويې ويل:-

درې ورځي د جګړې د وسلو استعمال پاته دی نړېدلي برجونه جوړ کی تر څو چي

---

(76) مجد = عظمت، لويي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمورې قافلې د فارس د خليجه رارسي پښه ونجتي.

شاه چي په دې تکي خبر سو دی يې له خپله معسکر ليري بيرته کی. وروسته شاه زښته سر وخروښېده امر يې وکی چي پر ښار يرغل وروړی د جګړې اور بل سو، پښتنو په مخي کي پښه و نجته او په مدافعه کلک ودرېده د ايرانيانو چار داسي ځای ته ورسېده چي پر قلعه وروخاته او پښتنو بيرته کوله ډيری له دواړو خواوو مړه سوه.

په دې منځ کي د انګرېز قافله د فارس خليج ته راورسېده د خارق جزيره يې ونيوله شاه چي دا واورېده ښه يې دا وبلله چي محاصره ايله کي ړومبی انګرېز د وطنه وباسي.

د انګليس نورو مامورينو د محاصرې په وخت کي د کابل او کندهار واک درلوونکي د ايران پر جګړه پنځوله ملايانو ته يې روپۍ ورکولې چي جګړې دېني وبولي وګړي جنګ ته ولاړ کي مګر زيار يې څومري تر ځايه ونه رسېده.

دا محاصره شل مياشتي ته ورسېده، دا چار په 1255 کاله کي پېښه سوې ده.

انګرېز دا وفهموله چي د پښتنو د اميرانو هڅه د ايرانيانو و خواته ده ولي دوست محمد خان د کابل امير او کهندل خان د کندهار والي او د دوی نور ورونه چي د تېمور د زامنو تر نفاق وروسته پاچهۍ ته رسېدلي وه د هرات د محاصرې په وخت کي يې د شاه سره د ليک تار اچولی و، خپل سفيران يې ورلېږله، د دې بيرې چي دوی به سره مله سي د انګرېز په زړه کي وسوسه پيدا سوه، چي دا به د دوی سايه د هند له ملکه پورته کي ځکه يې د دې په هيسته وخت ته کتل چي د پښتنو پر هيواد

(c) ketabton.com: The Digital Library

بری ومومي، چي په دې وپوهېده چي پښتانه د خپلو اميرانو څخه تره[77] لري وخت يې کوت چي شاه شجاع د ملک نيوو د پاره وټاکي.

نو هغه و چي شاه شجاع يې د يو تکړه لښکر سره چي له منتظمه ټوليو څخه جوړ و د ماهرو افرادو تر لاس لاندي او لوړ واکه انګليسي منصبدارانو تر امر لاندي وخوزاوه.

شاه شجاع دا لښکر د بلوڅ او سجستان د لاري د کندهار پر لور ور تېر کی د لښکرو په مخ کي داسي سړي وه چي ځای پر ځای به يې پښتانه د شاه شجاع وخواته بلله، ويله يې چي حقيقي وارث د ملک او وطن او اصلي حقدار د پاچهی دی دی او وګړي يې په دې توګه په خلاصېدو د بريالیانو د سلطې څخه پنځول او خوروله.

شاه چي کندهار ته ورسېده وپوهېده چي کهندل خان عسکر لږ دي د ده مقابله نه سي کولای او هم د ښار وګړي د شاه خواته زښته هڅه لري نو کهندل خان سره له خپلي عائلي د پنځو (سوو) سپرو په ملګري ووت او د تهران پر لور روان سو.
محمد شاه دی په عزت قبول کی او د بابک ښار يې چي د فارس له ښارو څخه دی ده ته ورکی، شاه شجاع انګرېزي تاو د کندهار والي وټاکه په خپله مخ پر کابل وخوزېده په لار کي يې غزني ونيوه.

کابل ته چي ورسېده امير دوست محمد خان د مقابلي سبک په ځان کي ونه ليده ناچار سو د ښاره ووت مخ پر بخارا روان سو چي د بخار د امير مرسته وغواړي مګر دا هوډ يې تر سره نه سو، بلکه د احترام پر ځای يې سپکتيا وليده هغه و چي

[77] تره (د لومړي په سکون) نفرت، کرکه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګرېز دی ونیاوه او کلکتې ته یې ولېږه.

شاه شجاع (مستر باتنجر) چې یو له غوره غښتلو ځخه د انګلیس و د کابل والي وټاکه پخپله یې بې له هیڅ ډول مخنیونکي جلال آباد ونیوه.

وروسته انګرېز یو سفیر سم د یوې جرګې سره چې شلو مېرو ته رسېده د درو سوو زرو پونډو سره کامران ته ولېږله او د هغه ځخه یې وغوښته چې د شاه شجاع بلنه ومنې هغه قبوله کړه او د انګرېز سفیر سره له خپلو ملګرو هلته پاته سو تر څو پورې چې دا مبلغ د قلعو په جوړېدو او استحکاماتو او د ذخیرو په غونډېدو خرڅ کړه سو.

دې چارې په محمد شاه کې کار وکی، او د ده په حق کې یې چې افراط کړی و عذر یې وغوښته او ویې منله چې خطبه او سکه به د ده پر نامه وایي او وهي دا واقعه په 1257 کال کې پېښه سوې ده.

علي ای حال په ډېرو ټکو کې د ملک د پاچهۍ چار د شاه شجاع لاس ته ورغله که څه هم په ظاهر کې د شاه شجاع پاچهي بلله کېده مګر زښته یې د انګرېز سره اړیکه یا تړون درلود تر داسې ځایه چې د انګلیس زړه پوره و چې ټول د پښتنو هیواد د ده تر لاس لاندی دی بلکه د انګرېز د هیواد یو ټوک و او د ده د لاسه بیرته کښل زښته محال دی درې کاله او څو میاشتې په دغه هیواد کې وپائیده.

په څلورمه خور د 1258 کال یې اشخاص د خراج د اخیستو دپاره ولېږله چې د ځینو کامو څخه یې ټول کې هغو کامو له ورکړي نه سر وپېچې په بغاوت یې غاړې لګې کړې او یو کوچنۍ جګړه پکښې پېښه سوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه شجاع چي دا واروېده يوه ډله لښکر يې ورولېږله چي دوی وترټي خرنګه چي کامو په ځان کي سېک د مقابلې نه ليده د غرو سرو ته وختاته.

د غره رجب مياشتي په لومړۍ روځ دري کسه د غلجو خانان د کابل د ښاره وواته يوه ټولی د کامو هم ورسره مله سوه، غلا او لاسوهني ته يې پيل وکی د کابله دري فرسخه ليري يې سنګر وواهه د هند د تلو راتلو لار يې د هغې خوا وتړله.

د دې چارو په ترڅ کي محمد اکبر خان چي وروسته د خپل پلار دوست محمد خان تر مړيني د پښتانه ښارو کي ګرزېده سره د خپلې ډلې باميان ته راغی د هغه ځای وګړي ورسره مله سوه او سربېره پر هغه د غلجو يو ټولی چي د انګليس د خوا وظيفه ورته ټاکلې سوې وه او وروسته د انګليس د واک درلوونکی د خوا د هغه د بخل او امساک له پلوه پرشلېدلې وه هم ورسره ګډه سوه.

هغه و چي شخړه خورا درنه سوه انګليس هوډ وکړ چي ملسلتن[78] د يوې ټولۍ لښکر سره ولېږي او د دې شخړې اور مړ کي.

چي د کابله وواته دري فرسخه د ښاره ليري سوه يوه ډله غلجي پر راووته لاس يې ورواچاوه وګړي يې ځني مړه کړه هغه و چي لښکر تم سو په دې حال کي جنرال سيل سره له فوجه چي د محمد اکبر خان د جګړې د پاره و، د دوی سره يو ځای سو مګر د پښتنو د يرغله او غوتې نه زښته په بېره کي وه.

د رجب په شلمه شپه يې عسکري مرسته راوغوښته عسکر چي راورسېده محمد اکبرخان پتنګۍ ته يې هوډ وکړه په منځ کي د لاري د پښتنو او د دوی په

---

[78] په کوټه چاپ کي دا نومونه مکناټن او متهسن ليکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ميانځ کي جګړه ونښته دوي ورځي جګړه وسوه برى يې پر ونه موندہ.

په دې وخت کي شاه شجاع يو غلجى ميړه چي حمزه خان يې کاوه، بندي کړى و دا چاره موجب د زو مرو[79] غاړي په شخړه لګي کړي د کابل لاري يې د نورو خواوو څخه وتړلې.

وروسته ميجر کريفن د دوى پر مخ د ښاره ورووت جګړه ونښته يو ډله د انګرېز د غښانو مړه سوه.

د شعبان د مياشتي په لمړى ورځ د ښار وګړي سره وپونځېده هتى يې وتړلې د سکندر برنس پر مېنه يې هجوم وروى، دى يې مړ کى او پر لو لار يې په دار ځوړند کى بيا يې نو د حکومت پر خزانه چي د جانسن تر کتنه لاندي وه حمله وروړه چور يې کړه يو يې وړه.

شاه شجاع چي په بالاحصار کي و، له دې چار خبر سو خپل زوى يې د لښکري وګړو سره چي دوه توپه هم ورسره وه واستاوه مګر د شخړي اور يې مړ نه کړاى سو.

د شعبان د مياشتي په څلورمه پښتنو پر باغ شاه د محمد شريف پر قلعه برى وموند د دې دپاره چي مو اصله د انګرېزانو د قلعه چي ذخاير پکښي ساتلي وه او د دوى د استحکاماتو په منځ کي پرې کي يو حائل يې جوړ کى هغه يو ډېرين استحکام و، چي يو زر ګزه يې اوږدوا له او شپږ سوه ګزه يې بر و، پر قلعه ورغله په محاصره کي يې واچوله په قلعه کي وانسن وارن او نور هندو لښکر او څه د قلعې ساتونکي وه مګر نې وسواى کولاى چي قلعه دي خلاصه کي څو چي انګرېزانو

---

(79) زومړو = زوى مړو (سيمه ييزه اصطلاح ده).

(c) ketabton.com: The Digital Library

قلعه ایله کړه کپتان سوین یې د وانسن وارن د خلاصېدو د پاره ولېږه مګر پښتانه داسي چمتو او تکړه وه چي کپتان سوین یې سره د ملګرو تر تېغ وکښه څه چي د تېغ د برېښنه خلاص سوه په ماتي معسکر ته لاړه.

بیا یې انسن کارون سره له یو تازه لښکره د وانسن وارن د خلاصېدو د پاره ولېږه مګر پښتنو هغه شربت چي په ړومبۍ ډله چښلي وه په دوهمه یې هم وچښله.

وروسته کپتان بوید د لښکر عمومي سردار ته ورغی ویې ویل:-

که قلعه غلیم ته وسپارله سي سربېره پر دې چي موږ ته پنځوس زره پونډه زیان چي د ذخیرو قیمت دی رسي، پرته د دوو ورځو د قوته څه نه پاتېږي څه ښايي چي وکو؟ د ذخیرو راغوښت هم څرنګه چي لار لیري ده رارسګېده یې وړیا چاره نه ده. سردار چي دا واورېده وانسن وارن ته یې خبر ورکی څو یې د وسه کېږي قلعه ونه سپاري ژر دی چي مرسته به ورسېږي وانسن وارن داسي ځواب ورکی:-

که نن شپه موږ ته مرسته راونه رسېږي د غلیم د لاسه خلاصېده امکان نه لري، غلیم اوس د قلعې تر یوه برج لاندي نغم وهي زموږ د وګړو په زړو کي داسي بېره لوېدلې ده چي ځیني ساتونکي ځانونه تر قلعې لاندي غورځوي که نن شپه زموږ مرسته ونه کی د غلیم په لاس کي لوېږو.

دا ځواب وروررسګیده سردار واړه غتيان د لښکر راغونډ کړه خبري اتري یې وکړې او یو چم یې ترې نه وغوښت چي د هغه له امله قلعې ته ورسېدای سي او ساتونکي یې د غلیمه خلاص کي، ټولو دا خوښه کړه چي په دغه شپه مرسته ورکي ولي دوی خیال کاوه چي پښتانه د ساتني په چار کي ناپوه دي، ویښتیا به نه ګالي مګر بیا هم احتیاط دا و چي ړومبۍ یې جاسوسان ټاکلي وای چي د اصلي پېښو احوال

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکي.

هغه و چي کپتان جان يې ولېږه دی بيرته ژر راغی او دوی يې نااميده کړه چي مرسته نه وررسېږي ولي ده ليدلي وه چي پښتانه ويښ وه او هوډ يې درلود چي په دغه شپه پر قلعه يرغل وروړي د مرستي له استولو نه عاجز پاته سوه.

د سهار په وخت کي پښتنو په ډېره زړه وره ورځ پر قلعه يرغل وروی د قلعې دروازې ته يې اور واچاوه.

ساتونکي د قلعې د بلي دروازې نه وواته چونۍ ته ولاړه، انګرېز چي دا حال وليد خورا سره وخروښېده د ننګ او هم بيري نه يې دا غوره کړه چي خو لښکر د ميجر تر لاس لاندي د محمد شريف قلعې ته ولېږي ويې نيسي.

دا قائد چي په لار کي ولوېده، ګاه پوتېده ګاه به ښکاره تی، انګرېز چي د ده دا حال وکوت دی يې ببرته تم کی، سبا يې لښکر سره تيار کی، د کريفتس تر قيادت لاندي يې ولېږه هغه و چي وروسته تر جګړې عبدالله خان د کپتان اندرسن د لاسه مړ سو د محمد شريف قلعه يې ونيوله باغ شاه يې هم نيم لاندي کی.

وروسته د پښتنو وينه پر جوش راغله د جګړې پر ډګر ورواورېده زښته زړه وري يې ښکاره کړه هغه چي يې د باغ شاه نه د لاسه وتلي وه بيرته يې واخيسته ډېری يې د انګرېزانو مړه کړه.

د شعبان د مياشتي پر اتمه د کابل قزلباشان په پښتنو پوري ملحق سوه د محمد شريف د قلعې په استحکام کي يې زيار وکښه انګليسانو چي دا وليده په زړو يې داسي روې ننوته چي تر هغه پورته خيال نه سي کېدای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې وخت کې عموم عسکر مشر ناجوړه سو نو د انګلیس مختار وزیر عمومي حاکم یا کونسل چې سرولیم نومېده هوډ وکړه چې د ده پر ځای بل سړی ودروي.

ځکه یې بریک دیرمشبل تان[80] راوغوښت هغه هم دا چاره ومنله، څه چې انګرېزی لښکر او د شاه شجاع په بالاحصار کې و سره غونډ یې کی مخ یې پر استحکاماتو ولېږه.

هغه ځای ته چې ورسېده پر ځای د دې چې عسکرو ته د جګړې د پاره زړه ور کې او په ثبات ترغیب ورکې په عسکرو کې ودرېده ویې ویل:-

ویوهېږئ چې د پښتنو د مقاومت توان په موږ کې نسته، که پښه ونجتو تر وروستني سړیه مو ربېنه راکاږي، ښه دا ده چې دا ځای پرېږدو ځان جلال آباد ته ورسوو او هورې تحصن[81] غوره کو.

د عسکرو سردار په جواب کې وویل:-

موږ دا ځای په کورته نه پرېږدو څو مو توان وي مدافعه کوو، یقیناً وا ته زموږ و بیابان ته د پښتنو د مقابلې د پاره خپل ځانونه په لوی لاس د زمرو په خوله کې اچول دي.

دې ببلوالي د ګایي د دوی ببره لا ورډېره کړه. د پښتنو غښتانو په دې حال کې لوړ لوړ سنګرونه چې د لمر خاته او لمر لوېده د خوا مخ پر معسکر خلاص وه ونیوله او د ریکاباش پر برج یې لاس ومونده د توپ ګولۍ یې پر پرنګي او توپکو دا یې د

[80] په کوته چاپ کې دا نوم "ویرمشل" لیکلی دئ.
[81] تحصن = کلابند کول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی پر وګړو واورولې.

وزیر مختار د شلتان پر حرکت هڅه وکړه امر یې ورکی چې د ریکاباش پر قلعه یرغل وروړي لښکر تیار سو هوډ یې وکړ چې د لمر خاته د لوره ورووزي، کپتان (بلو) لار ورکه کړه له بلې خوا ور ووت نابېره پښتنو حمله پر وکړه پر ده زښته ببره راچاپېره سوه مړینه یې په سترګو ولیده مګر خلاص سو، پښتانه پر راتوی سوه درنه جګړه سره ونښته ډېری یې ترېنه مړه کړه.

کولونل مکرلان او لیفتنټ برت د خپلو فوجو سره هوډ وکړه چې د کپتان بلو مرسته وکوي مګر پښتنو ځان په منځ کي ورواچاوه قتل عام یې په ګډه کی.

شلتان چي دا هولناک حال وکوت زړه یې ونبوهېده پر لښکر یې امر وکی چي حمله وکي په یوه وار یې حمله وکړه مګر بیرته تر شا سوه بیا یې حمله وکړه بیا پر شا کړه سوه.

په وروستني ځل کي پرته بي لیفتنټ برته او یو بل سړي بل څوک ژوندی نه سو پاته مګر پښتنو په دې درنه جګړه کي له دېرشو مېړو نه زیات نه بایلوله. انګرېزانو سره له خپله هروز او کره و فره[82] په دې جګړه کي یوازي دا وکړای سوای چي د ریکاباش او ذوالفقار قلعې ونیسي او څه غنم لاس ته راولي لښکر ته یې ورسوي.

ژر شپه پر راغله پښتنو یرغل پر وروی دواړي قلعې یې پر وترلې، په دغه شپه یې بیرته ځني ونیولې انګرېزان یې په ماته ویاسته.

---

(82) کروفر: جاه و جلال، شان و شوکت.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر ديرلسم د شعبان د مياشتي د پښتنو يو کام ولاړ سو دري توپه يې پر يوه شاګۍ وخېژوله د لمر لوېدو د خوا يې چي د دوی پر لښکر يې مخ خلاص و اور پر ورکی.

وزير مختار پر شلتان امر وکی چي ميجر شتوين پر وروباسي هغه د يو ټولۍ عسکرو سره وروت، څه شکل پر مخ ولاړ چي د دوی او د پښتنو د پياده ګور په ميانځ کي تر دوولس ګزه شکل زياته مځکه نه وه، سره ګډ سوه، د جګړې اور ولګېده پښتنو په دغه ورځ ښه پښه ونجتله او زښته مړانه يې ښکاره کړه چي جګړه خورا درنه سوه سپاره را پر شا سوه پياده ګور هم ناچار سو پر شا راغله انګرېز شاګۍ ونيوه د درو توپو څخه د يوه اربه ماته وه دوه نور يې خپل عسکر ګاه ته يووړه.

دي بري د انګرېز په جسد څه روح ننه يوست او نژدې وه هغه عيش او خوښي چي بشپړه يې د لاسه ايستلې وه بيرته لاس ته راولي هغه و چي د جنرل سيل څخه د جلال آباد د خوا خبر وررسېده چي خو ژمی تېر نه سي مرسته ورکول و دوی ته د ده تر وس تېره ده، زښته نااميد سو.

مګر بيا هم د ژوند حرص دوی وګمارله چي د محمد خان د استحکام د لاس راوستو دپاره چي په لار کي د ذخيرې رارسېدو دوی ته سد و، چم جوړ کی مګر ستهورټ مهندس دوی له دې چم جوړولو څخه وګواښله او ويې ويل د انګليس لښکر وروسته د جګړې توان نه لري له دې رای څخه يې مخ وګرزاوه بله رای يې غوره کړه، ملا يې وتړله چي د بيمارو (بي بي مهرو) پر کلي چي خوراکه يې له هغه ځايه موندله لاس وومي.

هغه و چي ميجر شتوين يې له ډېر لښکر سره ولېږه مګر دا ښکاره سوه چي پښتنو پخوا تر دوی دمخه د هغه کلي د لاس ته راوړو دپاره حرکت کړی دی په دې وخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي ژر په ژر يو جگړه پېښه سوه او پر انګلیس يې داسي حال جوړ کي چي ډيرو ضابطانو يې ټپونه واخيسته نا اميد پر شا ولاړ.

دوه ويشتمه د شعبان د مياشتي وه چي محمد اکبر خان د باميانو د خوا څخه کابل ته راورسېده د پښتنو سره يې ملا وتړله مل يې سو.

په دغه ورځ د انګلیس رايه پر دې سوه چي پر ببمارو[83] (بي بي مهرو) لاس ومومي وزير مختار شلتان يې وګماره چي وخوځېږي وروسته ده سره له ميجر کارشه لښکر وخوراوه تر څو چي هغي قلا ته ورسېده چي پر هغه کلي سپره وه زياتي تر يوه توپ له دوی څخه بل څه نه وه او په قلا کي فقط څلو ښت تنه استېده.

شلتان پر ميجر شتوين او ميجر کارش دغ وکی چي پر قلا هجوم وروړي مګر دوی پر غير عادي لار يرغل وروی، د پښتنو تر توده لاندي ويده يوه ټولی تري نه مړه کړه سوه پخپله ميجر شتوين ټپ واخيست، شلتان چي دا حال وليده ميجر کارش او سلو تنو مهند سينو ته يې امر وکی چي په زښته تلولی ورځ يو استحکام ساز کي چي دوی له دې بلا نه وژغوري، د استحکام کار لا نه و تمام سوی چي د کابل د وګړو څخه لس زره مېړه په سترګه سوه چي پر غره ولاړ دي او دا غر هم پر دوی سپور دی او ګولۍ يې هم دوی ته رارسي.

ژر په ژره کولونل او ليور امر کړه سوه چي لښکر تيار کي او د قلا په څېر يې ودروي او سپاره د دوی تر شا ودروي هم په دغه توګه پر پښتنو يرغل وروړي.

د پښتنو سپرو چابکي وکړه د دوی پر ښی خوا يې يرغل وروړ، ليفټنينټ واکر يې

---

[83] په کوټه چاپ کي: "ببجارو نومی کلی" ليکلی دئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

محاصره کړ په دې شخړه کې د پښتنو یو غټ تېپي سو ، وروسته یې د درو خواوو ځخه عمومي یرغل پر وروی دوی یې زښته سره زمول کړه ، سخته جګړه یې وکړه د قتل لاس یې پر بر کی.

انګلیس په دې حال کې د تښتې لار غوښته په سپرو یې جبن ګډ سو قائد چې امر په حرکت ورکی دوی هولکیان سوه پر شا ولاړه هغه و چې پښتنو د دوی پر توپو او ذخیرو لاس وموند ه ، څرنګه چې یو له غټانو ځخه یې ټپی سوی و ، دا یې غوره کړه چې مخ پر ښار لاړ سي.

انګلیسانو دا فرصت مغتنم وګاڼه پر غره یې مخ ورونیوه توپ یې بیرته لاسته راووست او خوله یې پر پښتنو وروګرزوله، پښتنو بیرته مخ پر راوګرزاوه کلک یرغل یې پر وروور، د انګلیسانو ټولې یې سره تیت او پرک کړه انګلیسان وګړی وګړی وتښتېده ، پښتنو تر عمومي عسکرګاه پوري د دوی استربل ایله نه کی تر څو چې انګلیسانو سوا له دېوالو ځخه بل استحکام ونه مونده.

څرنګه چې د انګلیس د خاطر ډګر د غم لښکر ونیوه او له هره لوره د هیلي او ژغور لار پر وتړله سوه هله یې ځان و تقدیر ته وسپاره د روغي دروازه یې وټکوله هغه و چې وزیر مختار پښتنو ته سفیر ورولېږه د مسالمي مهرباني یې ترې نه وغوښته.

پښتنو وویله : ستاسو غوښتنه په دې شرط منلای سو چې د انګلیس د جنس یو وګړی هم په ملک کې پاته نه سي نور شرطونه یې لا هم ورووړاندي کړي وه چې مختار وزیر په هیڅ توګه نسوای قبلولای او منل یې زښته دروند بار و.

بعداً ـ وروسته یو د پښتنو له سفراو ځخه جګ سو ویې ویل :-

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قيامت ورځ نژدې ده هغه ورځ به موږ واړه سره غونډ کي ظالم به له مظلومه او حق به له باطله پيل کړي.

وروسته تر څه جګړې پښتنو په پاى کي پر شپږمه د روژې د مياشتي د محمدشريف قلا بيرته لاس ته راوړله.

په دې حال کي غولي پر انګريز تنګ سو او وپوهېده چي په زور يا خوښي بله چاره بې روغي نسته ځکه يې يوه معاهده وليکله چي درلوونکې د څو مادو وه، پخپله اوشلتان او نبکتل او جمريز لاسليک کړه.

پر يوولسمه د روژې د مياشتي دغه وزير د کپتان لارنس او ترزرو مکنيزي او نورو رجالو د سياه سنګ د غره سره نژدې راووا ته. او هورې يې يوه جرګه د پښتنو سره وکړه، دى ودرېده غوښته يې چي د پښتنو زړونه لاسته راولي ويې ويل:-

موږ انګرېزانو تل امير دوست محمد خان ته په درنه سترګه کتلي دي د ده شان مو لوړ بللى دى او عزت مو ورکړى دى.

وروسته يې معاهده راوايستله و جرګې ته يې څرګنده کړه، مضمون يې دا دى:-

پر انګرېزانو لازمه ده چي کندهار، غزني، کابل او جلال آباد او نور د پښتنو ښارونه ايله کي په دې شرط چي پښتانه يو له خپلو غتانو څخه د انګرېزانو سره مل کي چي انګرېزان د پښتنو له ملکه څخه روغ ووزي، وروسته چي هند ته ورسېده هغه سړى (مراد امير دوست محمد دى "مرتب") به بيرته را ايله کي.

پښتنو لره دا لازمه ده چي د کاله به يو لک روپۍ و شاه شجاع ته که په دننه کي د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملک وي يا دباندي هر ځای چي استېږي ورکوي.

انګليس به و خپل لښکر ته حکم نه ورکوي چي افغانستان ته داخل سي مګر هغه وخت چي اهالي په دې خوښ وي.

دا معاهده چي محمداکبرخان ته وړاندي سوه تر حرج او تعديل وروسته يې داسي مقرره کړه چي پر انګرېز لازمه ده چي په درې ورځي کي دا نور ښارونه تش کي او دی به د تشېدو په کار کي مرسته ورسره وکي، انګرېزانو په تلوار پيل د عساکرو و نقل ته وکي د بالاحصار يې ايستله او قلاوي يې په داسي ذلت او مسکنت چي تر هغه زيات سړی خيال نه سي کولای تشولې، د محمداکبرخان وجدان دا نه قبلوله تر هغو څو دوی قلاوي واړې تشي کي د دوی سره دې مرسته وکي.

پر اتلسم د روژې مبارکي د مياشتي واوره پر ولوېده مصيبت يې پر کوتړم کی، ناچاره سوه چي غزني تش کي او خپل لښکر راوغواړي. مختار وزير پر شلم د روژې د پښتنو سره يو مجلس جوړ کی، پښتنو د انګرېزانو څخه نيمه حصه د توپو او جبه خانو چي د انګرېزانو په لاس کي وه څني ويې غوښته، نوموړي وزير په بې وزلي سره د دوی غوښته ومنله بلکه لا علاوه پر هغه يې د خپلي وعدې د ټينګار دپاره کپتان کيلي او کپتان ابري د رهن[84] په ډول دوی ته پرېښود.

پر دوه ويشتم د روژې مستر اسکنيز چي د محمداکبرخان په لاس کي بندي و، مختار وزير ته ورغی خبر يې ورکی چي محمداکبر خان د يو سخت کار غوښته زما څخه کوي، صورت يې رېږدېده ژبه يې بنده وه، ويې ويل:-

---

[84] رهن: ګروګان، يرغمل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه غواړي چي په خپله ته سره د عسکري ضابطانو ده ته ورسي چي هغه ستا سره يو مخيزه فيصله وکړي. وزير چي دا خبره واروېده بې اطاعته يې بله چاره ونه ليده مګر له ورستني غدره ببرېده وروسته يې د تياري ږغ پر لښکرو وکی. د لښکر د مشرانو سره د تپې پر خوا وخوځېده هلته يې د محمداکبر خان د قدوم انتظار کاوه لږ وخت تېر سو چي هغه د ځيني پښتني خانانو سره راورسګېده، د مختار وزير سره يې روغبړ وکی، دغه رنګه هر خان د فوځي ضابطانو سره بېل بېل روغبړ وکی.

وروسته د پښتنو سپاره يو ـ يو، دوه ـ دوه پر دوی راتوی سوه محمداکبر خان ناره کړه چي هر يو له تاسي څخه چي له يوه سره يې روغبړ کړی دی حمله پر وروړی، هغو هم دغسي وکړه د مختار وزير لاسونه يې پرېکړه په داسي حال کي چي ده ناري د واويلا واغوثا وهلي کوتې يې اُژُو ور بېل کی د کابل په کوڅو کي يې د نمايش په ډول ځکاوه تر واريه (ترېور) يې پر يو لار په دار وځړاوه.

لنفټيننټ ابري چي د دې واقعي روايت کوي د انګرېزانو د عقل ضعف او سپتانه د دوی د لويانو ښکاره کوي.

دی د محی الدين خان په لاس کي بندي و د محمداکبرخان حضور ته يې راووست محمداکبر خان په داسي سترګو چي قهر او غضب تر څڅېده ده ته يې وکتل او ويې ويل:-

ای انګرېزه ! تاسي زموږ ملک ته هيله اچولې ده، ومو ليده چي په خپله سزا ورسېدا است. سره له دغه زه تا بخښمه ځکه چي څه اړی ستا وژلو ته نه لرم، وروسته يې د ده ساتنه د ملا مومن پر اوږه واچوله.

وروسته ميجر پاتنجر چي خلف و د مختار وزير چي سروليم نومېده هوډ يې وکړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي د پښتنو سره بله جرګه جوړه کړي.

موږ صلح په دې لاندني شرطو سره کولای سو :-

1. ستاسي لښکر دي توپونه موږ ته راپرېږدي، پرته بې شپږ توپه نور دي ځانته نه پرېږدي.
2. هر څه مالونه او سامانونه او درانه شیان چي په خزانه اړه لري موږ ته دي راوسپارل سي.
3. یو ډله د مشرانو څخه د انګرېزانو سره د ښځو او اولادو دې د ګروی په ډول موږ ته راپرېږدي.
4. څوارلس لکه روپۍ چي مختار وزیر یې د راکړن وعده کړېده هغه وعده دي پر ځای کړه سي.

دوی چي دا شرطونه واورېده وپوهېده چي دا هغه ځای دی چي هغه د ګیدړو لوبې او خبلې[85] چي د انګرېز طبیعت په هغه عادت نیولی دی پر مخ نه ځي، بلکه د تېغ او توري ځای دی، ځکه یې بې قبلولو بله چاره ونه لیده، که څه هم شرطونه ډېر وران وه او ځروکړي هیڅکله هغه ته غاړه نه ایښودي. جنرل الفنستن هوډه وکړه چي لوېي او غیرت ښکاره کي ځان یې لکه پشي وپرساوه مګر دې پرسېدو د ده د انګرېزانو په نفس کي څه تودوخه پیدا نه کړه. بلکه داسي سوه چي د لښکر مشرانو پر نونسم د روژې موافقت ورسره وکی.

کپتان واربرتن، کپتان دب، کپتان درمند او کپتان وانسن یې سره د دوی د ښځو او کوچنیانو د رهن په توګه پرېښوول، زخمیان یې د یوه پښتانه کره وسپارله،

---

[85] خبلي = چمونه، چمبازی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني طبيبان يې و علاج ته وګمارله، پنځه توپه يې و پښتنو ته پرېښوول‌ه.

د کوچني اختر د مياشتي پر شپږمه سره د نهه توپو او دوولس زره اوښه چي نر او ښځي يې پر سپاره وه وخوزېده، پياده لښکر يې وروسته وروسته په پسې و، په لار کي يو ولې[86] ته ورسېده چي پوري واته)باندي(ضروري وه، او پرته بې يوه پله بله لار د پوري وتو هم نه وه، وروسته تر ډېرو زحمتو او تلفاتو پوري واته، لږ لار چي يې پرې کړه بکران[87] ته ورسېده.

پښتانه چي هر ځای وه د دوی په ځان بلا وه، د دوی استربل يې نه پرېښود د دوی په څرک پسي لکه وږي شرمښان راورسېده ځای پر ځای او ټاپي پر ټاپي يې دوی شکوله او تونګرئ (؟) يې يو بل توپ هم ځني يووی. او محمد اکبر خان ته يې وروی.

محمد اکبر خان بيرته راوګرزېده پر دوی يې شرط کښېښود چي د خپلو لويانو څخه شپږ کسه نور په ګروي کي راپرېږدي دوی هم قبوله کړه او وعده يې وکړه چي په کورته به بيا يوه ډزه د پښتنو پر مخ هم نه کوي او نه به وسله پر دوی راباسي په دې شرط چي پښتانه به هم دوی ته ضرر نه رسوي او نه به د دوی ازوغ ځني وړي.

وروسته تر څه وخت په دغه خواري او بده ورځ بت خاک ته ورسېده. د کوچني اختر پر اتمه پښتنو بيا ډزي پر وکړې ميجر شتوين د دفع هوډه وکړه مګر ويې نسوای کولای.
محمد اکبر خان بيا يوه بله ډله علاوه پر هغه پخوانيو وکړو د رهن په توګه

---

[86] وياله.
[87] ښايي چي بګرام دي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وغوښتله بله ډله يې وروسپارله خو چي سالم پاته سوه د خورد کابل[88] لاري ته ورسېده خورد کابل د غرو يوه سلسله ده چي څو ميله اوږدوالی لري، لار چي پر هغه ښايي سړی تېر سي د غره په بېخ کي تېره سوې ده. د لاري يوې خواته يوه شپله ده چي شپېته ګزه تر غره لاندي بهېږي و بل لوري ته يې جګ غرولاړ دی.

په دې ځای کي بيا پښتانه پر راغله دوی يې محاصره کړه بل توپ يې څني واخيست. او لا خورد کابل ته نه وه رسېدلي چي درې زره وګړي يې څني مړه کړه، او ډيري غوره ذخيرې يې څني يووړې.

پر نهمه د کوچني اختر په داسي حال کي چي د دوی ژوندو د مړو سره حسد کاوه په هغه وخت کي چي د کوچ اراده يې درلوده د دوی د ښځو او کوچنيانو د حفاظت خبر د محمداکبر خان د خوا وورورسېده دا چي يې واورېده څه په خاطر پوره سوه او په تن کي يې لږ څه د اميد روح و پونځېده.

پر لسمه د دغې مياشتي په داسي حال کي چي دوی په کوچ اخته وه پښتنو بيا تاړاک پر راوی د هري خوا يې د تښتې لار پر وتړله، توري يې وکښې. انګرېزان زښت هولکيان سوه تر داسي حده چي هندوستاني لښکر يې وسله واچوله مخ يې و تښتې ته کښېښو. مګر د ژغور لار د هر لوري تړلې وه او نجات د مرګه څخه ناممکن و.

انګرېزان لا و قبر جبار[89] ته نه وه رسېدلي چي د پښتنو تورو دوی د ريښو وکښه مالونه او ذخيرې يې څني يووړې پرته بې يوه توپه بل شی نه وه ورپاته د "هفت

[88] په کوټه چاپ کي "واړه کابل" ليکلی دی، (خورد کابل) اسم خاص دئ بايد ونه ژباړل سي، "مرتب".
[89] په خاک جبار مشهور دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوتل "لار د مړو د لاښو ډکه وه.

لنډه دا ده چي د هغه منتظم لښکر څخه د دوی دوولس زره وګړي له هغي روڅي څخه چي راوتلي وه تر هغي روڅي پوري چي کته سنګ ته ورسېده په قتل ورسېده د غير منتظمه لښکرو د مړو تعداد يې خدای (ج) ته معلوم دی.

په هغه ورځ چي کتر سنګ ته ورسېده يوه بله ډله يې په بند ولاړه او يو توپ چي ورپاته و هغه يې هم بايلو.

پر يوولسم د کوچني اختر له کتر سنګ څخه د جګدلک[90] پر لور وخوزېده مازديګر هلته ورسېده پر تپه وخاته صفونه يې وتړله د پښتنو د ببرولو د پاره يې زړه وري او جلادت ښکاره کاوه پښتنو چي دا ننداره وليده د خښم ويني يې وايشېدې ځکه يې تر دوی لوړ ځای ونيو او د توپو خولې يې پر را خلاصي کړې.

هغه و چي محمد اکبر خان اسکنيز راوغوښت ورته ويې ويل پرته بې دې بله چاره نه لرې چي شليتان او جانسن هم په ګرو کې راپرېږدې په دغه خبرو اترو کې اسکنيز ناخبره و چي ډزه يې پر وکړه مړ يې کی.

انګريزانو چي دا ننداره وليده وغورځېده جلال آباد ته رهي سوه پښتنو توره وکښله له هره لوره يې د دوی استربل ونيوه په دې ځای کې يې د مړو شمېر تر خورد کابل ډېر و.

په سهار د شوال د ديرلسمي پښتانه ويوهېده چي د انګريزانو وګړو شمېر پر مخ لږ

[90] په کوټه چاپ کې: "چکولي "ليکلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سو نو په منځ کي د دوی ګرزېده ځيني يې وژله ځيني يې ژوندي بېوله پرته له ډاکټر برېډون بل غوږ نجات ونه موندهٔ ډاکټر برېډون مخ تښتي ته کښېښو ، جلال آباد ته ورسېده له هغه ځايه يې مستقيماً انګرېزانو ته خبر ورکی. پښتانه پوهېده چي د دوی د مکرو او حيلو خبري پرته د دوی د بهاندو وينو بل شی نه سي پرېولای او د توزنانو[91] سترګي بې د ګور د خاورو بل شی نسي ډکولای ځکه يې د انګرېزانو ويني وبهولې د غرو څوکي يې د دوی هډيري کړې. د عهد نه پاللو مړغونه يې په دوی ښه وڅکله.

محمد اکبر خان د دوی د لښکرو ښځي او هلوکان او زخميان د ځان سره واخيسته مخ پر کابل وخوزېده، کيفيت او حالت د انګرېز د لښکرو په کابل کي پر دغه ځای پای ته ورسېده.

د انګرېز لښکر چي د غزني په ښار کي اوسېده هم په دغه حال اخته سو لکه لمړی لښکر چي په اخته سوی و. ځيني يې د يخه مړه سوه څه يې په توره د پښتانه قتل سوه. څوک يې بنديان ونيول سوه، او په مياشتو مياشتو په بند کي پاته سوه وروسته کابل ته ولېږل سوه چي محمد اکبرخان ډېر په عزت د دوی استقبال وکی او هلته د ميجر باتنجر سره يو ځای سوه.

وروسته تر دې واقعې محمد اکبرخان د دوی و ضابطانو ته خپلې توري بيرته ورکړې او څه روپۍ يې هم وروبخښلې د دوی د ښځو سره يې مهرباني وکړه او د دوی اولادونه يې په تخرګ کي د رحم او شفقت ونيوله.

وروسته داسي پېښه سوه چي شجاع الدوله خان بارکزايي شاه شجاع مړ کی په

---

[91] توزن = طمع کوونکی، بې همته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنو کي لګه درګه ګډه سوه، ډلي يې جوړي کړې يوه ډله د بلي پر مخ ودرېده په ملک کي جګړې پيښې سوې لويانو او مشرانو وطن سره وويشه د محمد اکبر خان لښکر تر ښار دباندي و، فتح جنګ د شاه شجاع زوی هم په دوی پوري و. په دې منځ کي د انګرېزانو عسکر چي د ژمي او سړو په سبب په کندهار کي بند پاته وه د کابل پر لور وخوزېده څه مدد هم ورته ورسېده څه جګړه د دوی او د محمد اکبر خان د لښکرو په ميانځ کي وسوه په نتيجه کي يې سوله وکړه د انګرېزانو د بنديانو لار خلاصه سوه جنرل بولوک[92] وعده وکړه چي امير دوست محمد خان به د خپله کهوله سره افغانستان ته لېږي. د انګرېز لښکر چي د پښتنو دا نفاق او اختلاف د قول او بيان وليد او دا يې وکته چي ښوک نسته چي زموږ مخې ته دي راسي پر ښارو يې تاړاک واچاوه په چارچته يې اور ولګاوه چارچته يو مشهور بازار دی چي د سلطان هند اورنګزېب د وخته څخه موجود دی له عجيبه و بناو[93] څخه دی پر له پسې بندونه او ګردشونه لري اوږدوالی يې شپږ سوه او بر يې د برش قدمه دی پر د بوالو باندي يې ډول ډول نقشونه او تصويرونه کښل سوي دي پښتنو د مختار وزير سروليم لاش هم په دغه بازار کي ځړولی و.

وروسته يې مخ د استالف پر کلي ونيوه ښځه او نر، کوچنی او لوی، جوړ او ناجوړ واړه يې په قتل ورسوله محمد اکبر خان او د کابل وګړي په دې وخت کي غرو ته وخاته.

څرنګه چي د انګليس لښکرو د کسات په اخيستو کي د پښتنو څخه ځانونه کامياب وګڼله دا ببره ورسره وه چي له موږ سره به هم دغسي وکړه سي بې له دې چي تم سي د هند پر لور وتښتېده.

---

[92] جنرال پالک؟

[93] بناوي = ودانۍ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډه دا چي شاه شجاع چي د سلطنت طمع او هیله یې کړې وه وینه یې هدر ولاړه انګرېزانو چي دا حرص درلود چي د پښتنو تک ونیسي او فایده ځني واخلي د دوی د استوګني ځایونه د دوی قبرونه سوه، پښتنو چي د دوی د ښځو او اولاد ساتنه کړې وه او قتل عام چي انګرېز په ښځو، کوچنیانو او ناجوړو کي د استالف ګډ کړی و، و دنیا ته یې دا ښکاره کړه چي:-

طبیعي ښه خصایل او شریف اخلاق ډېري استوګي په غرو کي هیڅ بدل نه کړه او پست کوړنګ طبایع علومو او معارفو مهذب نه کړه او چینو د تربیت پرې نه وله او پاک یې نکړه.

وروسته تر دې انګرېزانو امیر دوست محمد خان له اسارته خلاص کی کابل ته یې ولېږه (او هغه) په خپله پر کابل او جلال آباد او شاوخوا یې برې وموندہ.

د دوست محمد خان ورور کهندل خان چي د مخه مو یې ذکر وکړ، سره له نورو ورونو یې د ایران پاچا ته التجا وروړه چي وایې روبده چي د انګلیس لښکرو کندهار خالي کړی دی د شاه په مرسته یې لښکر تیار کی او مخ پر کندهار یې ور وخوزاوه، وروسته تر لږ جګړې چي د ده او سدوزو په میانځ کي وسوه پر کندهار یې برې وموندہ فرمان یې پر خواوشا خپور سو.

دغه ډول د ده او دوست محمد خان په میانځ کي جګړې وسوې، برې د امیر و خواته و، (امیر) لښکر یې د هرات پر لور وپونځاوه مګر نا امیده بیرته راوګرزېده. وروسته تر څو کاله له امارت څخه د امیر، رنجیت سنګهـ په پېښور کي د ده پر لښکر تاړاک وروی، ګاه یو غالب ګاه بل مغلوب و.

څرنګه چي جګړې ډېر ځنډ وخوړ او له دواړو خواوو څخه ډېر وګړي په قتل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورسېده انګرېزانو داسې وګڼله چي پېښور ته ننوا ته د پنجاب کيلي بلل کېږي او د دې ځای لاندې کېده د امير تر لاس سبب د مروچه کېدو د امير ګرځي او هم د انګرېزانو و هندوستان ته خلل پېښوي. ځکه يې هڅه وکړه چي په منځ کي د دوی سوله وکي دا شرط يې کښېښو چي د پېښور ښار دي د رنجيت سنګهـ په لاس کي وي.

انګرېزانو په دې حرکت کي خپل نه يوازي د هند څخه د خلل لاري وتړلې بلکه دا يې هم اراده درلوده چي د خپلي استېلا لار و هغه ته خلاصه کي ځکه چي انګرېز په دې پوهېده چي د رنجيت سنګهـ پاچهي چي ده جوړه کړېده زښته پر سُستـه پايه جوړه سوې ده او د غسي هم وه چي لږ وخت وروسته تر سولې يې هغه استېلا کي.

په دغه لګه درګه کي کهندل خان مړ سو، د ورونو يې په منځ پر پاچهي جګړې پېښې سوې يو له بله قتلونه وسوه، ويني وبهيدې وروسته د ټولو پر دې اتفاق سو چي دوست محمد خان په خپل منځ کي حاکم وټاکي.

دوست محمد خان چي خبر سو مخ پر کندهار يې لښکر وخوزاوه کندهار يې فتح کي او هر يوه ته د دوی يې دپاره د دې چي د فتني او شر لار وتړي مواجب مقرر کړه چي هره مياشت به ورکول کېږي هغه و چي دغه اقدام د ده پاچهي پر ټولو پښتني ښارو باندې نتيجه ورکړه په دې وخت کي يې خپل زوی محمد اکرم د بلخ و خوا ته چي د انګرېز د بري په وخت کي ياغيان سوي وه او د استقلال ډول يې ډنګولی و، واستاوه بيرته يې د پښتـانه تر اطاعت لاندې راوسته پرته د هرات بې ښاره نور اصلي ځايونه د پښتنو د ښارو څخه د ده تر سلطه دباندې پاته نه سوه، لکه دمخه چي مو ذکر وکړ هرات د کامران په لاس کي و، دې زړه ور سړي بشپړه شل مياشتي په ډېره پوهه سره، سره له دې چي خورا لږ لښکر يې و، د ايران د لښکر مقابله وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته شهوت پر ده بری وموندہ، هوا او هوس لاندي کی، په نشو او مسکراتو کي ډوب سو، په دي سبب پښتانه ځني خواپوړه سوه خپل وزیر یارمحمد خان بامیزي بازی په کولي تر خو چي د ښار دباندي یې دی مړ کی او پر ملک یې غبگر راوګرزوله، د ده د مړیني سره د سدوزو د پښت سلطه د پښتانه له ښارو څخه پری سوه.

لنډه دا ده هغه چي احمد شاه سدوزي لکه وسیع ملکونه او بشپړه سلطه د خپلي زړه وری او پوهي او عدالت اقتصاد په معشیت کي لاس ته راوستلي وه د ده زامنانو، لمسیانو، کړوسیانو په نتیجه کي د جبن جور[94] په شهوتو کي ډوبتیا، ضایع او د لاسه وایسته.

نوموړي وزیر د ایران د پاچا سره مراوده درلوده د خپلو ښارو د ساتني دپاره یې د ده پر اوږه تکیه کوله.

وروسته د ده تر مړیني د ده زوی سید محمد خان د شاه په مرسته د پلار استخلاف وکی سید محمد خان یو ناپوه، بد اخلاق، سنګدل، ظالم او بېرحمه خلف و. د پښتنو زړونه ده ته له غضبه ډک سوه، فتنه (یې) په پرته کړه، شاهزاده یوسف سدوزی چي په هغه وخت کي په مشهد کي او سېده راویې غوښت د شاه څخه یې هیله وکړه چي دی د لښکر سره راولیږي شاه هم دغسي وکړه دی سره د ایران د لښکره بې مانعه د هرات ښار ته ننووت او سید محمد خان یې مړ کی.

وروسته په هرات کي ځیني فتنې ولوېدي، ناصرالدین شاه د بري دپاره فرصت غنیمت وباله لښکر یې د سلطان مراد میرزا تر قوماندہ لاندي په سنه 1274 کي

---

[94] جبن: بېره، بې زړه توب. جور: ظلم ـ ستم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخوزاوه خو روځي يې هرات په محاصره کي واچاوه ويې نيوه هرات يې د ايران تر پاچهۍ لاندي کی.
انګريز چي دا واروېده په خښم سو ځکه چي دی پوهېده چي هرات دروازه او کيلي د هندوستان ده ژر يې لښکر د خليج فارس وخواته ولاړ کی، بوشهر، بندر جزيره، خارق او بلده محمديه[95] يې دپاره د دې چي شاه وبېروي او هغه خلل چي وروسته ځني پېښېږي او هيجان چي په هندوستان کي په سبب د ځرګند بدو د خبر د پرمخ تللو د ايراني لښکرو پښتانه په مځکه کي استيلا کړه.

يو کال وروسته له دې واقعي سوله سره وسوه انګليس تر خپله هوډ چي ايران ته يې درلوده تېر سو په دې شرط چي شاه دي يو پښتون په هرات کي حاکم ودروي او لښکر دي له هراته بېرته ايران ته وغواړي.

شاه د امير د اکا زوی چي خسر يې کېده په مشوره د انګرېز په هرات کي والي کښېناوه په دې شرط چي سکه به د شاه پر نامه وهله کېږي او خطبه به هم د هغه پر نامه ويله کېږي.

سره له دې هم د انګريز زړه پوره نه سو وروسته تر څو کاله يې امير دوست محمد خان وپوهاوه چي هرات ونيسي، وعده يې ورسره وکړه چي خپل لښکر به ورکوي چي ملک يې په ساتلی وي. دپاره د دې چي يو امارت چي په ميانځ کي د هندوستان او روس يو کروړ دېوال وي په ميانځنۍ ايشيا کي قايم کړه سي.

هغه و چي امير لښکر تيار کی د هرات پر لور يې وخوزاوه هرات يې تر ډېر وخته پوري په محاصره کي واچاوه په دغه هاړودوړ کي سلطان محمد خان چي د ننه په

[95] د کوټي چاپ کي: "د محمره په ښار" ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قلا کي و وفات سو د ده له وفات څومري وخت نه و تېر سوی چي په خپله امیر هم په خپله چوني کي مړ سو.

وروسته د لښکر مشرانو امر وکی چي پر قلا هجوم وروړي وروسته تر څو حملو په 1280 کال کي په ډېر زيار او سختۍ ښار ونیوه سو. امیر دوست محمد خان عاقل، زیرک، هوښیار سړی و، طبیعت یې نرم او پوست و، د ظلم هڅه یې نه درلوده د خپلو ورونو زړونه یې په ښه سلوک ځان رخي کښلي[96] وه. که څه هم ټوله په عمر تر ده لوی وه ده ته یې خضوع او اطاعت درلود او د ده تر نقشه د تدبیر او حکمت لاندي یې سلطنت تاسیس کړی و.

امیر دوست محمد خان ډېر زامن درلوده د هغه غوره او هوښیار زوی یې محمد اکبر خان و چي د پښتانه ملک یې د انګرېز د حرص د منګلو ویوست دی یې خپل ولیعهد وټاکه.

څرنګه چي نوموړی د پلار په ژوند کي وفات سو د ده ورور شېرعلیخان د ده ځای ونیوه که څه هم امیر په ټاکلو کي د ده د ورور رعایت د محمد اکبر چي د ده سره یې خصوصاً او په تېره بیا د پښتنو سره عموماً احسان کړی و د حقونو وکی مګر د ملت د حقونو ساتنه یې ونکړه او نه یې دې ته وکتله چي پر دې باندي په څه توګه خطرونه بنا کېږي، څرنګه چي ځیني ورونه د شېرعلیخان په عمر کي تر ده لوی وه سر یې ده ته نه کښېته کاوه هغه و چي فتنې ولاړي سوې، ويني وبهيدې، ښارونه خراب سوه. امیر په هرات ولایت کي د پښتانه یو له خپلو زامنو څخه والي مقرر کی مګر امیر په مقرربدو کي د خپل زامنانو د پښتانه د ملک په ولایاتو کي یوه بله سهوه وکړه، ولي د پښتانه ملک قانوني ملک نه دی امیر په خپل د غه حرکت

---

[96] رخي کښلي: کش کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره د فتنې او بغاوت موقعيت دوی ته ورکی.

لکه دمخه چي وويل سوه امير په وخت کي د هرات د محاصرې په خپله چوڼۍ کي وفات سو، له زامنو څخه يې شېرعليخان وليعهد سو، محمد امين خان او محمد اسلم خان[97] په معسکر کي حضور درلودی.

شېرعليخان يو خاين وزير له غلجو څخه درلودی چي محمدرفيق نومېده دی يې وپوڼځاوه چي دا نور ورونه تر خپل لاس لاندي راوله، داسي يې ورته وويله:-

ستا سلطه تر هغو پوري چي دا بې واکو واليان په تيره بيا هغه تر تا مشران دي موجود وي ټينګار نه سي موندلای. دا خبر خرګنده سوه او د هغه چا تر غوږه چي په معسکر کي وه ورسېده هر يوه په دغه شپه مخ تښتي ته کښېښوه هر والي د خپل ولايت و لور ته ولاړ. شېر عليخان چي د دوی په تېښته خبر سو د هرات د ښار په تنظيم اخته او خپل زوی محمد يعقوب خان يې د هغه ځای والي مقرر کی په خپله بې له دې چي پر هغو ځايونو چي ورونو يې استبلا کړې وه تعرض وکی د بلخ لار يې ونيوله، هوډ يې وکړ چي خپل لوی ورور محمد افضل خان ته چي خلکو په درنه سترګه ورته کتله او هم د لښکر د خوا تر نورو ورونو مروجه و، چم وکی او تر خپل لاس يې لاندي کی.

چي د بلخ شاوخوا ته ورسېده ليک يې ورولېږه داسي هيله يې وړاند کړه:-

ته زموږ لوی او مشر ورور يې دا ښايي چي د وطن په اصلاح کي د فساد په ورکېدو کي او د ورونو په اتحاد کي زيار وباسې، زه عهد کومه چي ستا له امره به

---

[97] په کوټه چاپ کي دا نومونه: "محمد اعظم خان، محمد حسن خان، محمد اسلام خان" راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سر ونه ږېچم او وانېکی د اطاعت ستا به غاړي ته وانه چوم.

محمد افضل خان چي د ليک د مضمون نه خبر سو ، په وغولېده ورته راغی (د) شېر علي زړه پوره سو دی يې ونیاوه بندي يې کی د هغه زوی عبدالرحمن مخ پر بخارا وتښتېده، بلخ د ده (شېرعليخان) په تصرف کي سو خپل ورور فيض محمد خان يې هورې والي مقرر کی پخپله مخ پر کابل راوګرځېده.

وروسته يې لښکر غونډ کی د خپل وزير محمدرفيق تر قيادت لاندي يې د محمد اعظم د مقابلي د پاره د کرم پر لور ولېږه، محمد اعظم د محمد افضل ورور په لومړی حمله مات سو مخ پر هند وتښتېده.

چي د دغه لوړني نومړو د کاره خلاص سو خپل زوی محمد ابراهيم خان ضعيف الفکر يې د کابل حاکم وټاکه پخپله د پاره د نيولو د خپل ورور محمد امين خان د کندهار وخواته وخوزېده.

چي د غلجو کلات ته ورسېده ورور يې سره له لښکره مخ ته ورېده جګړه پېښه سوه په نتيجه کي د ده زوی محمد علي او امين ورور يې په قتل ورسېده، په اثر کي د دې واقعي پر دماغ د شېر علي وسوسو او وهمونو غلبه وکړه په نتيجه کي يې حکومت او اداره د لښکرو پرېښووله په قندهار کي د عزلت په کنج کي کښېنوست هغه وخت چي خبر د تغير د حال او عزلت پيغام د ده و عبدالرحمن ته ورسېده له بخارا څخه د بلخ پر لور وخوزېده وروسته تر لړو جګړو يې د فيض محمد خان په اوږه هغه اُلکه ونيوله.

د محمد اعظم خان سره څکه چي انګريز ښه مخ نه وړی هند يې پرېښو بلخ ته ولاړی په عبدالرحمن پوري ملحق سو کار يې مروچه سو تکړه لښکر يې تيار کی د کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښار ته يې هوډه وکړه د کابل تر رسېدو د مخه په باجګاه کې د دوی او د محمد ابراهيم خان د شېرعليخان د زوی د لښکرو په ميانځ کې محاربه پېښه سوه په نتيجه کي د محمد ابراهيم خان لښکرو ماتې وکړه په خپله ده کابل پرېښو ، د بيري څخه قندهار ته ولاړ.
په دې وخت کي محمد رفيق خان د شېر عليخان وزير په کابل کي و په ډېر ورين تندي يې د دوی هرکلی وکی په سلامتي او مبارکي کابل ته ننواته وروسته يې يوه ډله عسکر د جلال آباد و خواته ولېږله فتح يې کی ، څرنګه چي خبره ورځ په ورځ درنه او کار سخت سو شېر عليخان د غفلت له خوبه ويښ سو او د غم و بېهوښۍ څخه پر سد سو ، بيا يې لښکر تيار کی مخ پر کابل ولاړ ، په غزني او شېخ آباد کي د محمد عظيم او عبدالرحمن تکړه لښکرو سره مخامخ سو د جګړې اور ولګېده محمد عظيم بری وموندہ شېر عليخان ماتي وکړه مخ پر کندهار ولاړ ، محمد عظيم په غزني ننووت خپل ورور محمد افضل يې د حبسه ايله کی وروسته څه ده څه د ده عسکرو د ده پاچهي ومنله.

دا بری چي يې وموندہ کابل ته وګرزېده محمد عظيم خان وليده چي محمد رفيق زيار کاږي چي نفاق او لګه درګه د خانانو او مشرانو په ميانځ کي واچوي څکه دی د پخوانۍ فتني په جزا او دا چي خپل بادار يې پرې ايښی و او خيانت يې ورسره کړی و او استربل يې زيارکښه چي فساد واچوي په قتل ورساوه.

وروسته محمد اعظم لښکرونه راغونډ کړه د کندهار پر لور وخوزېده د غلجو په کلات کي د امير شېر عليخان سره مخامخ سو ، د دواړو خواوو لښکر سره ونښته شېر عليخان په دغه شخړه کي زښته زړه وري ښکاره کړه مګر د ده د زړه قوت سبب د ثبات د ده د عساکرو په سبب د ډېرو ماتو چي زښت يې بې زړه کړي وه ونه ګرزېده ناچار سو قندهار يې ايله کی مخ پر هرات ولاړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځو میاشتې وروسته د یوې ډلې سپرو سره مخ پر بلخ ولاړی او یو لوی شمېر د ازبکو او پښتنو جګړاليان يې سره ټول کړه.د فیض محمد خان تر لاس لاندې يې د کوهستان د سختې لارې څخه پر کابل واستوله په پنجشير کې د عبدالرحمن خان سره مخامخ سوه دواړو خواوو لاس سره واچاوه په دغه شخړه کې فیض محمد خان په قتل ورسېده ګویا د ده اقبال او ادبار، وفاق او نفاق واړو د ده مرګ غوښتی. شېر علي خپل توپونه ايله کړه ولاړ غرو ته وخوت پر هغه مخ بلخ ته ولاړ، ځرنګه چې پوهېده چې عبدالرحمن خان دی نه پسې پر ېږدي له هغه ځایه څخه هرات ته وغورځېده په هغه ځای کې يې سکته وکړه[(98)].

په دې وخت کې محمد افضل خان چې د علم او علماوو مین او د ظلم څخه يې بد راتله وفات سو، محمد اعظم خان ورور يې استخلاف وکی.

چې پر تخت کښېنوست آرام سو خپل د مړه ورور زوی عبدالرحمن يې بلخ ته ولېږه او اسمعيل خان د محمد امين خان په زوی يې دی مروجه کی چې وکولای سي هغه اور د فتنې چې د ازبکو او پښتنو په منځ کې لګېدلی و مړ کی.

(اعظم خان) خپل زوی محمد سرور خان يې د کندهار والي وټاکه، او خپل بل زوی عبدالعزيز خان چې په دغه وخت کې يې عمر شپاړس کاله و د هغه ځای د لښکرو په رياست مقرر کی. دا ځوان رئيس غرور پر سر واخيست بې له دې چې پلار په خبر سي لښکر يې غونډ کی او د هرات پر لور يې وخوزاوه چې ګرشک ته ورسېده د شېرعليخان د زوی محمد يعقوب خان سره مخامخ سو، ځوان رئيس نابېره د دوه سوه پياده و سره د غليم د لښکر پر قلب حمله وروړه يو توپ يې ونيوه، توپچي يې مړ کی د توپ پر سر کښېنوست د محمد يعقوب خان لښکر چې وليده چې مرسته

[(98)] سکته (د لومړي دوهم او دريم په فتحه) = قناعت، صبر، دمه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه ورته رارسېږي له هره لور پر ده راوګرځېده ويې نياوه لښکر يې سره وپاشل سو لکه د شرقيانو عادت چي دی چي په وخت کي د رئيس د بايللو تښتي، دوی هم مخ تښتي ته کښېښو.

وروسته محمد يعقوب خان مخ پر قندهار حرکت وکی قندهار يې بې ټکه ټوکه لاس ته راووست، شېرعليخان چي دا خبره واورېده زړه يې قوت ومونده په سر کي يې هوډي جوش وخوړ د جمشيدي او فيروزکوهي سپرو سره يې د کندهار د ښار قصد وکی.

پاشلي عسکر يې د دې ځايه سره غونډ کړه، د خپله زويه سره د کابل پر لور روان سو د مقر په وادي کي چي له غزني شپږ فرسخه ليري ده د محمد اعظم خان سره مقابل سو دواړو خواوو هڅه وکړه چي استحکامات جوړ کي او خندقونه پرې کي. محمد اعظم چي واورېده چي شېرعليخان هم د مقابل لښکر سره يو ځای دی، بلخ ته يې خبر ورکی خاين اسمعيل يې راوغوښت، ولي پوهېده چي هغه د شېرعليخان و وينو ته ناست دی، ځکه چي د ده پلار يې وژلی و او خورا يې سپک کړی و. اسمعيل له بلخ څخه لښکر وخوځاوه په کوهستان کي يې پښه ونيوه هغه و چي دواړه لښکره د مقر پر دښت په جګړه سره ګډ سوه ده د کابل پر ښار تاړاک يووی د شېر علي خان په نامه يې دړغ پورته کی په دې خيال سره چي شېرعليخان به دی د پلار پر ځای په قندهار کي والي وټاکي.

په رسېدو د دې خبر د محمد اعظم پر لښکرو د نااميدی لښکرو بری ومونده بې اتفاقي پکښي ولوېده ځرنګه چي ځانونه يې د دوو لښکرو په منځ کي وليده او وپوهېده چي ازوغ نه سي رارسېدای په فکرو او خيالاتو کي يې اختلاف پيدا سو.

محمداعظم وپوهېده چي پر داسي لښکر چي په داسي ببره اخته دی بې زړه سوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، مات دی او خاص بیا زړه وري د جمشيدي سپرو چي تل پر اطرافو د معسکر حمله هجوم وړي نه ښايي چي تکيه وکړه سي د بلخ وخواته وتښتېده د خپل وراره عبدالرحمن سره يو ځای سو شېر عليخان وروسته تر ډېر وخت هجرانه د کابل په ښار ننووت. د خلکو د خوا يې په ورين تندي هرکلی وسو، ولي ده د خپلو ښو اخلاقو او هڅه نه درلودل و ظلم ته د خلکو د محبوب درجه موندلې وه. محمد اعظم خان او عبدالرحمن ډېر زيار ويوست چي د ازبکو او هزاره لښکر غونډ کي د هزاري له لاري څخه د غزني خواته وخوزېده شېر علي د جګړي په ډګر کي ورسره ودرېده وروسته تر کلکو جګړو د محمد اعظم او عبدالرحمن لښکر مخ تښتي ته کښېښو، مشهد ته ولاړه عبدالرحمن په دغه ځای کي د خپله اکا څخه بېل سو، بخارا ته ولاړ او په سمرقند کي يې استوګه غوره کړه تر ننه پوري هلته استېږي.

محمد اعظم د ايران په لار کي د نيشاپور په ښار کي وفات سو، دی يو مدبر، هوښيار سړی و، عدل يې خوښ و مګر ضرورت او طبيعي د زماني حوادثو دی ظلم او جور ته ولاړ کړی و. خپل ځوان زوی يې چي په حقيقت کي سبب د نا اميدۍ او د سلطنت د تلو د ده ګرزېدلی و، د قندهار د لښکر په رياست وټاکه سبب دا و چي ده د پښتنو پر خانانو بروسه نه درلوده او د دوی د ناوړو اخلاقو څخه يې انديښنه درلوده، بې عاره بې ننګه وه خيانت يې رذالت نه باله

ډېری له دوی څخه په دغو فتنو کي تر شل واره ډېر د غليمانو په ډلو ننوتلي وه، دی صوفي مذهبه و چي په وحدت الوجود سره قايل و. لنډه دا چي امير شېرعليخان په سنه 1285 کي بې له يو جګړه کوونکي او ترټونکي چي په مخ کي دي يې ودرېږي، درلوونکی د بشپړي سلطې سو د انګرېز دعوت يې قبول کی د انبالې و خواته يې حرکت وکی انګرېز هغه پخوانۍ معاهدې چي د ده د پلار او د دوی په منځ کي سوي او د حيلو د چمو ډکي وې اوس يې په نورو زياتي وعدو او قولو ټينګي کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغې خوا چې راوګرزېده خاين اسماعيل خان يې سره له نورو ورونو و هند ته ويوست خپل توريالی او مېړه زوی محمد يعقوب خان يې له وليعهدۍ ځخه ويوست او د ده وړور عبدالله خان يې سره له دې چې په عمر کوچنی و په سبب د ده د مور وليعهد وټاکه. څه بد شی دی شهوت. سترګې د حق د ليدو څخه ړندوي عقل د سمې لارې څخه تېروي په کېږه[99] کې يې اچوي.

محمد يعقوب خان هرات ته ولاړی هلته يې د سرکښۍ جنډه پورته کړه په سرکښۍ کې څومره وخت تېر نه سو چې د پلار له خوا کابل ته وغوښت سو ، سره له دې چې د پلار پر لښکر بريالی و بيا يې هم د پلار غوښته ومنله پلار يې پر ځای د دې چې دی ونازوي په محبس کې واچاوه، امير لا په خپل مقصد نه و کامياب سوی چې د اجل لښکر يې پر نوي وليعهد تاړاک راوی.

په سنه 1295 کې د روس وفدونه[100] امير ته راتله په دې سبب وسوسې او انديښنې د انګرېزانو لويانو ته ولوېدې يو سفارت يې چې له څو کسو مهندسانو او زرو سپرو څخه جوړ و ، د امير حضور ته ولېږه، امير په دې سبب چې انګرېز له څو کالو راهيسته هغه کلنې مواجب بې سببه پر شلولي وه د سفارت له قبلولو څخه يې نټه وکړه.

پر انګرېزانو دا وضع بده ولګېده په خښم په زښت ظالمانه ورځ يې د پښتانه پر وطن لښکر ورو خوزاوه.

[99] کېږه (فشار پر دوهمه څپه دئ) = کنده، ژوره.

[100] په کوټه چاپ 141 مخ کې د روسي وفدو پر ځای "رومي سفيران" ليکل سوي دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم فصل

په بيان کي د بېل بېل کامو چي په افغانستان کي استوګه لري او اخلاق، عادات، مذهبونه د دوی او دغه رنګه توضيح د حکومت د دوی چي په څه توګه يې په دې ښارو کي کوي؟

لو ټولی چي په دغه اُلکه[1] کي استوګه لري او هم په شمېر ډېر دي هغه پښتون کام دی. د دوی د استوګي ځايونه د ملک جنوبي او شرقي جنوبي خوا ده.

په دې جنس کي حقد او حسد ، کسات اخيستو ته هڅه درلوول، د جګړو او حربونو غوښتل، په کوچني سبب سره ژر په خښم کېدل ډېره مونده کېږي. او دا خويونه د دوی د انهار[2] څرګند بړي، تندي يې تل تروه وي.

که څه هم په ځيني کارو کي حلم او نرمي کوي مګر خوشحال سړي لږ پکښي پيدا کېږي، زيږې خبري کوي، درانه اوازونه يې دي، دا دواړه پر هغو لوړني اخلاقو د دوی او پر زيږوالي د دوی د طبيعت دلالت کوي.

لګو درګو ، نتنو[3]، تاړاک وهلو ، مال وړلو ته ډېره هڅه لري. له دې سببه چي زړه

[1] اُلکه: مځکه، سيمه، وطن.

[2] مراد يې ښايي (طرز، ډول) وي؟

[3] نتنه: خواری. جمع يې (نتني) ده او (نتنو) د (نتني) مغيره شکل دئ (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

وري او اقدام او طبيعي هڅه و جګړو ته يې په ختـه کي اخښلي ده د صديو راهيسته طبيعت دوی ته داسي ترتيب د عسکري نظام ور ښوولی دی چي د نن ورځي د نظام سره نژدې باله کېږي.

هغه په دې توګه دی چي صفونه ودروي ښه ټينګ ترتيبات يې وکي ضابطان يې د لويانو او کوچنيانو مراتب ټاکي. چي د جګړې ډګر ته يې باسي لويان يې په وړاندي وړاندې د لښکر ځي. چي د جګړې اور بل سي ضابطان استربل ونيسي، لښکريان جګړې ته لاس ورته کي ضابطان يوازې امر يا نهي کوي، اړې د پرمخ تلو يا پر شا کېدو. د ښې او کيڼې او تله او ولاړه ګرده امرونه کوي د دوی دا خوی دی چي يو وګړی يې د لښکر څخه وتښتي، وژني يې.

لکه د اصفهان په جګړه کي چي پېښه سوه يو ضابط و، چي خپل يو لښکري وګړی يې د تېښتي په وخت کي وليده هود يې وکړه چي مر يې کي، هغه وګړي خپل ښی لاس ورښکاره کی چي غوټ پرې و، د پاره د دې چي د سزا وژغورل سي ضابط که څه هم دی د مرګه و باخښه ليکن د خښمه يې خلاص نه سو.

په تېښته يې خوښ نه و، امر يې وکی چي بېرته لښکر ته ولاړ سي، او ويې ويل: ای نرښځيه !آيا کيڼ لاس دي نه درلود او داسي به يې وبولو چي کيڼ لاس دي هم پرې سوی و، غاښونه دي د غليم د غوښو د پرېکړن د پاره درلوده، ځغله ! د ژوند تر وروستني سګلي پوري د غليم سره جګړه وکه !

د ضابطانو يې دا وظيفه ده چي د لښکرو ترتيب کوي، او تنظيم د دوی ساتي. امر کوي او منع کوي، سربېره پر دې هغه چي د جګړې پر ډګر مړه وي د ډګره يې راباسي چي د غليم د اهانت تر لاس او پښو لاندي نه وي پراته، مګر هغه څوک چي د تېښتي په وخت کي مړه کړه سي په کورته جواز نه ورکوي چي ښخ دي کړه سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لښکري وګړي يې د خپلو مشرانو داسي په خوله دي چي مثال يې په هيڅ يوه کي د متمدنو لښکرو د نړۍ نه ليده کېږي تر داسي حده چي که په دښت کي سره پاشلي او ځرګند سوي وي او دوه وګړي هم يو ځای نه وي که د يوه سړي رږغ واروي چي دوی د خپل مشر حضور ته ورغواړي په زښته غورځانده ورځ بلنه مني او د پاره د اروېدو د مشر د وينا راغونډېږي او که به د لوړي يې ځکندن وي دوډۍ ته ورسېږي تر هغه تېرېږي د غوښتونکي د غوښتو پالنه کوي.

د دوی له ښه اطاعته ځخه يوه دا ده چي په وخت کي د يو ښار د فتح چي د دوی مشران امر وکي چي پر اهاليو دي تعرض نه کېږي يو لږ حرکت هم چي خلکو ته زيان رسېږي د دوی ځخه نه پېښېږي، تر داسي حده چي که د زرو او جواهرو او ګېڼو ډکي ښځي پر دوی پېښي سي دوی ورته ګوري هم نه.

يو وار داسي پېښه سوه چي په اصفهان کي په لومړي وخت کي د اشرف د تخت د کښېښستو د دوو پښتني کامو په منځ کي جګړه ولوېده، شخړه خورا درنه سوه، قتل او قتال پېښ سو دوکانداړانو خپل دوکانونه وتړله چي تاړاک ونه لوېږي، د اشرف له حضور ځخه امر وسو چي دوکانونه دي خلاص کړه سي، او داسي اعلان يې وکی هر چاته چي زيان ورسېدی زه په خپله د هغه د زيان د بريا کېدو ضامن يم. جګړه ډېره اوږده سوه ليکن يو لږ زيان هم خلکو ته ونه رسېده.

د دوی تولو مړونه د وسلې په استعمال او توره وهلو عادت دي په سپارلي کي زښت ګړنديان دي، په اوس وخت کي يې د توپک په استعمال کي هم عادت او تجربه موندلې ده.

د امير دوست محمد خان له عصر ځخه يې ترتيب او تنظيم ته لښکرو په جديده توګه لاس اچولی دی که ځه هم علماً نه دی ليکن عملاً يې ښه لاس پکښي پيدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړې دي، د منظم لښکر شمېر يې شپېته زره ته رسېږي.

يو لوی شمېر د دوی څخه لکه:- د کندهار، غزني، جلال آباد استېدونکي هڅه د ښارو او د کلو استوګي ته لري ليکن د خپلو نورو ورونو په شان د دوی ژوند هم په زېږه توګه دی، آرام ته هڅه نه لري په معشيت کي زيږه دي. د دنيا له خوږو څخه يې په لږ سکته[4] خوښه ده، پسه د پوستنه سره خوري.

پسه چي حلال کي وريې يې پر اور سوځي، الووی يې کي بيا يې نو غوښي وچي کي وېي ساتي، غذا په چمچه[5] نه خوري د غذا لوښي پر سترخان نه ايږدي پر مځکه يې ږدي په لاس ډوډۍ خوري. د سرت (صورت) صفايي او د لباس تنظيف ته هڅه نه لري، په نظافت کي د استوګي د ځايو هم زيار نه باسي ښارونه خپل هم د ګندګيو څخه ځو مري نه صفا کوي. هم دغه وجه ده چي ډېر ښارونه د دوی ليده کېږي چي د قاذوراتو[6] خلاص نه وي او ډېر داسي هم پېښه سي چي د حيواناتو لاښونه د دوی په عسکري ځايو کي پراته وي، په ليري کېدو يې دوی سر نه ګرزوي.

ډېر د غرو او کلو استېدونکي چي ډوډۍ وخوري لاسونه نه مينځي، په ږيره يا د بدن په پوست پوري يې موږي. ځيني د دوی چي نوي کالي وا غوندي لستوني يې غوړ کي د دې دپاره چي د ده غنا او ثروت ځني ښکاره سي، چي دی په نوو کالو ځومري پروا نه کوي.

دوی ته وله که پر دښت استېږي که په کږدۍ کي او سېدونکي ځانته عجب کالي په

---

[4] سکته: قناعت.

[5] چمچه: کاچوغه.

[6] قاذورات: مرداري، امبار.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عجب شکل له وړیو څخه جوړوي لکه د فیل شونډ کان اوږده لستوني ورکوي چي تر مڅکي رسېږي، دوی یې کوسی بولي، دوی یوه دغه ډول جامه هم لري چي لستوني یې لنډ او تر ورنو پوري اوږده وي سدری نومېږي لړ داسي پېښېږي چي دوی دي خپل لباس تر زړېدو د مخه الیش کي.

د ښارو او سېدونکي خپل کالي له زېږو تو کرانو څخه چي د وړیو دي جوړوي، چي دوی یې برکه بولي د هغه څخه تنګي جُبې، چوخې جوړوي، لستوني یې لنډ وي رنګ په رنګ، د چیټ څنډې وراچوي، په ژمي کي د اوښ پوست اغوندي، په پختن او اش کي یې زښت زیار باسي تر داسي حده چي په پوست والي کي لکه ورېښم داسي سي ژړ روښان رنګ وکاږي، د ورېښمو کار پر کوي، چوخې ځني جوړوي هغه چي کارکوونکي ډله یې اغوندي لنډ وي چي تر زنګنو پوري رسېږي او لستوني یې تر څنګلو پوري وي پوستینچه یې بولي.

لویان او ماړه خلق یې اوږد رقم د هغه اغوندي چي تر بجلکو پوري رسېږي او اوږده لستوني یې وي، پوستین[7] یې بولي. غټان او مشران د دوی چوخې د کشمیر د شالو څخه او پوستین د سمور او سنجاب څخه جوړوي. ډېر پښتانه شني بګړۍ تړي لیکن سرداران او غټان یې د کشمیر د رنګارنګ شالو بګړۍ تړي. د تودو ښارو استېدونکي یې چوتي او موچني په پښو کوي، سدرۍ اغوندي تر زنګنو پوري قمیصونه اغوندي، لوی لستوني یې وي.

ډېر له دوی څخه پلن پلن ملابندونه تړي چي د ټټر لاندي څخه تر ورنو پوري رسېږي، ډېر کامونه د دوی څخه د سر ورېښتان نه خریي، یو اوږده کوڅۍ پرېږدي

---

[7] مولانا پوستین او پوستینچه د اوښ د پوستکي څخه بللي دي. په هغه وخت کي به یې د اوښ د پوستکي جوړوله، مګر په اوس زمانه کي یې د پسه د پوستکي او نورو پوستکو څخه جوړوي. (مترجم).

(c) ketabton.com: The Digital Library

اويي يې. ښځې يې اوږدې جامې اغوندي خاص ډول ملا بندونه و تيو ته نږدې چې تې يې ښکاره وي. ډيري غرڅنۍ ښځې يې د آس د لکۍ وربښتان پرې کې په خپلو وربښتانو پوري يې وښلوي. د غلجو ښځې د تندي وربښتان واويې، تېکۍ ځنې جوړ کې پر تندي يې راوځړوي چې اوږدوالی يې تر پزي او په بره تر تېکو پوري رسېږي لکه يو ګردی برقع داسې ښکارېږي، په غوږو د سپينو زرو، او سپني، مسو، بلورو درنې خپړې ځړوي.

غټـان او واک درلـوونکي د پښـتنو پـر چـوکۍ او تخـت نـه کښېني د ناستې ځايونه فرش کې، بالښتان ايږدي لکه نور غټان و شوکت او عظمت ته په خومره سترګه نه ګوري، د ډوډۍ خوړل د کوچنيانو او نوکرانو سره ننګ نه بولي.

د غرو او د دښتو اوسېدونکي ګلې او رمې پيايي ډوډۍ ګټي، څوک و څوک يې کښت هم کوي، په دوی کې سوداګر لږ دي مګر د لوهاني په کام کې ډېر دي. چې په غرو کې استېږي. ډېر وګړي د دغه کام څخه د تجارت په ذوق کې عجيب کيفيت لري، مالونه پر اوښانو بار کې چين او نور د سايبيريا ښارونو ته يې رسوي له هغه ځايه اناطول[8] ته ځي بيا پر شاوخوا د هند طواف کوي.

دا کـام د نـورو کـامو څخـه پـه لبـاس کـې بېـل دی، د دوی بګـړۍ څلـور متقابـل کنجانه[9] لري چوخې يې لکه د ارناود[10] او د آذربايجان د اوسېدونکو داسې دي چې پورته خواته تنګې، لمن يې پراخه په ملا کې ډېر چوڼونه لري.

---

[8] اناطول د ترکيې پخوانی نوم دئ (مرتب).

[9] کنجانه: کونجونه، کونجه.

[10] د يوې سيمې نوم دئ. په کوټه چاپ کې دا نوم نسته. هورې يې يوازې "آذربايجان" کښلې دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښار او سپېدونکي کښت کوي، درختي او باغونه ايږدي د صنعت خاوندان لکه آهنګر، ترکاڼ، ګنډونکي په دوی کي لږ مونده کېږي. ډېر داسي دي چي دوی تجارتي شغل نه لري مګر د کندهار او سپېدونکي چي تجارت ته ښه هڅه لري ډېر سوداګر د دوی د طالب العلم د طبقې څخه دي.

پښتانه د حکومت په کار کي او د دفتر په ضبط و ربط کي بشپړه پوهه نه لري ټول دغه کارونه د قزلباشو په لاس کي دي، دا هغه کام دی چي د نادرشاه د لښکر څخه پاته سوی دی.

د اسيرانو خرڅلاو که څه هم کافر وي، جايز يې نه بولي د خوارانو او مسافرانو پالنه او عزت کوي، ډېری يې داسي دي چي غلا بده بولي. که څه هم خپله دوی په تاړاک سرلوړي کوي.

ببرېدونکي نه دي، فرق په منځ کي د غلا و تاړاک لکه فرق په منځ کي د ضعف او قوی دی، بد عملونه او عادتونه چي له عيش او عشرته زېږي په سبب د بدوي اخلاقو په دوی کي لږ ليده کېږي، ځکه چي خوار غريب دي ډېر ځله د دوی دوستی د توزني هيلي[11] خالي نه وي، د دوی ښځي چي په ښارو کي استېږي مخونه پټوي، هغه چي په دښتو او کلو کي استوګه لري مخونه يې لڅ وي، د نرو سره ګډېږي وي د سړو سره لاس په لاس کي ګردی دائره جوړ کي د ښادی په وخت کي رخسېږي ځيني وختونه په دغه توګه يوازي په اخترو کي رخس کوي دا رخس په دوی کي اتڼ بولي.

د غرو او دښتو د اسېدونکو دا رشه[12] ده چي په ښادي کي د ناوي پلار او خپلوان

---

(11) توزنه هيله = طمع ـ تيتوالی.
(12) رشه (فشار پر لومړی څپه دئ) دود دستور، رسم رواج.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او همسايګان د واده په سحار راغواړي د زامه[13] او ناوي د پاره لکه چي عادت دی کالي يې جوړ کړي وي دوی ته يې ښکاره کي وروسته زوم په دغه محفل کي راوبولي هغه کالي چي يې ده ته جوړ کړي وي وروسته تر فاتحې[14] تر ويلو يې په واغوندي کټ مټ دغه توګه ښځي د ناوي سره کوي. وروسته ناوي په ډول او سرنا سره د زامه کره وړي، هلته يې چي ورسوله په هغه خونه کي چي خاص د دې د پاره ښايسته سوې وي کښېنوي، نجوني رنګ په رنګ مېوې او خوږې راوړي د ناوي پر سر يې وپاشي مېلمانه نر او ښځي خوږې خوري، ناوې د مېړه په کور کي څو ورځي ګوښه ناسته وي ځان چا ته نه ښکاره کوي، څو ورځي وروسته د کوځه ګۍ نجوني ناوي ته راسي د اوبو لوښی يې پر سر وي ناوې هم پر سر د اوبو لوښی واخلي ورسره ولاړه سي پر لاري خوښۍ کوي، سندري وايي، ځي په دغه توګه ولې ته ورسېږي لوښي ډک کړي بيرته په هغه ډول کورو ته راځي له دغي ورځي څخه ناوې ګوښه ايله کي معاشرت پيل کړي.

د منګلو د کام او دَوَړو دا رشه ده چي د ناوي پلارګنۍ او مېړه به په ښادي کي اتڼ کوي دغه دواړه لوړني کامونه يو عجيب عادت لري چي ځوانان يې په موسمي يا د اختر په روځو کي د يوې خوا ورځه او د بلي خوا برېت خريي چي ږيره لري يوه خوا د ږيري وخريي، دا بله خوا يې پاته وي.

په عادي ورځو کي په توره لوبي کوي خپل توريالېتوب کتونکو ته ښکاره کوي، د دواړو کامو اولادونه په ښايست کي مثال او جوړه نه لري هر چيري چي په سترګه سي زړه وړي.

---

[13] زامه: د زوم مغيره شکل.
[14] مراد يې د نکاح دوعا ده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي صدق او محبت کي يو له بله تنافس[15] او خلوص په وړاندي کېدو کي د قربانيو کوي تر داسي حده چي ځيني خپل پسونه مذبح[16] ته وړاندي کوي د ختکو دا عادت دی چي ښځي يې په غم کي مخونه په رنګ او خاورو لړي خپل مخ په څيرو وهي او په نوکانو يې شکوي[17].

د ټولو پښتنو دا عادت دی چي درې ورځي تعزيه دارانو ته ډوډۍ ورکوي هغه څوک چي ډوډۍ ورکوي په دې توګه وي په ډېرو کامو کي داسي ده چي د غم خاوند په خپله مړی ورکوي او په ځينو کي د همسايه او نزدې کليوالو پر اوږه وي، په خپله د ماتم کور د مړی د ورکولو په کورته خلاص وي.

کليوال خپلو زامنانو ته رخس ورښيي يو ډول لباس ور جوړوي چي لکه د فرنګي کون (Cone)[18] د هري خوا چوښان لري د خوښۍ او رخس په وخت کي يې په اغوندي. د کليوالو چي مولود وزېږي دا يې پر يو لوړ ځای د کور که څه هم نيمه شپه وي ودرېږي دري واره په لوړ ږغ د شکر په ډول د زوکړي خبر خلکو ته رسوي.

پښتانه ټوله سنيان او د امام ابو حنيفه (رح) په مذهب دي په لمانځه او روژه کي څه ښځه څه نر څه ښاري څه غرځني ځان نه سپموي، توری کام شيعه دی تل سني

---

[15] تنافس: فخر کول (غياث).

[16] مذبح: د حلالېدو ځای، مسلخ.

[17] په کوټه چاپ کي پورته مطلب داسي ژباړل سوی دی: "د دواړو قبائيلو ځلميان ښايسته الکان چي هر چيري خوبصورته او جاذب نظر ځوان ووينې، هغه تر لاسه کړي او بيا ډېر په اخلاص سره د ده په حضور پسه وړاندي کړي، تر دې هنده چي ځني خو دومره مبالغه کوي چي د خپل پلار مخي ته هم دا جرأت وکړ او د خپلي ميني دپاره مين ته پسه وړاندي کړي.

[18] د اروپايي مېرمنو يو ډول خولۍ ده چي مخروطي شکل لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همسايګانو سره په جګړه دي په لمانځه او روژه اهمن (؟) نه دي.

د حسين (رض) په ماتم کي په تېره بيا د محرم د مياشتي په لومړيو لسو ورځو کي زښته زيار باسي ټټرونه، شاوي، مړوندونه لخ کي په خنجرانو يې وهي، د کاکړو په ځينو قبيلو کي که څه هم د اسلام په دين دي بيا هم پاتي طريقې د مزدکيانو په دوی کي ليده کېږي. مزدک د قباد په زمانه کي يو سړی و چي د نبوت دعوه يې کړې وه په خپله قباد چي د فارس کسرا و او ځلو ښت زره فارسيانو د ده متابعت قبول کړی و، د ده د دين دا اصول دي چي مالونه او ښځي مشترکي دي ولي دوی دواړه جګړې او مرګونه له دغه دوو شيو (شيانو) بولي که خلق په دې دوه شيه کي سره شريک وي دا هاړ و دوړ او نفاق به په کورته ورک سي ځای به يې آرامي او راحت ونيسي.

قباد چي مړ سو او د ده زوی نوشېروان چي په عادل سره مشهور دی پر تخت کښېنوست د دې بدعت په شريعت کي يې خيال وکی نو يې شارع راوباله په ډېري خوښۍ يې د ده هر کلی وکی خپله خوښي او رضامندي يې ده ته ښکاره کړه ويې ويل :-

زما دا ستا بديع شريعت خوښ دی غوره کړی مي دی، مګر ببرېږم چا ته يې اظهار نه سوای کولای، ځکه چي نه پوهېږم شمېر ستا د پيروانو څومري دی آيا د مخالفينو شر دفع کولای سي که يه؟

شارع خپل ټول تبعه هغه ځای ته چي نوشېروان ټاکلي وه راوغوښتله حاضر سوه ده ته يې ښکاره کړه، نوشېروان ټول واخيسته تر تېغ يې وکښه، پرته بې درو کسو چي يوه د مزدک ماينه وه بل وګړی هم ژوندی ونه ووت. دا کار چي نوشېروان وکی په مشوره د خپل وزير بوزرجمهر يې وکی ده ته يې ويلي وه. دی (شارع) په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځرګندېدو کي د خپل شريعت دا هوډ لري چي د نرۍ د مخه د پاچهۍ ريښه وکاږي ځکه چي پاچهي پر مال او نسب ولاړه ده په دې توګه چي ښځه او مال مشترک سي سلطنت به وجود ونه مومي.

خواجه نظام الملک[19] په خپل تاريخ کي وايي چي دا د ايران او سنۍ ډله د اباحت[20] واکي لري د هغه مزدک له اتباعو څخه دي، او دا طريقه يې له هغه وګړو څخه چي د نوشېروان د توري يې ژغور موندلی و په ميراث راوړې ده، دغه رنګه د خوست او کرم په اوسېدونکو کي ځيني د خوارجو او نواصبو عادتونه ليده کېږي، د محرمي د مياشتي په ړومبۍ ورځ يو هيکل جوړ کي ښخوي يې د عاشورا په ورځ يې بيرته راوکاږي تکبيرونه او تهليلونه وايي، خوښۍ کوي غاړه يې غوځه کي دغه ډله سنتي هم بده بولي.

پښتانه که څه هم په دين او مذهب کي ډېر متعصب دي ولي د بل دين د وګړو سره جګړه نه لري شيعه يا نا مسلمانه چي خپل د دين مراسم پر ځای راوړي دوی نه ځني ګوښه کېږي او هم هغه څوک چي ورېد لوړو مرتبو وي چي په حکومت کي دي ورکړه سي دوی يې نه منع کوي.

تاسي په خپله وينی چي د پښتانه په وطن کي د منصب خاوندان شيعه قزلباش دي هر پښتون په سبب د دې چي پښتون دی ځان د خلکو اشراف که څه هم فقير وي او داسي ګڼي چي بشپړ ايمان او خالص اسلام پرته بې پښتانه او عربه په بل جنس کي نسته.

هر کام چي يو کار ته ولاړېږي هرو مرو خپل مشران او غتان راغونډوي مشوره

---

[19] په کوټه چاپ کي يې: "خواجه نظام الملک طوسی" کښلی دئ 154 مخ.
[20] په کوټه چاپ کي: "اباجيه" دئ. اباحت په لغت کي "مباح ګڼلو" ته وايي (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چي دوی يې جرګه بولي.

که د يوه کام وګړي د بل کام وګړی مړ کي هغه کام چي وګړی يې مړ وي د کام هر وګړی په بېل بېل ډول پر ځان واجبه بولي چي د قاتل له کامه يو وګړی مړ کي. د حاکم په کسات اخيستلو نه ست کېږي که څه هم کلونه تېر سي تر دې هوډه نه تېرېږي تر هغه وخته چي په خپله قاتل دوی ته ننواتي ورځي، دغه رنګه ده که عائله د يوې قبيلې عائله د بلې قبيلې په قتل ورسوي.

پښتانه د هغه چا په ساتنه کي چي دوی ته يې پناه ور وړې وي زښته ډېر زيار باسي، په مالو او ځانو د ملتجي[21] مرسته کوي.

پښتانه څه د ښار او سېدونکي څه د دښتي د ډېرو ښخه يې کوچنۍ کوچنۍ توري وي چي سپلاوه او توره يې بولي او دغه رنګه سم سم خنجرونه او نيره، ټوپکچې، ټوپک چي ورڅخه وي د غرځنيانو توپکونه ډېر ځله پليته يي[22] وي د کور او کامو په منځ کي تل جګړې وي. ډېر ځله داسي پېښه سوې ده چي زوی پلار او پلار زوی وژلی دی، د دوو کامو په منځ کي جوړه نه کېږي تر څو چي خوښيي سره ونه کړي.

غرځنيان تر څو چي زور او جبر ونه ويني امير ته سر نه کښېږده کوي تل يو موقع ته ګوري چي د امير د غوښتو بار له خپلو اوږو وغورځوي ځيني کامونه په جواريو ځيني په ږدنو ځيني په اوربشو ځيني په غنمو شپه تېروي، ډېری يې دا دي چي

---

[21] ملتجي "التجاه کوونکی. التجاه "پناه وړلو" ته وايي (مرتب).

[22] پليته يي (پلته يي) توپک يو راز پخواني توپک وه چي د پټاکۍ پر ځای به يې يوه کوچنۍ پليته درلوده او د ټک پر وخت به يې دغي پليتې ته اور اچاوه او توپک به ټک کاوه. پليته يي توپکو ماشه نه درلوده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښي او کورت خوري. په ژمي کي د غوښو ښوروا او کورت په اوبو کي ګډ کي پاخه يې کي خواړه ځني جوړ کي پر کور چي وي ډوډۍ پر تبی. پخوي پـه سفر کي ډېره په اوړو کي ونيسي ترا اور يې لاندي ايږدي چي پخه سي دا ډول ډوډۍ دوی کاک بولي، په ځينو کامو کي لکه (يوسفزي) او اخکزي پياز لږ مونده کېږي چي بېګانه سړی ووينې غوړژبي او زاری ورته کوي، موږ ناجوړ لرو هيله کوو چي يـوه دانه پياز راکې ښايي چي په هغه کي زموږ د مريض دپاره شفا وي.

د اخک کام ډېر وخت د غارت او غلا په هوډ پر قافلو تاړاک وروړي لار يې ونيسي په ټوپکو او نورو حربي سامانو جګړه ورسره کوي که يې برى ونه مونده نو پـه يـوه يا دوې اُقي[23] پيازو د قافله والو سره روغه وکي.

يو وخت داسي پېښه سوه چي محمد اعظم خان چي هند يې پرېښود د يوسفزو پر کام راغی د يو خان په کږدۍ کي کښېنته سو، خان په ډېره چابکي ولاړ سو لـه تندي يې خوښي اورېده نابېره يې امير ته يوه دانه پياز راوی ورته کښېښود.

ټول پښتانه د وليانو قبرو ته عقيده لري او زيارت ته يې ځي قرباني او خيراتونه پر کوي. ځيني په دغه عقيده کي تر حد تېرى کوي، لکه چي د افريدو څخه يـو سړی و چي په غلا، چور او چپاو مشهور و پر يو سړي پېښ سو غوښته يې هغه څه چي لري ټول ځني واخلي هغه سړي د خدای (ج) او رسول (ص) روی ورتـه شـفيع کی ايله يې نه کی چي د شېخ ملا يارمحمد زيارت يې ورتـه شـفيع کی هغـه زښت وبېرېده هولکي سو ويې ويل:-

"جل جلاله کفر ته دي واړولم"، دی يې ايله کی خپله لار يې ونيوله. ډېر کامونه او

---

[23] اُقه: نيم رطل دی. ژباړن (رطل = نيم من دی چي دوولس اوقې کېږي "غياث").

(c) ketabton.com: The Digital Library

د درو استېدونکي بازيو او طرب[24] ته هڅه لري چي له کاره يې لاس وخېژي سره غونډ سي اتڼ واچوي ، آس ځغلوي په توره لوبي کوي. هغه چي په سړو د واورو شخه ډکو غرو کي استوګه لري لکه خوست او کرم رنګونه يې سپين دي او هغه چي په تودو ځايو کي لکه قندهار او جلال آباد کي او سبږي غنم رنګه دي.

دا يې يوه ديني طريقه ده چي يو ځني مړ سي څه روپۍ يې د مال شخه وباسي په نامه د لمانځه داسقاط يې ملايانو او خوارانو ته ورکوي، د ښار او کلو اوسېدونکي زښت شوق لري چي د صرف، نحو ، معاني، بيان، فقه، اصول، تفسير، حديث، منطق، فلسفه او حساب علوم ووايي، ځيني يې د طب علم هم وايي.

تر هغه وخته چي يو طالب يې په تحصيل اخته وي عامو خلکو په خوښۍ سره د ده ډوډۍ پر ځان بللې وي ورکوي يې. هر ځوني چي د طالبانو بسبږي سحار و ماښام يې ورکوي، کوچنی طالب کور په کور ګرځي ډوډۍ ټولوي، پر ځيني خواوو باندي داسي ده چي ډوډۍ چي د طالبانو دپاره ايښو سوې وي او کوچنی طالب را نه سي کور والا يې خوړل جايز نه بولي.

په دې ښارو کي علماوو ته زښت لوی شان او برم حاصل دی لو روحاني سلطه لري په اهاليو کي د دوی وينا زښت رسوخ لري تر داسي حده چي غښتان او اميران ځني ببرېږي ولي د عامو زړونه واړه د دوی په منګل کي دي، هر وخت چي وغواړي کامونه د امير پر مخ ور ولاړوي.

لوی شمېر له علماوو د اميرانو شخه ځانونه ګوښه کوي او هديه نه ځني قبلوي سره

---

[24] طرب: ساز، موسيقي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې چې د دا نورو خلکو څخه هديې او تحفې اخلي. د حکومت و غتانو ته ورتګ ننګ ورته ايسي، چې حاکم يا امير د اُلکې[25] د ده و ليدو ته ورسي دی لکه د خپلو امثالو مخې ته چې ولاړېږي يا يې هرکلی کوي د هغه استقبال او هرکلی يې پرخوانه هوا رېږي[26].

د دې سبک او سلطې له لامله ځيني وختونه ډېر مضر عملونه له دوی څخه پيدا کېږي چې شرع او عقل دواړه يې نه مني څرنګه چې پر ځيني وګړو باندي چې د ده د هوا د غوښتو څخه مخالف وي عمل وکي د کفر يا فسق حکم وکي بلکه د پاره د دې چې يوازي دی حکمران وي يو د بله هم د کفر حکمونه سره کوي په تېره بيا په دې اوس وختو کي چې په هند کي وهابيه مذهب څرګند سو، يو چا چې څه سبک او سلطه ومونده له نورو برې او خلاصې په دې توګه وبلله، چې د وهابي حکم به پر وکي او بدنام به يې کي، او د وخت حاکمان پر جزا او سزا د هغه کسانو راولاړ کي چې پر دوی يې د کفر حکم کړی دی.

لکه په قندهار کي چې پېښه سوه. يو لوی ملا پر شيعه د کفر حکم وکی، اهالي يې پر وخوځوله قتل او قتال پيښ سو، ويني وبهېدې، کورونه چور سول، دوکانونه وتړل سول.

دغه رنګه په کابل کي پيښه سوه.

ځيني علماوو پر شيعه ګانو د کفر حکم وکی، د هغه په سبب په منځ کي د سني او شيعه جګړه ولوېده په مياشتو اوږده سوه، ځينو بيا ځان د طريقت په نامه موسوم

---

[25] وګورئ: د همدې متن 14 ـ 92 مخونه.

[26] پر خوا نه هوا رېږي، يعني نه يې سي منلای. زړه يې نه غواړي (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړې وي، د ارشاد پر وساده[27] ناست وي د زیارت کوونکو د پاره یې خاص ځایونه نیولي وي په ټاکلو وختو کې هغو ته ډوډۍ ورکوي.

عزت او نفوذ د ونیا او ډېرښت د ډوډۍ ورکړن د دوی په هغه اندازه ده چې نور یې دوی ته د هدیې او نذر په توګه ورکوي. ځینو د ښه سلوک او سربېرني اصلاح په سبب د عامو په زړو کې ځای نیولی وي لوړ مقام او بشپړه نفوذ وموندي په زړو وګړي د هري ګوښې څخه عقیدتاً مخ ورته راونیسي تر هغه څو د ده په ځای کې استېږي د ده ډوډۍ خوري د ده کور هر وخت له سوو ډولو خوړو او اشربه[28] او پوښاکو تش نه وي، ځینو بیا په ځینو ځایونو کې ځان لره بېل حکومت غوره کړی وي، د خپله ټکه څخه استفاده کوي د خپل ټک ساتنه کوي له همسایه مهاجمینو څخه یې ګواښي او کله دوی په خپله پر هغو هجوم وروړي، او پر دې خپل اقدام دیني دلیلونه وایي.

له دغه ډلي څخه عبد الغفور دی چې د صوات اخند یې بولي او پر صوات او بنیر تسلط لري د پښتانه ښارونه ټوله او هند او بخارا پر ده اعتقاد لري. دی فقیه زاهد سړی دی، لږ خواړه خوري، خیرن اغوندي، زیږ اوسي. په ږدنو او جوارو ژوند کوي، د بوزې شیدې خوري د غره په وښو ګذاره.

یو لوی شمېر د مریدانو څخه د ده په حضور کې حاضر وي داسې کسان چې پر انګرېزانو یې تاړاک وئ[29] او بری به یې موندہ. فرمانونه یې شاوخوا لېږله خلق یې جهاد ته رابلله پر ده باندې په زرو زرو کسان راټولېده. د ده مرسته یوې هندي وهابي ډلې کوله، چې د سید احمد وهابي مصاحبین وه، او د سني مسلمانانو د

---

[27] وساده: نیالي، کوربچه.
[28] اشربه: د چښلو شیان.
[29] وئ = ورئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيري د هند د خوا وشا څخه صوات او بنير ته تښتېدلي وه او هلته يې استوګه غوره کړې وه، مسافرين او زائرين چي به د صوات اخند ته راتله اخند به د هر يوه له حال سره برابر چي په خپل وطن کي خداى ورکړي وه لکه جاه، مال، فقر پستي په هغه توګه به يې دوى روزله.

امير ته به يې د هغه وړ شى د مخه کاوه، او فقير ته به يې يوازي شيدې او وچه ډوډۍ او پياز ورکوله چي دا به يې اروېده چي فلاني شېخ شهرت وموندہ يا پر وساده[30] د ارشاد کښېنوست د وهابي حکم به يې پر وکى چي عامه ځني خواپوته سي او دى د اعتباره ولوېږي.

ځيني مشايخ په نتيجه کي د د غسي حکمو د ده مړه کړه سوه، او ځيني يې زښت په ناوړه توګه تشهير سوه، د پښتانه ټول علما تمباکو څکول هر ډول چي وي لکه د بخارا علماء حرام يې بولي مګر پر هيڅ چا يې تعرض نه دى کړى او (د صوات اخند) د خپل ځان د خوا سړي د پښتانه ښارو ته لېږله چي وګړي د تمباکو څکولو څخه منع کي او هر چيري چي برى پر ومومي چلمان دي ورمتوي[31].

خوړل د غوښو د هغي ذبحي چي د شيعه په لاس ذبح سوې وي حرام يې بولي سره له دې چي د يهودو او نصاراوو ذبايح حلال شمېري ولي په دې چي شيعه مرتد دى، او د مرتد د لاس ذبح پر خلاف د اهل کتابو نه خوړل کېږي.

دوى ټوله د لمانځه په وخت کي پنډ يا نازک شالونه د موسم سره وړ پر اوږو اچوي بلکه دا د پښتنو رشه ده دوى ټوله په خپل دين او شرعي احکامو کي تعصب او غيرت ښکاره کوي مګر هغه څوک چي د ارشاد پر مصلى ناست دى کله کله په

---

[30] وساده: نيالي (نالي)، کوربچه.
[31] متوي = ماتوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديني امرو کي غفلت څني ليده کېږي.

څيني طالبان په سبب د احترام چي د عوامو د خوا ورکاوه کېږي کله کله پر اهاليو تېرى کوي لکه د (ننګهار) طالبان چي يو لږ څه اهانت له يوه وګړي ووينې سره راغونډ سي غربيني[32] راوا خلي پر کليوالو هجوم وروړي او تر څو چي اهالي د خپل افراط کفاره ورنکي دوى لاس له تاړاکه نه اخلي.

يو لوى شمېر د دغه ځاى د طالبانو په لمانځه پروا نه کوي د کال په ځينو ورځو کي محفلونه جوړ کي طالبان او نور هغه ته رابولي چي شمېر يې تر زر کسه هم اوړي. د کلو وګړي درنه مېلمستيا جوړه کي وروسته يو ښايسته هلک راولي پوړنى يې پر اوږو وراچولى وي بنګړي يې ور په لاس کړي وي پر کرسۍ يې کښېنوي پاچا يې کي تر څو چي محفل وي دى حکومت کوي له حاضرينو څخه ځيني وهي او ځيني ترجرم لاندي کوي، هغه وخت چي وغواړي ګدى[33] ماته کي يو سړى چي وزير يې بولي باچا ته داسي ووايي:-

لښکر په دې سبب چي تنخواه يې شلېدلي ده پر پاچا راولاړ سوى دى. وروسته هلک پوړنى د مخه هيسته کي د خپله يوه اړخه سره يې نسوار ايښي وي ويې پاشي هر يو د مېلمنو څخه ده ته راځي او د هغه نسوارو څخه لږ لږ اخي[34] محفل او لوبې پاى ته ورسيږي.

د پښتنو ژبه زښته زيږه ده، د هجايي حروفو شمېر يې د پارسي تر ژبه ډېر دى هغه ښه محاوره او خبري يې د کندهاريانو محاوره او خبري دي. په پښتو کي مولفات د

---

[32] غربينه يو راز توپک دئ. زما په خيال د کارابين يا قرابين اوښتى شکل دئ.

[33] ګدى = ډله، قوم.

[34] اخي = اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظم او نثر دواړو لرې دي د پښتانه په ښارو کي د اوسني کامو څخه يو کام دی چي تاجيک يې بولي ډېر اوسېدونکې د هرات او شاوخوا د هرات او د کابل ښار او هغه کلي چي د کابل او بلخ په منځ کي پراته دي او دغه رنګه د غزني ښار او ورنږدې کلي او څه کلي په قندهار کي او د بلخ د ښار ډېر اوسېدونکي تاجيک دي دا کامونه په حرفت او صنعت لکه خياطي، آهنګري، نجاري، معماري کي زښت ډېر زيار باسي په کښت او د درختو او تاکانو په روزنه پوهېږي تجارت ته هڅه لري.

له دې کامو څخه هغه چي د کابل په کوهستان کي استېږي و شر او شخړو ته طبيعي هڅه لري سره وژني، ويني سره تويوي او تل د کور، کور او کلي، کلي په ميانځ کي جګړه وي. له دغه سببه ده چي د دوی سرې د تاړاکيانو د بيري څخه ډېر وخت د قلاوو په برجو کي وسله په لاس کي ناست وي. دا کامونه چي ذکر سوه تر پښتنو په حال کي ښه دي، په کورني نظام ښه پوهېږي، په کالو او پاکي کي ښه امتياز لري، بلکه په پوهه او ذکاوت کي سر لري، پر خلاف د دوی پښتانه د علومو زده کېدو ته لږه هڅه لري او عالم سړي په دوی کي لږ مونده کېږي.

د دغه کامو کليوال په نخښه ويشتو کي لاس لري، د دوی مردک نخښه هيڅکله نه خطا کوي، اوږده خنجرونه په غاړه ځړوي. دا کامونه سنيان دي د ابو حنيفه رح په مذهب دي، تعصب نه لري، اميران پکښې نه ميندہ کېږي. د ډېري رنګونه يې سپين دي يو ډول د پښتنو بګړی تړي.

له کامو څخه يو د هزاره کام دی د غزني شمال و لور ته په غرو کي چي د هرات تر شماله اوږده استوګه لري. د دوی اصل د مغول د ذاته دی څرنګه چي د تنديو څخه يې ښکاري کوچنۍ تنګي سترګي يې دي. د سر و خواته هڅه لري، ږيره يې څو وربښتان وي چي يوازي پر زنه راشنه کېږي. لنډه دا چي د مخ ترکيب يې د اصلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چينايانو او تاتاريانو د مخ د ترکيب سره تشابه لري.

ځيني مورخينو ويلي دي چي دا کام د چنګيز خان د لښکرو پايخوړ دی، بلکه وايي چي د دريو سوه کاله راهيسته دوی د مغولو په ژبه خبري کوي. ولي هغه چي پر پاړسي ټينګ دي او سره له دې چي د ترکمنو او ترکي ازبکو سره همسايګي لري پاړسي يې نه ده په ګډه کړې، سبب دا دی چي دوی دا اوسنی وطن تر چنګيزخان ډېر پخوا په استوګه غوره کړی.

دا کام تل په وحشت او زيږه توګه ژوند کوي، له اوله تر آخره پوري د جوخ صنعت ښه ګڼي چي دوی يې برکه بولي دا د دوی ها غوره صنعت دی چي په يوروپ کي دغه ډول شی لږ جوړېږي. پرته له جمشيديانو ښځه نور ټوله چاکداره چپني اغوندي او ملاوي تړي.

که د برکي چپنه وي لستوني يې تر ښنګلو جوړوي کله کله وربښمين ټوکران پر ګنډي د لاس تر بندو پوري يې اوږدوي، په ژمي کي د ټوکر خولۍ جوړوي او پر سر کوي يې. ښځي يې تل بګړۍ تړي، لکه د نرو داسي چپني اغوندي.

د جمشيدي کام لباس لکه د خپلو همسايګانو ترکمنو او ايماقو داسي دی هغه چپنه ده چي تر بجلکو رسېږي، لستوني يې تنګ وي، خولۍ د پوستين جوړوي پاپاق[35] يې بولي.

دا قبيله د آس په سپرلي کي شهرت لري لکه خپل همسايګان چور تاړاک يې په طبيعت کي اخښلی دی، لکه خپل هزاره ورونه په زړه وري، پرمختلو، اوښان

[35] پيق يا پيخه په کندهار کي "قره قلي خولۍ" ته ويل کېده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويشتلو كي ښه لاس او شهرت لري.

دا كام پرته له شېخعلي، او جمشيدي كامو څخه په مذهب شيعه دی مګر په دغه مذهب كي هم پرته له خلفاوو له بغض او د علي مينه او د عاشورى له ماتمه او تېرګ په خنجرانو وهلو په بل شي تمسك نه لري.

سره له دي چي تقيه د شيعه و له مذهبي واجباتو څخه ده بيا هم د دغه كام وګړي خپل مذهب نه پټوي كه له يوه څخه د مذهب پوښتنه وكړه سي ډېر وګړي يي په خلاصه خوله وايي زه د علي بنده يم.

تر خپل مذهب يي ګوتي كلكي كښلي دي. دلته ښه خوند كوي چي يوه كيسه يي وكم. يو سني و، ويي غوښته چي خپله خادمه سني كي، خادمي نته وكړه، بادار په خښم وبېروله، خادمه هم په خښم وخروښېده ويي ويل چي سپى يم دا آسانه ده نه دا چي سني سم. دا يي رشه ده چي مرى ښخوي دا كليمات پر وايي چي:-

ناكر او منكر درته راسي مه ببربره ! ستا مولا علي به درته حاضر سي هغه به درڅخه وشړي.

دا هم د دوى رشه ده چي تر ښخېدو وروسته د مړي ټبر خپلي خولى خيري كي د هغه پر قبر يي كښېږدي. په دي كام كي نقدي روپى لږ مونده كېږي، ډېر معاملات يي د مالو په اليشېدلو كېږي. حكومت د هر يوه د حال سره د نقدي پر ځاى اوزګړي اخلي او كه كله يو له دوى څخه د محصول په وركړه كي خنډ كښېباسي او پاى ته پر ډېر سي چي له اداييني يي عاجز سي په بدله كي يي خپله لور عامل يا حاكم ته د مينځي په نامه وړاندي كي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېرى له دوى څخه بې مالګې خواړه خوري، ولې مالګه زښته لږ مونده کېږي. د شرفاوو يعني د علي بن ابيطالب د اولادو زښته ډېر تعظيم کوي.

په دوى کې شريف او غير شريف په ننګ او عزت کې داسې سره برابرېږي چې مجلس ته راسي که يې عامو ته غټ ويل او خښم. ښکنځل يې کوله په دې دليل چې شرفاء او اميران پرته بې دغه توکې نه ښايي چې په بله توګه د خلکو سره سلوک وکې. د دوى له عجيبو عاداتو څخه يو دا دى چې د دوو ښځو وګړو په منځ کې جګړه ولوېږي هره يوه د ځان له خوا څخه يوه ښځه چې په ښکنځلو کې تېره ژبه ولري پر خپل ځاى دروي، دا دواړه ښځې مخامخ سره ودرېږي يوه له دې دوو څخه په داسې حال کې چې لاس او پښې، سترګې او ورونې سره غورځوي و ښکنځلو ته پيل وکې دا بله هم کټ مټ لاس ، پښه، سترګې او ورځې سره غورځوي تر هغه کلک جوابونه ورکوي، دا ښکنځل واري په واري کوي تر هغو چې يوه خوا داسې ښکنځل وکې چې دا بله ښځه تر هغه د کلکو ښکنځلو څخه عاجزه سي نو جګړه فيصله سوه او هغه ښځه ملامته بلله کېږي چې نائبه يې د مقابلې څخه عاجزه سوه. او که ورځ تېره سوه يوې هم برى ونه مونده نو هره يوه قفه[36] راوړي سمه يې کې ووايي:-

"سبا به يې ګورو !"

ازبک او ترکمن په خټه تاتاريان دي، تر نن ورځې پورې ترکي ژبه وايي، دا لمړى کام په شاوخوا کې د بلخ استوګه لري، وروستنى کام د ميمنې او د هرات د ښار په منځ کې اوسي. دوى ټوله سنيان او د ابو حنيفه په مذهب دي، هغه ازبکان چې د چنګيزخان له احفادو څخه شمېرل کېږي په کرهڼه او د درختو او تاکانو په روزنه

[36] قفه = کېه، د خاشو ټوکرى (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخته دي، ګلې او رمې ساتي.

بکرۍ ترې شمله پر غوږ راځړوي، وربېښمني چپني اغوندي پنډ استرونه او د پنبه و لاپې (استرونه) ورکوي لکه د کنهي باف[37] شاتير داسي ښکارېږي. ځيني يې بيا دري څلور دغه ډول چپني يو پر بل سره اغوندي په آس ځغلولو او نېزه وهلو کي زښته لاس لري.

چي يو د بل ليدو ته ورسي لاس پورته کي فاتحه[38] ووايي وروسته د کور خاوند يوه ګوله ډوډۍ ده ته وړاندي کي. دی په ډېر احترام ډوډۍ ځني واخلي په چپنه کي يي کنبېږدي. چای يې زښته خوښي دي، د آس د غوښو خوړل ناوړه نه بولي ځيني علماء هم پکښي مونده کېږي.

ترکمنان د برکې چپني اغوندي او د پوستين خولۍ پر سر کوي چي پاپاق يې بولي د آس په تربيه کي زښته ډېر زيار باسي د دوی آس د عربي آسو له نسله څخه دي چي نادر شاه راغوښتي وه.

له دغه کام څخه ډېری وحشيان دي، معشيت يې د داړې او تاړاک له لاري دی د ايران پر ملک او د هرات پر خوا او شا تاړاک وروړي نر او ښځې بنديان راولي د مريي او مينځې په نامه يې خرڅوي.

په دې دليل چي دوی شيعه دي د اسلام د دينه وتلي دي نو يې خرڅلاو جايز دی، ډېری د دوی څخه داسي هم کوي چي سنيان ونيسي دپاره د دې چي بخارايان يې د رانيولو څخه نټه ونه کي وهي يې ترتي يې داغونه پر ايږدي شيعه کوي يې د خلکو

[37] ګنهي باف: جولا.
[38] الحمدالله شريفه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په مخ کي اقرار په کوي او داسي هم پښنه سوې ده چي د هرات له خواوشا څخه يو سني عالم اسير نيولی دی له دي بيري نه چي ونه تښتي په ځنځيرانو يې تړلی دی د لمانځه پر وخت يې د امامت دپاره ايله کړی دی تر لمانځه وروسته يې بيرته تړلی دی. هغه عالم چي دا وضع وليده پوښتنه يې ځني وکړه:-

تاسي پوهېږی چي زه سني يم، څه دليل لرئ چي زما بند او خرڅلاو جايز دی؟

دوی داسي جواب ورکی:-

ته تر قران مشرف نه يې، څرنګه چي د قرآن هبه[39] موږ ته روا ده دغه ډول ستا هبه هم جايز ده خرڅلاو لا څه کوي؟

لنډه دا چي دواړه لوړني کامونه په تېره بيا دا وروستنی کام په ظلم او شرارت مشهور دی که څه هم د پښتنو په مځکه کي د دوی شمېر لږ دی له او سنيو کامو څخه چي د پښتانه په ښار کي استوګه لري يو شرفاء کام دی د (علي ابن ابيطالب اولاد چي سيد يې بولي).

ځيني د دوی په پښين کي چي د قندهار په شاوخوا کي دی استوګه لري او ځيني په کنړ کي چي جلال آباد ته څرمه دی، اوسېږي د کنړ سيدان د بابر شاه له وخته تر نن ورځي پوري له لويانو او عظماوو څخه تش نه دي.

پښتانه دغه کام ته خورا ډېر يقين لري، خويونه او عادتونه د سيدانو د پښتنو عاداتو او خويونو ته څرمه دي، د پښتانه د ملک د اوسېدونکو څخه يو کام

---

[39] هبه: بخشش ته وايي (غياث).

(c) ketabton.com: The Digital Library

قزلباش دي دا لفظ ترکی دی معنی يې سور سر، وجه تسميه دا ده چي ټولو صفوي شيعه لښکرو سرې بګړۍ تړلې لوی شمېر يې په کابل کې استوګه لري پاتي يې په غزني او قندهار کي اوسېږي.

د دوی اصلي ځای ايران دی نادرشاه دې ښار ته راوستلي دي. په آدابو صنايعو او دفتري کارو کي پوهه لري هم له دغه سببه ده چي د پښتانه په رسمي ادارو کي واک د دوی په لاس کي دی. ډېر اميران د پاره د اولاد د تربيې او د شعر او ادب د تعليم د پاره دوی غوره کوي، په ذکاوت او پوهه او نظافت کي تر دا نورو د وطن اوسېدونکو امتياز لري زړه وري هم لري دوی ټوله په مذهب شيعه دي او د محرمي په لومړيو لسو ورځو کي د حسين ابن علي ماتم پالي.

د قندهار په جنوب کي پښين ته څرمه د بلوځ کام ليده کېږي، دوی په اصل کي د فارس دي دا د دوی رشه ده چي د سر وربښتان او ږيره پرېږدي او غوړوي يې، موچني په پښو کوي او توره په ملا ځړوي.

په سبک ستايل کېږي په غلا او تاړاک مشهور دي، په سخاوت کي يې نوم څرګند دی، د مسلمانۍ څخه پرته د خدای (ج) او محمد (ص) بې نامه په نور څه نه پوهېږي که د يوه څخه د دوی پوښتنه وکړه سي چي ای بلوڅه روژه نيسې؟

داسي ځواب وايي:-

ما په خپله د پيغمبر اوزګړی نه دی غلا کړی، بلکه زموږ خان غلا کړی دی حضرت رسول اکرم (ص) د هغه پر ترټنه کي دی د برش ورځي د خوړو ګرځولي دي.

دغه رنګه که د لمانځه پوښتنه ځني وکړه سي، وايي:-

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان دی چي لمونځ کوي.

چي يو له دوی څخه د خپل کام يا د پردي وګړي سره مخامخ سي لمړی د خان پوښتنه کوي بيا نو وروسته تر ډېر تعظيم چي د ده استربل او وينا وکي زما مړتيا او مړوچتوب وګوره او وه غواړه، هغه چي زما د لاسه کېږي وبه سي. لنډه دا چي دا کام زښت وحشي دی او د کلک زړه خاوندان دي څرنګه چي په دوی کي يوه پښه ده مري يې بولي پر قافلو تاړاک وړي څو چي سړي مړه نه کي تر هغو مالو ته لاس نه وروړي، په دې زعم[40] تر هغو چي د مال خاوندان ژوندي وي پر مال قبضه روا نه ده.

د پښتانه په ملک کي يو لوی شمېر د هند بت پالونکي مونده کېږي، معبدونه لري چي درمسال يې بولي، د کابل د ښار دباندي محرکه[41] لري چي سم د خپله دين سره د خپلو مړو لاښونه په هغه ځای کي سوځي، ايره يې ساتي بيا يې د ګنګا سيند ته لېږي. ډېری د دوی د بابا نانک په مذهب دي ډېر په تجارت او صرافي[42] اخته دي، د هغه چا څخه چي د دوی په دين نه دي ځان ځني ټولوي د خوړو او اوبو څخه يې ځان ژغوري.

(40) زعم: ګومان.

(41) بايد محرقه وي چي د سوځولو ځای ته وايي او مراد به ځني (هندوسوز) وي.

(42) په کوټه چاپ کي: "تجارت او زرګري" راغلي ده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتنو د حکومت طرز

د پښتنو حکومت استبدادي مطلق حکومت دی، مګر يو ډول مشابهت د شوروي د حکومته سره لري ځکه لوی کارونه چي کوي بې مشورې د مشرانو يې په کورټه نه کوي، د حکومت مشران يې دا اشخاص دي:-

امير چي د ټوله وطن پاچا باله کېږي.

وزير: چي د صدارت عظمی درجه لري.

مستوفی الممالک: د ماليې ناظر دی داخله وزير هم دی.

خزانه دار: د حکومت د نقدو روپو ساتونکی دی.

اليشک اقاسي باشي: دا هغه سړی دی چي د حق غوښتونکو عرايض په ده اړه لري په امر د امير د وګړو جګړې او دعوې فيصله کوي.

والي: واليان د پاچا د کورنۍ دي سردار يې لقب وي.

جنرل: د لښکر مشر وي ځيني جنرلان هم د سردارانو له ډلي وي.

کوتوال: د ښار د امن ضابط وي.

په هر ښار کي مستوفي ټاکلی سوی دی چي د مستوفي الممالک نائب باله کېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

محصولات اېښوول او ټولول په ده اړه لري د غه رنګه نور مامورين او وظيفه درلوونکي.

د پښتانه امير لکه دا نور د شرق اميران داسي شوکت او جلال نه لري د حکومت په اداره کي چي دوی يې دربار بولي د خپلو نورو غټانو سره پر ايراني غاليو باندي کښيني. امير چي د دا نورو څخه ښېلېږي په دي سره چي بالښت يې تر څنګ لاندي وي، څوک چي دربار ته ورننوزي درباريان يې نه ګرځوي که څه هم بيخي کښته درجه سړی وي.

د ښار د وګړو څخه هر څوک چي وغواړي امير ته شکايت ورسوي امير ته مخامخ ورسي خبري ورسره کوي په لوړ ږغ سره بې پروا حال ورته وايي دا نور واليان هم په خپلو ولايتو کي د غه توګه چلوي.

د امير په حضور کي يو لوی شمېر د خدمه و ولاړ وي توري او خنجران ورڅخه وي، تيار وي چي د امير امر يا نهي پر ځای کي، امير کله کله په تخت روان کي ناست وي چي خلکو پر اوږو اخيستی وي کله کله په حوزه[1] سپور وي چي پر فيل يې ايږدي.

د امير سره په دربار کي د خان ملا[2] ناست وي چي هغه نو قاضی القضات وي او شرعي دعوې فيصله کوي د غه رنګه په هر ولايت کي قاضي د والي سره مل وي.

د پښتانه حکومت سياسي قانون نه لري د قضيو حل او عقد، د جزا تعين او د زجر حد او جزيه اېښوول نقدي جزا، وهل، بند، فرار ټوله په خپله د امير په رايه اړه

---

[1] حوزه: کجاوه، جوپان.
[2] "خان ملا" د قاضيانو لقب دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري. دا نور واليان هم سم له خپلي ارادې سره کار کوي، هيڅ شک نسته چي دا توګه کار ډېر ځکه د عذر او ظلم څخه خالي نه وي. پزه يا لاس او پښه پرې کوي په دې ښارو کي.

امير پر سياسي اعدام باندي په ښکاره توګه اقدام نه کوي مګر له هغه چا څخه چي امير يې له فساده ببرېږي، يا تصور کوي چي فتنه به جوړه کي، هم داسي چي د لويانو رايي د ده سره يو سي نو هغه ځوک په ښکاره وژني، امير ډېر ځله وژل، رنده ول د لويانو او خپلو رعيتو په سبب د دې چي هغه ناصر او کسات کښونکی نه لري کړي دي او هم يې ډېر ځله له وزيرانو څخه مالونه ضبط کړي دي چي له هغو څخه يې ناوړه کارونه ليدلي دي.

هغه واليان چي د شاهي ټبره څخه دي په ولاياتو کي يې په دغو سببو سره د مامورينو سره لار وړې ده، بډايان له سوداګرو څخه او کښت کرونکي هم له دې ټکي ژغور نه دی موندلی ، امير حق لري چي د حکومت په خزانه کي داسي تصرف وکي لکه په مطلق خپل مال کي چي يې کوي. هيڅ سړی د ترديد او تنقيد حق نه لري بلکه د چا په خاطر کي دا نه تېرېږي چي د حکومت مالونه د امير ملک نه دی او نه امير ته دا جواز لري چي پرته بې هغه چي قانون ده ته جواز ورکړی دی يا د رعيتو ورسره خوښه ده په نورو مالو کي دي تصرف وکي.

د پښتانه حکومت د نه خبرتيا له لامله له خپلو وظايفو څخه او هم دا چي قانون نسته چي دی دي اصلاحاتو ته ناچاره کي هيڅ هوډه د لارو امنيت ته، د سړکانو جوړېدو ته، د غلو او غدوی لاس لنډېدو ته، د قافلو او لارو ساتني ته نه لري.

که يوه قافله د يوه ښاره و بل ښار ته د سفر هوډه وکي ځو په سوو وګړي وسله درلوونکي ورسره نه وي سفر نه سي کولای، دوی داسي ښکارېږي لکه د جګړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډګر ته چي ځي، او حمله پر يو ځای وروړي، نه لکه د تجارت او رانيولو او خرڅېدو د پاره هم له دې سببه دی چي په دې ښارو کي تجارت لږ او بازار يې سوړ دی.

د مفاسدو او مهلکاتو د ليري کېدو د پاره د پښتانه په ښارو کي محتسب ليده کېږي. د پښتانه حکومت عسکري حکومت دی، ټوله د منصب خاوندان که ملکي وي يا لښکري بلکه ټوله مامورين يې له وزيره نيولې تر کاتبه پوري د ميرزا په نامه يادېږي. له قاضی القضاته نيولې د ده تر کښته درجې نائبه پوري په لښکري دفتر پوري اړه لري، مواجب يې په اندازه د شمېر د آسو دي چي دوی يې د جګړې ډګر ته حاضرولای سي، مثلاً يو قاضي په شمېر د سلو آسو مواجب خوري نو پر ده لازمه ده چي په ټولو جګړو کي به دی د سلو آسو سره او د سلو آسو لازمي وسلې سره حاضرېږي، حکومت چي لښکريان ټولوي د کلو مشران او غټان وګماري ملکان په خپله نظريه سره ښيله دې چي قانوني ملاحظه وکي يا پچه واچوي کښت کوونکي او نور ټاکي حکومت ته يې وړاندي کي، عسکري مدت ښکاره حد نه لري.

د يوه تر وسله لاندي لښکري وګړي معاش پرته بې روزانه تعييناتو د مياشتي شپږ روپۍ دي کله کله يې معاش پر وخت نه ورکول کېږي، ځنډ پکښې لوېږي د جګړې په وختو کي د کليوالو او صحرايانو څخه په هغه اندازه چي د دوی ډېرښت يا لږوالی دی پياده صنفونه ټولېږي چي دوی يې خاصه دار بولي او سپاره چي دوی يې اوپره سوار بولي د جګړې په ټوله وخت کي مدد او روزنه د هغو دوی پر خپله اوږه اخلي ډېر دغه سپاره د جمشيدي او ازبک له کامه څخه دي.

د پښتنو اميري په ارث سره ده، دا شرط نه دی چي د وراثت حق به لوی زوی ته رسېږي بلکه د وليعهد په ټاکلو کي پاچا واک لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره له دغه هم د پښتانه حکومت په سبب د حريصانو د ډېر حرص او د مفسدانو د شرارت چي تل زيار باسي چي برى دي پر وموميي د خدښې[3] او لړزه خالي نه وي، د پښتانه امير او د نورو حکومتونو په منځ کي دولتي معاهده نسته په پخواوو زمانو کي د پښتانه او د انګرېز د حکومتو په منځ کي څه شرطونه ايښو سوي وه.

د حکومت مالونه[4] په دې ښارو کي پر دوه ټوکه وېشلي سوي دي:-

يو هغه ټوک دى چي کښېنته والو او باغوالو او مالدارو څخه اخيست کېږي دا ټوک لکه شرعي زکات داسي دى.

بل ټوک هغه دى چي له دوکاندارانو او صنعت د خاوندانو او د غلجو د کام پر هر نر باندي چي عمر يې پنځلس کاله وي اخيستل کېږي. د غلجو د کام هر نر به يوه روپي جزيه[5] غوندي ورکوي دا دپاره د تذليل د دوى له هغه وخته چي د دوى څخه حکومت ودي او سني ابدالي امير ته رانقل سو، په کال کي ځني (له خارج څخه چي مالونه راځي) اخيستنه کېږي، د جناياتو چي جريمي اخيستي کېږي د ګمرک محصول پر اخيست کېږي د ګمرک محصول يوازي په ښارو کي نه اخيست کېږي بلکه په کلو او دښتو کي هر ځاى ببل اخيست کېږي.

څرنګه چي غرڅنيانو[6] ډېر ځله سر اخيستى وي د غه محصولات بې جبره او بې ورلېږلو د يوې ټولۍ لښکرو په کورته نه ځني اخيستنه کېږي. د پښتانه په ښارو

---

[3] خدښه: غولول، شک درلودل.
[4] مراد يې ماليات دي (مرتب).
[5] په کوټه چاپ کي "يوه کالداره" کښلي ده. له روپۍ څخه دلته مراد (کالداره) نه ده، بلکه مقصد يې د هغه وخت مروجه افغاني سکه (کابلۍ) ده (مرتب).
[6] مطلب يې د غرونو او سېدونکي دي (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي ځرنګه چي تل پر له پسې شخړې پيښيږي او کامو تل سر اخيستی وي حکومت ته يو حقيقي تله په لاس نه سي ورتلای. اما داسي ګڼله کيږي چي تر يو نيم ميليون ګنی پوند[7] ډېر او تر يوه ميليون او څلورمه دي لږ نه وي دا ټوله د پاچا د کورنۍ په معاشاتو کي ځي.

د حکومت رسمي ژبه پارسي ده.

د پښتنانه اميرانو دا عادت دی چي د کوچني او لوی اختر په ورځو کي د ډيرو سپرو سره تر ښار دباندي لمانځه ته وځي، تر لمانځه وروسته د توپو او توپکو ډزي کوي، سپاره هغه خپل ښه ښه آسان په سپرلو سره اچوي د لمانځه څخه چي راسي سترخان وغوړوي خلق ډوډۍ ته راغونډ سي.

---

[7] په کوټه چاپ کي هم په دغه شکل دئ. د ګنی پونډ او پونډ تر منځ په توپير پوه نه سوم (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب خاتمه

د افغانستان د هوا ، ودانيو ، کرهنو ، صناعت، تجارت او کانو لنډ بيان

د پښتانه ښارونه په سبب د دې چې د استوا د خطه ليري دي او لوړ غرونه او ژوري درې لري، هوا يې ډول ډول ده او تودې الکې لري، ځرنګه چې هوا يې له فساد او ګندګۍ څخه خالي ده، د جوړوالي او صحت دپاره ښېنته ښه ده. د وبا ناجوړتياوي چي د هوا د خرابۍ څخه زېږي لږ پېښېږي.

د ښارو او کلو ودانۍ يو پوښښت او ډيری د اومو خښتو جوړې سوې، خړې پړې ودانۍ دي. مګر د کابل ښار چې ډېرې ودانۍ يې د ډبرو او لرګو دي او په ځينو ودانيو کې يې باغچې، ولې او حوضونه هم مونده کېږې د کابل لارې او کوڅې تنګې او کږې وږې دي، د قندهار کوڅې پلنې او سيخ دي.

ښېنګې او ښايسته جامع ګانې چې له پخوا زمانې په دې ښارو کې سته دي د غليمانو د پرله پسې جګړو او حملو له لاملـه يې پوښښونه نړېدلي دي لږ پر پخواني حال پاته دي.

هغه چې نن ورځ پاته دي خپل ښېنګ والی او پخوانی ښايست يې بايللی دی. لوی او کوچني ښارونه يې قلاوې لري، او پخوانی ډول برجان)برجونه(لري که څه هم د توپ مقاومت نه سي کولای مګر سپاره تمولای سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلي ! د کابل او هرات ښارونه هر يو قلاوي لري د لومړي ښار قلا يې د خاورو ده، د توپ مردک اغېزه نه پر کوي پر وروستني ښار غرونه را څرخېدلي دي، د غرو پر سرو يې برجان او ټينګ کلک ځايونه جوړ کړي دي، ښايي چي يوه اوږده زمانه دي غليم له ځانه په وګرځوي د افغانستان مځکي چي د هر ډول کرهني وړ دي لويي او کوچنۍ والي لري، د ډېرو شخړو او فسادو له لامله او دا چي اوسېدونکي يې د کرهني پلان جوړولو او کښلو په فن کي لاس نه لري ډېرې مځکي يې وچي پاته دي او به يې بېځايه ځي فايده نه ځني اخيسته کېږي.

سره له دې يې هم اوسېدونکي د غنمو، اوربشو، جواريو، نخودو، باغليو او نورو شنګياوو کښته کوي خپل معشيت په کوي لرڅه پنبه، تنباکو، ترياک، ډېلي[1] هم کوي د خپله سېکه سره سم درخته هم ايږدي د تاکانو، زردالو، سيب، امرت، بهي، انار، جوز، اناپ، پسته او توت هم پالنه کوي، د هرات وګړي د وربښمو د چينجي روزنه او پالنه کوي.

د جلال آباد وګړي ګنی کري، د افغانستان په ځينو غرو کي صنوبر، مصطکي[2]، دښتي پسته او جميزي[3] ډېر مونده کېږي. په دې ښارو کي صنعت زښت لږ دی، هغه چي د پلار او نيکه په ميراث پاته سوی دی پر هغه توګه پاته دی، په ښېګڼه کي يې دوی زيار نه دی ايستلی.

يو له هغو څخه د وربښمو ټوکرانو اودل دي او جوړول د يو ډول کشميري شال دي چي دوی يې پټو او ګُرک بولي او د اوبښ د وړيو څخه يې په کابل کي جوړوي. د غه رنګه په هرات کي رنګ په رنګ ټوکران جوړېږي. يو له هغو څخه برکه ده چي د مخه

[1] ډيله: يو راز چمني وابنه دي.
[2] مصطکې: يو ډول ژړي داني دي.
[3] جيمزي = جنغوزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مو د هزاره په کام کي له هغه نه ذکر وکړ.
په کابل او قندهار کي کوچنۍ کارخانې سته چي توپ، توپک او توره پکښي جوړېږي، افغانستان ډېر خلګ تجارت د هندوستانه او بخارا او ايرانه سره لري.
افغانستان چي هند ته مال باسي وړي، پنبه، مېوه او ډول ډول خوږې دي چي پر اوښو يې وړي. ايران ته کُرک، برکه يو ډول موچنه او کشميري شالونه چي له کشمير او امبرسره (امرتسره) يې راغواړي باسي.

د هغه په مخۍ کي له بخارا او هندوستانه سوني او نخي تو کران، چای، بوره، ښيښه، چيني لوښي، کاغذ، پولاد، اوسپنه، مس، پاره، د وربښمو چينجي او عقاقير[4] له ايرانه څخه کالي او وسله راوړي. په افغانستان کي زښت ډېر کانونه سته مگر اهالي يې د راايستو او استفادې سبک نه لري، د هغو څخه د طلا کان په قندهار کي، د اوسپني کان په خوست او کرم کي او د ياقوتو کان په کابل کي د اوسپني او ګوګړو او لاجوردو او ياقوتو کانونه په بدخشان کي دي، ماورا له دې څخه نور هم ډېر کانونه لري چي د غسي پاته دي. دغه دی چي سم له هوډې سره مې د ښتانه پاچهۍ او د دوی د ښارو وضعيت او د معشيت لاري او د دوی کامونه درته ذکر او بيان کړه.

والله ولي التوفيق

---

[4] عقاقير د عقار جمع د يو بوټي بخيله ده په دوا کي يې اچوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتانه آمر نصیحت ولیعهد ته !

زما ګرانه زویه ! پته دي نه وي چي زه د حکومت ټول واک په خپل ژوند کي تا ته سپارمه هیڅ شک نسته چي د اروپا د حکومتو څخه په غرب کي او د شرق د پاچهیو څخه په ایشیا کي بېل دی. زما غرض دا دی چي تا پوهومه چي پر پاچهي کښېني څه ډول حکومت او په څه تو ګه عمل وکړې چي له عقل او حکمت سره سم وي. بل مقصد هم لرم چي د پښتانه د قومونو خانان او مشران ستا مقام وپېژني ستا تر بیرغ لاندي وي او ستا امر ته یې غاړه ایښې وي، او س هوډ لرم چي څه خبري د نصیحت په ډول تر غوږو در تېري کړم. دا یقین دی که پر هغه ولاړ سې ستا ملک به په امان وي. که پښه خطا کښېږدې نفوذ به دي له لاسه ووزي. زما نصیحت تا ته دا دی:-

1. پر تا واجبه ده زویه چي د دین تر اصولو به دي ګوتي کښلي وي، لمړی مقام به دي دین لره مخصوص کړی وي. د مخه تر دې چي په سیاست اخته سې خپل دیني واجبات به تر سترګو لاندي لرې یا په دې عبارت چي پر تا واجبه ده چي د ټولو خپلو رعیتو دپاره په دیانت او تقوا کي یو ښه پېشوا و اوسې.
2. پر تا ترلې ده چي د خپلو رعیتو، په سعادت، آرام او راحت کي به توجه لرې. د وطن په امن کي به کوښښ کوې. وپوهېږه ! چي د وطن فلاح په ثروت پوري ترلې ده او ثروت بې له کښته، تجارته او صنعته نه سي موندلای د دغو وسایلو پر مخ تلل په عمومي تعلیم او تربیت پوري اړه لري. اې زویه ! زموږ د وطن وګړي د مدنیت لمړی درجې لري، مګر وګړو د علومو حاصلېدو او د افکارو و پالني ته هڅه نه ده کړې زما په زړه کي دا هیلي وې چي مدرسې جوړي کړم او د علم روښنایي د پښتانه د ملک په نورو ښارو کي هم وړانګه واچوي او دا تعلیم او مدرسې د اوسني غربي ملکو د مدرسو او دارالفنونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ډول وي مګر داسي هوډي ژر نه تر سره کېږي ولي اړتيا سوکه او تدريجي سير او لوړتيا ته لري، نو پر تا ترلې ده چي بشپړه توجه دغه ټکي ته وګماري او يقين ولري چي ستا له مقدسو واجباتو څخه دا ده چي د رعيتو په خوا او خاطر کي د تعليم دپاره هڅه او هيله پيدا کي.

3. ژر دی چي د حکومت واکي به په خپل لاس کي واخلې، نو ښايي چي ته په خپل وطن کي تر ټولو ښه سړی واوسې، په عقل کي لوړ و اوسې، په فکر لوی يې، درجه او ځای دي تر ټولو اوچته وي، د خپلو رعيتو سره او د هغه چا سره چي ستا تر لاس لاندي وي ښه مخ يوسې! پر رعيتو باندي د پلار په مينه تېربږه چي ستا پر شفقت کلکه عقيده پيدا کړي او دا د دوی زړه ووينې چي ته د دوی په ښېګڼه پسې يې. داسي عمل هغه مينه چي دوی يې له تا سره لري ډېروي او ته د دوی په نظر کي لوړ ښکارېږي. د پرديو سره داسي مه اوسه چي بيا د دوی زړه ورتيا او بې حيايي ډېرېږي.

4. پر تا ترلې ده چي د خپلو رجالو کارونه او عملونه به تلې او د فضلاوو فضل به نه هېروې ولي دا تلنه دوی ته د کار په کړن کي سبک او قوت ورکوي او ناچاره کوي يې چي ستا خدمت زښت په رښتيا، اخلاص او استقامت سره وکړي.

5. د ظالم څخه چي د مظلوم حق او انصاف اخلي او مجرم ته چي سزا ورکوې زړه مه سوځه! که څه هم ستا د زړه ټوکر وي، ويوهېږه! چي په دې توګه به د وګړو زړونه ځان ته رارخي کاږې او خدمت به په خلوصيت او پوره زړه درته کوي.

6. پردو ته هيڅ ډول حق او لاره مه ورکوه. ولي که دي لږ حق يا لاريا واری ورکړی. ګواکي د ملک د ورانېدو دپاره دي په خپل لاس لار جوړه کړه.

7. څرنګه چي تر ننه پوري انګرېز وضعيت[1] له ما سره پاته دی او مصاف و مسالمه لرو د دوی سره دغسي اوسه لکه چي ومه، مګر په هر حال کي د

---

[1] دغه ځای په کوټه چاپ کي "تعلقات له انګرېزانو سره" ترجمه سوی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانتسان سلامتي[2] او آزادي تر ستركو لاندي لره.

8. ستا د لمريو واجباتو څخه يا ده چي د خپلو رعيتو د مصلحت او ښېګڼي ساتنه به په هر حال کي پر ځان ترلي بولې.

9. لازمه ده چي په سياسي مسئلو کي پر خپلو وزيرانو او ملګرو بروسه ونه کې. بلکه په کوچنيو او لويو کارو کي په خپله بايد توجه ولري او ځان وروسوې.

10. پر تا ترلې ده چي د جنګ په باب کي داسي تيار يې چي سبا وغواړي لښکري تر ځان مړوچه دولت سره په جنګ ايستلای سې يا دي لښکر داسي تيار لره لکه سبا چي د ډېر سبک ناکه غليم په مقابله ځي.

ويوهېږه اي زويه !

زمانه موږ ته ښوونه کوي موږ ښايي چي فايده څني واخلو ، موږ پوهېږو چي زموږ لمړی اړي دا ده چي لښکر به مو تل سبک ناکه او تيار ولاړ وي دوهمه دا چي د صلح او جوړ په وخت کي د حربي سامان ډېره ول مه هېروه، ولي ته پوهېږې چي د جګړې په وخت کي د لښکر د جنګ سامان او د خوراکي موندل زښت سخت وي.

11. پاچهانو ته دا لازمه ده چي د لښکري وګړو زړونه به ځان ته را رخي کاږي او د دوی د ميني د ډېرښت په هکله به ځانته ډېر زيار باسي. لښکر خوښ او آرام ساته چي ستا سره مينه پيدا کي چي د بري پر ډګر پر شا رانه سي او ستا په مينه کي تر سر تېر وي. ويوهېږه ! چي لښکري وګړي خپل ګران ارواحونه د معاشاتو په وړ يا قيمت خرځوي، معاشونه يې پر خپل وخت ورکوه که په دي توګه د دوی سره ولاړ نه سې. دوی بيا په هغه سخته موقع کي که څه هم خورا په لوړ قيمت وي د خپل سر په خرڅلاو کي بخل کوي.

12. اي زويه ويوهېږه ! چي د حکومت بيت المال د ملت حق او مال دی، پاچا يا آمر د هغه ساتونکی دی نه د هغه خرځونکی ! که يو حاکم له امانت مال څخه د

---

[2] په کوټه چاپ کي "د هيواد سلامتي" راغلې ده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل ځان د پاره خرځ وکي د هغو کسانو په وړاندي چي دا مال يې ده ته اينبې دی او دی يې پر درولی دی او يقين يې پر کړی دی خاين باله کېږي، او دا ښکاره کوي چي خاين سړی د وګړو په سترګو کي څه قدر او قيمت نه لري او د خدای (ج) او د خلکو غليم دی. بيت المال تل ښايي چي ډک او ودان وي ولي د حکومت بې سبکي تر نورو شيانو په لږوالي کي د مال ډېره څرګند ېږي.
دغه ډول پر تا تړلې ده چي وارداتو او صرفياتو ته په ژوره کتنه وګورې هغه چي زيات وي د بيت المال ته يې رخې کاږي پر تا دا لازمه ده چي څو دي وس وي او کېدای سي (هغه) لاري ومومې چي بيت المال په ډېرېږي ولي ستا ټوله هوډي حربي، سياسي، تجارتي، صنعتي، تعليمي پر هغه خپل ور وخت په دغه بيت المال سره پوره کېږي.

ولي اې زويه ! زمانه وا ړو دغه عملو ته پر دغه پخو لارو تلو ته اړې لري چي ژوند په سبک او پوره زړه او لوړ سر وکي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library